

MULDER, G.P., Appelsche

uuttikte manuscript
collectie G.P.Mulder

A P P E L S C H E.

I. Inleiding.

Het dorp APPELSCHA, in de gemeente Oogststellingwerf in Z.O. Friesland, vierde in 1929 zijn honderdste verjaardag, omdat men zijn bestaan dateerde vanaf het begin der grote verveningen. Waarom hiervoor niet 1927 werd gekozen, is ons niet geheel duidelijk, want dat zou eigenlijk juist geweest zijn, omdat de eerste veenverkopen plaats vonden in 1827. Het als gevolg van deze verveningen ontstane nieuwe dorp langs de Opsterlandse Compagnonsvaart - nu plaatselijk kortweg "de Vaart" genoemd - en de voor afwatering en afvoer van de turf gegraven zijwijken en verbindingswijken - voornamelijk langs de eerste en de derde wijk - slokte in zijn stormachtige ontwikkeling het eeuwenoude boerendorpje APPELSCHE volkomen op, getuige de volgende cijfers: in 1815 telde APPELSCHE circa 150 inwoners, hetgeen betekent, dat in de bijna 7 eeuwen van zijn bestaan deze kleine gemeenschap was gegroeid van + 70 naar + 150 zielen. Daarmee was wel zo ongeveer het maximaal haalbare getal bereikt, want verdere mogelijkheden tot uitbreiding waren er niet. Een situatie, die zich in vrijwel alle Stellingwerfse boerengemeenschappen voordeed: van groei was geen sprake meer, eerder hier en daar van achteruitgang. Slechts in enkele gevallen, waar bijzondere omstandigheden zich voordeden, was nog van groei sprake, zoals b.v. in Olbeberkoop, waar het grietenijbestuur zetelde, en later ook Oosterwolde. In 1855 telde APPELSCHA reeds 1645 inwoners en in 1880 was dat aantal gestegen tot 2450. Het is duidelijk, dat een dergelijke bevolkingsexplosie niet veroorzaakt kan zijn langs natuurlijke weg, en dat hier sprake is van een massale immigratie van voornamelijk Friese veenarbeiders. Het is dan ook geen wonder, dat men wel eens van APPELSCHA heeft gesproken als van een Friese enclave in het Stellingwerfse gebied. Uit een in 1957 gehouden enquête onder de schoolgaande jeugd bleek, dat van de bevolking van APPELSCHA 1/3 Fries, 1/3 Stellingwerfs en 1/3 "gemengd" sprak (noot 1). In tegenstelling tot diegenen, die dit onderzoek verrichtten, zijn wij van oordeel, dat uit deze cijfers een relatieve achteruitgang van het Fries t.o.v. het Stellingwerfs blijkt.

Over dit nieuwe dorp APPELSCHA kan men veel bijzonderheden lezen in Dr. T.H. Oosterwijks opstellen over de geschiedenis der Oogststellingwerfse dorpen (noot 2). Wij willen ons echter bezig houden met de lotgevallen van het oude APPELSCHE, dat na het graven van de Opsterlandse Compagnonsvaart en de afgraving van het veen zeer snel achteruit ging en tenslotte geheel van de kaart verdween. In 1781 verkreeg Daniël de Block Lycklama à Nijeholt Octrooi voor het doortrekken van de Opsterlandse Compagnonsvaart tot aan de Drentse grens, die in 1847 werd bereikt. Ten behoeve van de afvoer van het water en de turf werden in totaal 11 wijken gegraven (Eekhoff heeft op zijn kaart ten onrechte 12 getekend, maar alleen de eerste en de elfde wijk komen in de Compagnonsvaart uit. De andere monden uit in een parallel met de Compagnonsvaart gegraven Nieuwe Vaart. Na de elfde wijk werd als laatste nog gegraven de J.A. Lycklamavaart.

Zoals gezegd, werd de eerste veenverkoping gehouden in 1827, en daarmee begint de geschiedenis van Nieuw-Appelscha, een benaming die geheel in onbruik is geraakt. Terecht naar onze mening, omdat het naast elkaar bestaan van Oud- en Nieuw-Appelscha een niet bestaande parallel suggereert met de vele andere "dubbel"-dorpen in Stellingwerf, zoals b.v. Olde- en Nijeberkoop, Olde- en Nijelame,

Olde- en Nijeholpade, etc., terwijl daar een geheel andere situatie bestond. Die Nije-dorpen ontstonden uit en naast de Olde-dorpen, maar het nieuwe dorp APPELSCHA is ontstaan in het oude dorp en heeft dit geheel opgeslokt. Wij zullen dan ook konsekvent de spelling APPELSCHA gebruiken voor het nieuwe dorp en voor het oude de Stellingwerfse vorm APPELSCHE aanhouden.

Noot 1: Zie Encyclopedie van Friesland, 1957, blz. 153, 507 en 605.
2: Dr. T. H. Oosterwijk: De Geschiedenis der Ooststellingwerfse Dorpen (Nieuwe Ooststellingwerf 1957).

H O O F D S T U K I.

Het Begin.

Ons verhaal begint op het moment, dat een groepje mensen, mannen, vrouwen en kinderen, met hun vee en al hun hebben en houden, zich hier op een hitloper van het zuidwestelijk Drents plateau, aan de rand van uitgestrekte moerassige hoogvenen, vestigde. Wie deze mensen waren, vanwaar zij kwamen, waarom en wanneer zij hier naar toe kwamen, dat zijn allemaal vragen, waarop nog nooit een afdoend antwoord is gegeven. Wij kunnen slechts gissen en vermoeden. Uit het dialect dat zij spraken is het wel duidelijk dat zij ten ~~naarste~~ nauwste verwant waren aan de mensen, die het zuidwesten van Drente bewoonden. (noot 1). Ook uit andere zaken, zoals de marktechtige organisatievorm der gemeenschap, de aanwezigheid van essen, blijkt die verwantschap, en het lijkt daarom waarschijnlijk dat die eerste "kolonisten" uit Drente kwamen, uit de richting Diever, over de harde zandige heide. De oudste vermeldingen van de naam APPELS(CHE) in de geschiedenis dateren van 1247 en 1251, als de bisschop van Utrecht de tienden van 4 boerderijen in APPELS schenkt aan het klooster van Ruinen (noot 2), waaruit blijkt dat in ieder geval de vestiging van de eerste "kolonisten" in APPELSCHE aanzienlijk vóór 1247 moet liggen. Als wij met Dr. Bouwer (noot 3) aannemen, dat de eerste aanleg van de Stellingwerfse essen niet vóór de 10de eeuw geplaatst mag worden, en dat met deze aanleg is begonnen onmiddellijk na de vestiging der nederzetting, dan mogen wij er wel van uitgaan dat de stichting tussen het jaar 1000 en 1100 moet liggen. Een ander feit, waaruit men wel eens conclusies kan trekken omtrent de stichtingstijd van een nederzetting is het stichtingsjaar van een parochie. Maar, zoals bij ongeveer alle Stellingwerfse parochies, geen enkele stichtingsoorkonde is bewaard, behalve die van Oldeholpade. Daarvan weten wij, dat in 1204 Diederik, bisschop van Utrecht toestemming verleende een eigen parochiekerk te bouwen (noot 4). Van Oldeberkoop is bekend dat het reeds in 1228 bestond, en aangezien de meeste Ooststellingwerfse parochies waarschijnlijk van Oldeberkoop zijn afgescheiden, mogen wij er wel van uitgaan dat deze allemaal omstreeks 1250 reeds bestonden. Als wij dit ook voor APPELSCHE aanhouden, dan volgt ook hieruit een stichtingstijd van de nederzetting zo omstreeks 1100. Immers, de oorspronkelijke groep "kolonisten" zal uit ongeveer 70 personen hebben be-

staan, en vóórdat een dorp een zelfstandige parochie kon worden, moest het wel ongeveer 100 inwoners tellen. Dat aantal zou na ongeveer $1\frac{1}{2}$ eeuw bereikt kunnen zijn.

Dat de eerste groep kolonisten uit een 14-tal gezinnen bestond, mag worden afgeleid uit het feit dat het gemeenschappelijke heideveld, het z.g. Mandeveld van Appelsche werd genoemd "de 14 soolsteden", en dat betekent dat er 14 hoeven deelgerechtigd in dit veld waren. Met deze 14 was de gehele beschikbare ruimte in beslag genomen, zodat men voor eventuele uitbreiding buiten deze eerste nederzetting moest zoeken. De geografische omstandigheden maakten uitbreiding naar het zuiden, oosten en noorden onmogelijk, zodat men alleen naar het westen nog kansen had. En daar stichtte een zekere AEKE een hoeve, die later naar hem AEKINGE werd genoemd (Aeking = zoon van Aeke). Nog later ontstond hieruit, door diverse delingen, de buurschap AEKINGE. Een andere, naamloos geblevene, stichtte een hoeve op een voor die tijden zeer ongewone plaats, namelijk niet op de hogere zandgrond, maar in het weide gebied, en bijna vanzelfsprekend kreeg deze hoeve de naam TERWISCHE, d.i. "te-der-wische", afgeleid van het Oud-Saksich "wisca" dat weide betekent, zodat de betekenis van deze naam is "in-de-weiden" (noot 5). Ook hier zullen door deling en verdere uitbreiding van het bezit, enkele hoeven zijn ontstaan, want zowel AEKINGE als TERWISCHE moeten reeds als buurschappen hebben bestaan, toen de parochie APPELSCHE werd gesticht. Eén van de hoeven, die vanuit TERWISCHE werd gesticht was DE BULT, die op zijn beurt door deling weer de buurschap van die naam deed ontstaan.

In 1328 is APPELSCHE een van de 12 Drentse parochies die zich bij Stellingwerf aansluiten, waarna het deelt in de lotgevallen van het onafhankelijke gebied der Stellingwerven (noot 6). Worp van Thabor (noot 7) deelt mee, dat er in 1408 "oorloch" was tussen de bisschop van Utrecht, Frederik van Blankenham, en Stellingwerf en Schooterland, voornamelijk over achterstallige pachten. De strijd werd - althans tijdelijk - beëindigd door een door arbiters ("dedigslieden") opgestelde regeling, waarvan een der voornaamste punten was een overeenkomst volgens welke elk der 29 Stellingwerfse kerspelen aan de bisschop een bedrag ineens moest bestalen. In deze lijst van kerspelen komt dus ook APPELSCHE voor, dat was "aangeslagen" voor 50 oude schilden. (Ter vergelijking: Oosterwolde moest 100 O.S. betalen, het hoogste van allemaal, Oldeberkoop 90, Elsloo 60, Donkerbroek 80, Vogtele 35). Wij weten niet, hoe de arbiters tot deze bedragen zijn gekomen, doch het lijkt ons waarschijnlijk toe, dat zij deze vonden uit een vast bedrag per hoeve. Nu blijken alle 29 bedragen een veelvoud te zijn van 5 en $2\frac{1}{2}$, maar aangezien 5 een veel te klein aantal hoeven zou opleveren, gaan wij uit van $2\frac{1}{2}$ per hoeve. Volgens die berekening komen wij op een aantal hoeven in Vogtele van 14, in Haule van 24, in Oldeverkoop van 36, Oosterwolde van 40 en in APPELSCHE van 20. Dat betekent dus, dat als onze veronderstelling juist is, Appelsche in 1408 was gegroeid tot 20 hoeven, waarvan er dus 14 in HOECH APPELSCHE lagen en 6 in AEKINGE, TERWISCHE en DE BULT samen. De bevolking van de parochie zal omstreeks 100 hebben bedragen.

Er zijn ons uit die gehele periode geen namen van inwoners bekend geworden, al is het vrijwel zeker, dat de familie, die de ge-

hele buurschap TERWISCHE met DE BULT in eigendom had toen reeds bestond, maar nog niet de familienaam voerde. De eerste keer, dat wij de naam van een Appelscher vinden genoemd, is in 1510. In een 16de eeuws manuscript (noot 7) komt een lijst voor met namen van personen, die voor allerlei kerkelijke functies zijn geëxamineerd in Utrecht en tevens een lijst van tot priester gewijde personen. Onder deze laatsten vinden wij de op Paaszaterdag 30 maart 1510 tot priester gewijde Abellinus Rodolphi de Appelschee (dit is ongetwijfeld een verschrijving voor Appelsche). Dat was dus een Aebele Rudolfs van Appelsche. In een boekje over de geschiedenis van Ooststellingwerf (noot 8) vermeldt Popping onder een opsomming van de kerkelijke bezittigen in de Beneficiaalboeken van 1542/43 van Elslloo als vicaris van O.L.Vrouwe vicari Abel Rodolphi, presbiter. Daaruit blijkt dus dat deze Aebele Rudolfs, na in 1510 tot priester te zijn gewijd, vicaris is geworden in Elslloo, waar hij in 1542 nog was. Hij is hiermee de eerste inwoner van Appelsche, die wij bij name kennen.

Wij moeten nu eerst nog even terugkomen op de stichting van de kerk van APPELSCHE. Het is niet bekend in welk jaar dit heeft plaatsgevonden. Een in het tegenwoordig ter plaatse staande kerkje (de z.g. Trefkerk) bevindt zich een tekening van het oudste kerkje van Appelsche, waarop zeer duidelijk wordt vermeld Anno 1147. Hoe de tekenaar van dit geval aan dat jaartal is gekomen, blijft een raadsel, maar we weten wel, hoe hij aan zijn model voor de schets is gekomen. Dat is namelijk een uit 1722 daterende tekening van J. Stellingwerf, die zich bevindt in het Fries Museum te Leeuwarden (Zie de foto op blz.). Maar uit een nog bestaande foto van het zeer vervallen kerkje omstreeks 1900 blijkt, dat ook deze Stellingwerf er maar een beetje op los gefantaseerd heeft. Wel is nog duidelijk te zien, dat het een romaans gebouwtje is geweest, maar de toren ontbreekt reeds; die was al in 1781 of daaromtrent afgebroken (Zie foto op blz.) Wij geloven niet in een zo vroege stichting van deze kerk als b.v. dr. Oosterwijk meent. Deze stelt de eerste bouw op midden 12de eeuw (dat zou dus dat jaartal 1147 kunnen zijn), maar gezien de ouderdom van de meeste Stellingwerfse parochies, kan deze stichting zeker niet vóór 1200 gesteld worden, maar eerder dicht bij 1300.

Dan blijft nog de vraag: waarom werd deze kerk gesticht op een plaats die ongeveer $2\frac{1}{2}$ K.M. verwijderd was van wat beschouwd moet worden als het oudste dorpscentrum: HOECH APPELSCHE (d.i. de latere BOERESTREEK)? Daarop moet natuurlijk in de allereerste plaats worden geantwoord, dat wij deze situatie niet moeten beschouwen vanuit ons 20ste eeuwse standpunt, maar vanuit het standpunt van de bewoners van het APPELSCHE van de 13de eeuw. En toen zag het er daar in APPELSCHE heel wat anders uit dan nu. De gemeente bestond uit een viertal vrij verspreid liggende buurschappen, waarvan HOECH APPELSCHE weliswaar de grootste was, maar dit had het grote nadeel, dat er daar geen ruimte over was voor het stichten van een kerk (met kerkhof) en een daarbij behorende hoeve. Dr. Bouwer beschrijft in zijn dissertatie de algemeen gevolgde procedure bij het stichten van een kerk als volgt: "In het algemeen staat de kerk vrijwel centraal in het dorpsgebied. De leden der "gemeene meente" of de boeren, ~~die~~ de bewoners van de hoeven die stemrecht hadden, doteerden aan de kerk bij de stichting ervan een strook grond, die één tot twee hoeven besloeg. Voor APPELSCHE betekende dit, dat men naar TERWISCHE moest gaan om de benodigde grond te verkrijgen, terwijl bovendien de gekozen plaats voor de gehele gemeente toch wel ongeveer centraal lag. Van DE BULT naar de kerk was ongeveer even ver als van Oosterloo naar de kerk. Een evenmin te verwaarlozen factor was het feit dat de pastoriehoeve toebehoorde aan de boeren van TERWISCHE, die zeker geen onbelangrijke rol zullen hebben gespeeld bij deze

stichting.

Noten bij Hoofdstuk I:

- 1): Dr. A. Sassen: Het Drechts van Ruinen (Assen 1953)
- 2): Cartularium van Dikninge (R.A. Drente)
Oorkondenboek van Groningen en Drente, I 69, Nr. 109 en I 73
Nr. 117
- 3): Dr. K. Bouwer: Cultuurlandschapsvormen aan de Westzijde van het
Drents Plateau (Diss. Gron. 1970)
- 4): Oorkonden van het Sticht Utrecht vóór 1301, No. 568
- 5): Dr. J. Naarding: Stellingwerfse Toponymen (Fryske Plaknammen
No. X)
- 6): Dr. T. H. Oosterwijk: De Vrije Natie der Stellingwerfen (Assen
1957)
- 7): Worp van Thabor: Kroniek van Friesland, Boek IV
- 8): M. s. No. 2544 Bisschoppelijk Archief (R.A. Utrecht)

H O O F D S T U K I I

Het Klooster van APPELSCHE: LUX MUNDI.

of 's WAERELDS LICHT

Uit de in het vorige hoofdstuk genoemde oorkonden van 1247 en 1251 blijkt, dat er in de dertiende eeuw inderdaad relaties hebben bestaan tussen een klooster en APPELSCHE, namelijk het klooster van Ruinen, dat een niet onbeduidende rol heeft gespeeld in de tot stand koming van veel parochies in voornamelijk het latere Weststellingwerf en Steenwijk. Dit klooster dat later werd verplaatst naar Dikninge, bezat blijkens die oorkonden de tienden van enige boerderijen in APPELS(CHE). Er is in de archieven van dit klooster nergens gebleken, dat die tienden ooit betaald zijn. Wij vermoeden, dat deze betalingen, zo ze al ooit gedaan zijn, na 1328 zijn gestaakt, toen APPELSCHE zich met nog 11 andere parochies los maakte van Drente en van de bisschop van Utrecht en zich aansloot bij Stellingwerf (noot 1). Het lijkt ons toe, dat de boeren van APPELSCHE van die gelegenheid gebruik hebben gemaakt om van de betaling der tienden af te komen. Hoe dit echter ook zij, dat klooster van Ruinen, dat een Benedictijner klooster was, heeft niets te maken met het legendarische klooster LUX MUNDI, dat in de loop van de 13de eeuw bij APPELSCHE zou zijn gesticht door de Premonstratensers, en dat in het begin van de 15de eeuw om onbekende redenen is verdwenen. Dat dit klooster iets te maken zou hebben gehad met het klooster van Ruinen, was één van die onbesuisde theoriën van W. de Jong (noot 2). Dezelfde gedachte werd nog vorig jaar door een naamloze schrijver in de Nieuwe Ooststellingwerfer verkondigd. Wonderlijk, hoe dergelijke ideeën soms een hardnekkig leven leiden! Er is over het mysterieuze klooster LUX MUNDI al heel wat te doen geweest aan polemieken, opgravingen, enz., enz. Eigenlijk is het een vreemde speling van het lot, dat dit klooster, dat bij zijn stichting de stralende naam 's-Werelds Licht ontving, een probleem is geworden, dat in een ondoordringbaar duister is gehuld. Het is al enige eeuwen lang een voorwerp van een soort historische touwtrekkerij geweest tussen een drietal uiteenlopende denkrichtingen, waarbij de strijd voornamelijk ging om de plaats waar het klooster heeft gestaan, want dat het ooit heeft bestaan, daaraan wordt door niemand getwijfeld. Al naar gelang men die

Al naar gelang men de vraag: Waar heeft LUX MUNDI gestaan? beantwoordt met APPELSCHE, TER APPEL of beide, zou men van drie "scholen" kunnen spreken: de Friese school, die het op APPELSCHE houdt, DE Groningse school, die voor TER APPEL kiest, en de neutrale school, die het houdt op een oorspronkelijke stichting van het klooster in APPELSCHE en een latere verplaatsing naar elders de Ommelanden, de Kleilanden (wat dat dan ook moge zijn) of TER APPEL. Ook ten aanzien van de stichtingsdatum bestaat geen eensgezindheid. Sommigen zeggen, dat het klooster in 1246 is gesticht, anderen in 1216. De argumenten, waarop men zijn theorieën baseert, zijn kort samengevat als volgt: 1. Het werk van de Friese praemonstratenser monnik en priester Sibrandus Leo (+ 1528-1583) (noot 3); 2. De Friese historieschrijver Schotanus zegt in zijn Beschrijvinge van de Heerlijkheid van Friesland (1664), dat er eertijds bij APPELSCHE een klooster is geweest, dat naderhand naar de Kleilanden is verplaatst; 3. Op de kaart van Schotanus à Sterringa van ca. 1680 staat ~~na~~ de plaats van het "vernield klooster" aangegeven; 4. Het Geografisch Woordenboek van Friesland (1749) vermeldt eveneens de aanwezigheid van een klooster in APPELSCHE; 5. In DE Tegenwoordige Staat van Friesland (1784) lezen wij: "In 't westen van dit dorp (d.i. APPELSCHE) stond weleer een klooster van de Premonstreit orde, 's Werelds Licht genaamd, 't welk voor vele jaren naar de Kleilanden, of, zoals anderen willen, naar de Ommelanden is verplaatst en de Kruisheren is ingeruimd; enige overblijfselen van ' selve waren er niet lang geleden nog voorhanden". 6. In het Vaderlands Woordenboek van Jacobus Kok (1786) staat o.m. bij APPELSCHE: "Hier stond weleer een klooster 's Werelds Licht genaamd, doch is volgens S. van Loo (sic) naar Scharmer verplaatst".

Men merkt op, dat al deze schrijvers, met uitzondering van Sibrandus Leo, nalaten zich uit te spreken omtrent het exacte tijdstip, waarop dit klooster ter plaaste was te vinden. Men beperkt zich tot nietszeggende vaagheden als "eertijds", "weleer", "naderhand", "niet lang geleden". Het lijkt ons niet te boud gesproken, als wij vaststellen, dat zij geen van allen precies wisten, waarover het ging, en dat zij elkaar maar wat nagepraat hebben, en dat in hun tijd het klooster reeds een legende was geworden. Dat "verhuizen" of "verplaatsen" van 's Werelds Licht naar de Klei- of Ommelanden moet volgens andere bronnen op zijn laatst in het begin der 15de eeuw hebben plaatsgevonden, en in de loop van drie honderd jaar is het verhaal tot legende geworden met alle gevolgen van dien. Legendes hebben een taai leven, en zo zijn de verhalen rondom LUX MUNDI nog tot op de huidige dag springlevend en worden er nog steeds pogingen gedaan om door opgravingen het feitelijke bestaan van dit klooster op die plek te bewijzen.

Het spreekt vanzelf, dat dit onderwerp ook op plaatselijke liefhebbers van de oude geschiedenis dezer streken een grote aantrekkingskracht heeft uitgeoefend. Maar noch de hardnekkige pogingen der beide Poppings (J.H. en H.J.) aan het eind van de vorige en het begin dezer eeuw, noch die van Dr. Oosterwijk in het jongste verleden, hebben ook maar een spoortje van overblijfselen aan het licht gebracht. J.H. Popping deelt hierover mee (noot 4): "Naar aanleiding van deze gegevens werd in 1892 en 1894 een onderzoek ingesteld naar de overblijfselen van het klooster. Op een cirkelvormige hoogte van plm. 100 pas in middellijn in de grote heideoppervlakte op enigen afstand van den ouden korenmolen deed men boringen en opgravingen, doch zonder resultaat. Tengevolge van de vele zandverstuivingen in de nabijheid is het vinden van de ondergronden zeer moeilijk. Dat door deze zandverstuivingen in de loop der tijden de omgeving zeer is

veranderd, bleek duidelijk bij het turfgraven dat men op korte afstand van de bedoelde hoogte deed. Om de klijn te bereiken moest daar meer dan 2 meter stuifzand worden afgegraven". In de jongste tijd is er opnieuw een poging gedaan om de overblijfselen van het klooster op te sporen, doch ook ditmaal tevergeefs. Wel werden onder het stuifzand de overblijfselen gevonden van iets, dat wees op een klein boerderijtje, maar van het klooster geen spoor. Alles wijst er echter wel op, dat het er daar op die grote heidevelden in zeer oude tijden heel wat anders uit gezien heeft dan op het eind van de vorige eeuw,

De jongste pogingen om Lux Mundi te vinden, werden voor een groot deel geïnspireerd door de huidige burgemeester van Ooststellingwerf, dr. T. H. Oosterwijk, die voor dit vraagstuk reeds van zijn belangstelling blijk gaf in zijn werk over de geschiedenis van Ooststellingwerf (noot 5). Daarin kwam ook LUX MUNDI ter sprake, en hij meende op goede gronden te mogen aannemen dat dit klooster daar werkelijk onder Appelsche/Elsloo gestaan heeft. Hij somde deze goede gronden als volgt op: 1. Sibrandus Leo vermeldt het met stelligheid; 2. Het wordt in Oudheden en Gestichten van Friesland en in De Tegenwoordige Staat van Friesland vermeld; 3. Er is op de kaart van Eekhoff (1849) een groot stuk onverkavelde grond, dat de plaats aanduidt waar het klooster gestaan heeft. In zijn reeds eerder door ons aangehaalde verzameling opstellen over de geschiedenis der Ooststellingwerfse dorpen kwam dr. Oosterwijk nogmaals terug op dit onderwerp en hij voerde een tweetal nieuwe argumenten aan: 1. Een door W. de Jong vermeld pad, dat van de kerk in Terwische liep naar de Bult, en dat gediené zou hebben als verbinding tussen kerk en klooster, en 2. de klok van Langedijke, die uit 1300 zou dateren en die gegoten werd door een zekere Nicolaas, die ook in Roodkerk voor de Praemonstratenzers een klok vervaardigde. Als reden voor de verplaatsing van het klooster gaf dr. O. op de voortdurend opdringende zandverzuivingen, die tenslotte alles met een soms meters dikke laag bedekten.

De Groningse school heeft in de laatste tijd ook een plaatselijke kampioen gevonden: ter gelegenheid van het 500 jarig bestaan van het klooster in Ter Apel in 1966, schreef de hoofdredacteur van de Ter Apeler Courant, de heer C. Verlinden, een reeks artikelen, niet over het nu nog bestaande klooster, maar over het daarvoor reeds bestaande klooster LUX MUNDI. Even stellig als Dr. Oosterwijk ervan overtuigd was, dat het in Appelsche had gestaan, was de heer Verlinden dat voor Ter Apel. Zelfs meende deze de stichtingsdatum op 1216 te mogen plaatsen, naar zijn zeggen gebaseerd op Sibrandus Leo. Het klooster zou in de 15de eeuw in verval zijn geraakt en tenslotte verlaten. In 1466 stichtten de Kruisheren daar een klooster, dat zij DOMUS NOVAE LUCIS (d. i. Huis van het Nieuwe Licht) noemden, en waarvan dan nu nog een gedeelte bestaat. Het is jammer, dat de heer Verlinden zijn betoog door enkele onjuistheden heeft verzwakt, want wij zijn van mening dat hij ook zonder deze fouten een sterke zaak verdedigt.

Zó stonden de standpunten fel tegenover elkaar, toen zich een derde in de strijd mengde: de orde-historicus van de Praemonstratenzers, de Duitse monnik Norbertus Backmund, O. Praem. Deze heeft in zijn Catalogus van alle bestaande en ooit bestaan hebbende kloosters zijn orde, zich ook bezig gehouden met de kwestie LUX MUNDI (noot 6). Zijn conclusie luidt kort en bondig: in of bij Appelsche heeft nooit een praemonstratenser klooster gestaan. Of dat wel bij Ter Apel het geval is geweest, is twijfelachtig, reden waarom hij dit bij de Dubia heeft geplaatst. Er kan een klooster hebben gestaan, maar meer waarschijnlijk is het alleen maar een z.g. Uithof geweest van een klooster. Maar dat alles

heeft dan geen betrekking op LUX MUNDI, want dat klooster stond volgens Backmund in het Oost Friese plaatsje HOPELS, in het diocees Bremen. En daarmee was dus een vierde school: de Duitse, ontstaan.

Hoe is het nu mogelijk, dat er over deze zaak zoveel uiteenlopende meningen bestaan? Het antwoord op deze vraag kan als volgt worden geformuleerd: Er bestaan geen documenten, waaruit zou kunnen blijken wanneer en op welke plaats en vanuit welk moederklooster LUX MUNDI werd gesticht. De enige bron, waaruit wij vernemen, dat er in 1290 een praemonstratender klooster LUX MUNDI bestond, is een passage in het werk van Sibrandus Leo. Deze geeft echter de feiten weer in een vorm, waaruit duidelijk blijkt, dat de schrijver zelf geen duidelijke voorstelling had van de situatie, met het gevolg dat diverse interpretaties mogelijk zijn.

Deze bron, waarop alle schrijvers hun theorie baseren, is de ~~passage~~ passage, waarin Sibrandus Leo vermeldt, dat er in het jaar 1290 - in het derde jaar na de grote overstromingen in 1287 - een telling werd verricht van de aantallen overlevende kloosterlingen zowel mannen als vrouwen, in de kloosters van de orde der praemonstratensers in beide Frieslanden en in Groningen. Hij geeft dan een opsomming van de resultaten dezer telling, waarbij achter de naam van ieder klooster het aantal kloosterlingen wordt vermeld. Het is deze lijst van kloosters, die de oorzaak is van de grote verwarring, die er rondom LUX MUNDI is ontstaan. Omdat deze zó belangrijk is, laten wij hier eerst de letterlijke tekst van Sibrandus Leo volgen (noot 7). Tussen de kloosters van Heiligerlee en van Nycloester lezen wij:

"..... in APELSCHE (DER APEL) 70, - illud monasterium autoritate praepositi Scilvoldensis anno 1410 certo pretio transfertur Cruciferus de Scarmer, iluc translatis, supellectilia sibi applicat praepositus praefatus, Domus Verae Lucis quandoque dictum.."

Vertaald is dit ongeveer het volgende:

"..... in APELSCHE (DER APEL) 70, - dat klooster werd op gezag van de abt van Schildwolde in het jaar 1410, tegen een zekere prijs, verkocht aan de Kruisheren, die daarheen uit ~~Scharmer~~ Scharmer waren overgeplaatst; het "huisraad" wees de voornoemde abt zichzelf toe, DOMUS VERAЕ LUCIS (d.i. HUIS VAN HET WARE LICHT), telkens als (een stuk) genoemd werd....."

Het valt onmiddellijk op dat Sibrandus Leo niets met stelligheid vermeldt dat het klooster in APPELSCHE stond, zoals b.v. dr. Oosterwijk meende. Integendeel, hij heeft door de toevoeging tussen haakjes van DER APEL de zaak juist onduidelijk gemaakt, en het is dan ook deze toevoeging geweest, die de voornaamste oorzaak is geworden van de verwarring die er heerst rondom LUX MUNDI. Men kan immers deze tussen haakjes geplaatste toevoeging op verschillende manieren interpreteren; b.v. als APELSCHE = TER APEL of als APELSCHE of TER APEL, en als APELSCHE en TER APEL, en al naar deze interpretatie zijn dan de door ons genoemde scholen ontstaan. Het spreekt welhaast vanzelf, dat hierbij ook dikwijls een flinke portie provinciaal of lokaal chauvinisme te pas is gekomen.

De vierde mogelijkheid, dat beide, zowel APPELSCHE als TER APEL fout zijn, is, zoals gezegd, geopperd door Norbertus Backmund, die meent, dat Sibrandus Leo in zijn bericht over de Friese kloosters een vergissing heeft gemaakt, doordat hij de Oostfriese plaatsnaam HAPPELSA (d.i. de 15de eeuwse vorm van de tegenwoordige plaatsnaam HOPELS), een hem onbekend plaatsje in Oostfriesland, in het diocees Bremen, door een zekere overeenkomst in de namen (similitudo nominis noemt Backmund het) heeft aangezien voor het hem wel bekende APELSCHE. Deze vergissing, en de volgens Backmund "eigenmachtige toevoeging van DER APEL" (hij spreekt van "Sibrandus Leo sua sponte voci APELSCHE adiunxit DER APEL"), zijn de

oorzaak van de grote verwarring rondom LUX MUNDI. Backmund is een zeer gezaghebbende autoriteit en het is dus niet gemakkelijk om zijn theorie tegen te spreken, maar toch zijn wij van mening, dat er wel het een en ander valt aan te merken op zijn betoog. Wij zijn het zonder meer met hem eens, dat Sibrandus Leo de oorzaak van de verwarring is. Ook zijn conclusie, dat er in APPELSCHE nooit een klooster van zijn orde heeft gestaan, onderschrijven wij ten volle. Maar ~~van~~ de rest, dat LUX MUNDI in Hopels gestaan zou hebben en niet in APPELSCHE of TER APEL, heeft hij naar onze mening niet overtuigend aangetoond. Integendeel, hij heeft alleen maar de verwarring nog groter gemaakt, doordat hij het klooster MONS SANCTAE MARIAE IN HAPPELSA heeft verwisseld met LUX MUNDI of DOMUS VERAE LUCIS in APPELSCHE (DER APEL). Van dat klooster in HOPELS zijn wel de overblijfselen ter plaatse gevonden. Het was, evenals LUX MUNDI een praemonstratenser klooster, en ook daarvan zijn geen documenten bekend, waaruit de stichtingstijd kan blijken. In feite is het hele betoog van Backmund een zijdelings bewijs voor de theorie dat LUX MUNDI in TER APEL heeft gestaan!

Wij geloven dus met Backmund, dat LUX MUNDI niet in APPELSCHE heeft gestaan. Het enige wat door alle partijen wordt aanvaard, is de vermelding bij Sibrandus Leo, en de "claim" voor APPELSCHE rust dus in hoofdzaak op dat vreemde APPELSCHE (DER APEL). De Friese school ziet hier voor het gemak die toevoeging DER APEL over het hoofd en doet hetzelfde met hetgeen door Sibrandus Leo wordt gezegd over de verkoop door de abt van Schildwolde. Men moet zich afvragen, waarom Sibrandus Leo dat "APPELSCHE (DER APEL)" schreef. Backmund meent, dat hij HAPPELSA gelezen heeft als APPELSCHA en daar, „sua sponte voci" DER APEL aan toe heeft gevoegd. Wij kunnen het daarmee niet eens zijn, want die similitudo nominis die Backmund ziet tussen HAPPELSA en APPELSCHA bestond niet in de 15de eeuw. Toen was de Stellingwerfse naam AP(P)ELSCHE. En hij moet die naam hebben gekend, omdat die precies zo voorkomt op een kaart van Friesland uit die tijd. Bovendien kunnen wij ons niet voorstellen, dat een geleerde zoals Sibrandus Leo, niet geweten zou hebben, dat APPELSCHE en TER APEL twee plaatsen waren in twee geheel verschillende land streken. Als wij bedenken, dat de gebeurtenissen, die Sibrandus Leo beschreef, in 1290 plaats vonden en dat hij zijn werk schreef omstreeks 1580, dan is het zeer goed denkbaar, dat die geschiedenis in verminkte vorm is overgeleverd, waarbij de vergissing met APPELSCHE en TER APEL gemakkelijk verklaarbaar is. Er kan nog een ander argument worden aangevoerd om te verklaren, hoe het komt dat het bericht over LUX MUNDI in zo'n onduidelijke vorm is geschreven. De priester/monnik schreef zijn werk Abtenlevens omstreeks 1580, toen hij, vluchtend uit zijn parochie Berlikum, onderdak had gevonden in het klooster van Dokkum, en het is zeer goed mogelijk, dat hij daar niet de beschikking heeft gehad over betere bronnen om deze geschiedenis in de juiste vorm te gieten. Het lijkt in ieder geval wel duidelijk, dat in de versie die hij onder ogen heeft gehad, reeds de onzekerheid bestond over de plaats van vestiging van het klooster LUX MUNDI, evenals omtrent het jaar van verkoop. Hier moet worden opgemerkt dat de Groningse school een aantal argumenten kan aanvoeren, die moeilijk te weerleggen zijn. Zelfs uit het verminkte relaas van Sibrandus Leo blijkt een duidelijke relatie tussen Schildwolde en het omstreden klooster, en als men dan bedenkt dat alle praemonstratenser kloosters gelegen waren in de kuststrook van Friesland, Groningen en Oostfriesland, dan is Appelsche een vreemde eend in de bijt. Alleen al op zuiver geografische gronden past APPELSCHE niet in het ver-

haal, maar TER APEL wèl.

Ter Apel heeft vóór het tegenwoordige klooster in 1466 werd gebouwd door de Kruisheren, kloosterbezittingen gehad, op grond waarvan Backmund Ter Apel onder de Dubia of twijfelgevallen heeft geplaatst: het zou geen klooster, maar een z.g. Uithof zijn geweest van het klooster in Schildwolde. Wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken, dat Backmund Ter Apel geen echt klooster wilde toekennen, omdat hij nu eenmaal LUX MUNDI wilde vereenzelvigen met het klooster, dat in Hopels heeft gestaan. Hij vergat daarbij echter, dat hij zelf dat klooster in Hopels heeft geïdentificeerd als MONS SANCTAE MARIAE IN HAPPELSA!

De in Ter Apel aanwezige kloostergoederen, grond zowel als gebouwen, d.w.z. de totaal geruïneerde gebouwen, die behoorden aan het praemonstratenzer klooster in Schildwolde, werden in 1458 verkocht aan Jacobus Wiltink, pastoor van Garrelsweer en vicaris van Loppersum. In een kopie van de Koopakte - het origineel ging verloren bij een brand - (noot 8) wordt gesproken van "onser verwoestede erve und guet gheheten van olders APEL". Deze pastoor Wiltink schonk de bezittingen in 1465 aan de Magister Generaal der Kruisheren, Peregrinus van Campen voor het stichten van een klooster voor de Kruisheren, dat de naam kreeg van DOMUS NOVAE LUCIS (Huis van het Nieuwe Licht), een ook al veelzeggende naam. Als men deze feiten in verband brengt met de passage bij Sibrandus Leo, waar ook gesproken wordt over een verkoop aan de Kruisheren door de overste van Schildwolde, dan is er, afgezien van het dubieuze jaartal 1410, een frappante overeenkomst. De claim van Ter Apel op LUX MUNDI staat dan ook, ondanks Backmund, zeer sterk.

Stelt men de argumenten van de Friese school hier tegenover, dan valt het eigenlijk alleen maar te verwonderen, dat de ~~foutie~~ foutieve interpretatie van Sibrandus Leo zo lang heeft stand gehouden. Over "APELSCHE (DER APEL)" spraken wij reeds. Mededelingen zoals die in DE Heerlijkheid van Friesland, of in De Tegenwoordige Staat en het Geografisch Woordenboek, etc., zijn volkomen oncontroleerbaar, want nergens wordt een bron vermeld. Men zou b.v. gaarne willen weten welke die "tot voor kort nog voorhanden overblijfselen van hetselve" waren, en waar en wanneer die werden vertoond. Wij kunnen slechts constateren, dat ~~er~~ opgravingen ter plaatse nog nooit enig resultaat hebben opgeleverd, en dat deze en soortgelijke beweringen eens door iemand zijn verzonnen en later door volgende auteurs klakkeloos zijn overgenomen. Argumenten zoals die van De Jong (het Kerkepad) en Oosterwijk (de klok van Langedyke) zijn onjuist gehanteerd. Als er een klooster gestaan had, dan had dit dat kerkepad en die klok kunnen verklaren, maar het omgekeerde, dat pad en klok de aanwezigheid van een klooster kunnen bewijzen, gaat niet op. Ook de witte vlek op de kaart van Eekhoff bewijst niets. Op die kaart komen wel meer van die witte vlekken voor, en als die enige betekenis hebben, dan is dat alleen maar, dat die bewuste stukken grond - meest heidevelden - nog niet verkaveld waren. Het betrof - zeker daar bij Appelschê - grond, die van oudsher gemeenschappelijk bezit van de boeren was. Een ander argument, dat nogal eens wordt gehanteerd is het feit, dat er in Elsloo een oude weg door de heide "De Kloosterweg" werd genoemd. Zelfs heeft de gemeente Ooststellingwerf diezelfde naam nu gegeven aan de weg van De Bult naar Elsloo. Om te kunnen zeggen, of die weg inderdaad iets te maken heeft gehad met een klooster, zou men eerst moeten weten, wanneer die benaming aan die weg is gegeven. Wij menen te mogen veronderstellen, dat die naam betrekkelijk jong is, en dat die aan de weg

is gegeven nadat men op oude kaarten of in werken zoals De Tegenwoordige Staat had vernomen van het bestaan van het klooster.

Voetnoten bij Hoofdstuk II:

- 1): G.Mulder:De Duodecim Parochie van 1328 (Driemaandelijkse Bladen 1969/3, blz.132/139
- 2):W.de Jong:Appelsche (Fryske Plaknammen No.X)
- 3): Sibrandus Leo:De Vitae Abbatum in Mariëngaarde et Lidlum
- 4): J.H.Popping: Schietsen uit de Geschiedenis van Ooststellingwerf (Oosterwolde,1903)
- 5): T.H.Oosterwijk:De Vrije Natie dër Stellingwerven (Assen 1952
- 6): Norbertus Backmund: Monasticon Premonstratense (Straubing 1952/55, deel 1:
Hopels, blz.1980200
Ter Apel blz.235/236
Appelsche blz.240/241
- 7): Citaat Dr.G.A.Wumkes (Diss.Gron.1929)
- 8): Codex Diplomaticus No.147, dl IV van de Annalis Canonico-
rum Regularium S.Augustinus Ordinis S.Crucis.

.....

H O O F D S T U K III

De "Burcht van Terwische.

Ten aanzien van de "burcht" van Terwische geldt in nog veel sterkere mate dan voor LUX MUNDI, dat er geen enkel bewijs kan worden aangevoerd, dat een zodanig gebouw of gebouwen-complex ooit heeft bestaan. Ook hier hebben wij weer te maken met een oncontroleerbare mededeling van Schotanus in zijn Beschrijvinge van de Heerlijkheijt van Friesland (1664), dat Terwische "eertijds" een burcht had, het halsfecht voerende, d.w.z. dat de "heren" van Terwische het fecht hadden doodvonnissen uit te spreken en te doen voltrekken. Diezelfde mededeling in het Geografisch Woordenboek van Friesland (1749). Ook hier weer geen enkele bronopgave en eveneens weer diezelfde vage, nietszeggende tijds aanduidingen als "eertijds". En precies zoals dat bij LUX MUNDI het geval was, zijn ook hier alle tot dusverre uitgevoerde onderzoekingen en opgravingen zonder resultaat gebleven.

Wij hebben in ons werk over de ontwikkeling van het familiebezit van de familie Terwische (noot 1) een mogelijke ontwikkelings-geschiedenis van GERWISCHE uiteengezet, die wij hier beknopt herhalen:

Toen de oorspronkelijke nederzetting in HOECH APPELSCHE geen gelegenheid meer bood tot uitbreiding en het toch noodzakelijk werd om uit te zien naar plaatsen, geschikt voor het stichten van nieuwe hoeven, kwam men tot het besluit om hier, op een plek die hoog genoeg lag om voor overstromingen gevrijwaard te zijn, en welks omgeving gevens gelegenheid bood om er bouwland op aan te leggen, een hoeve te stichten in de weilanden, die naderhand dan ook daarnaar werd genoemd TE DER WISCA, d.i. later TE DER WISCHE = TERWISCHE, hetgeen betekent "in-de-weiden". Aangezien zowel Terwische als AEKINGE graslanden had in het Aekingebroek, moeten deze beide hoeven wel ongeveer in dezelfde

tijd zijn gesticht. De plaats was bovendien ook strategisch zeer goed gekozen, omdat hij de bewoners van deze hoeve in staat stelde de andere gebruikers van de hooilanden zijn wil op te leggen. In betrekkelijk korte tijd groeide de één-hoeve stichting - door deling - uit tot 3 boerderijen, en toen ook De ~~Bult~~ Bult in exploitatie werd genomen, zelfs tot 6 à 7. De geïsoleerde ligging ten opzichte van het dorp (Hooch Appelsche) maakte de nederzetting tot een aantrekkelijk object voor allerlei rondtrekkend gespuis, en dat zal ongetwijfeld de boeren van Terwische ertoe gebracht hebben hun huizen te omringen met een brede en diepe gracht, waardoor het geheel het aanzien kreeg van een versterkt huis, een "burcht". In dit verband is het interessant Popping (II, 3) te citeren, die zegt dat de huizen ~~van~~ Terwisscha en De Weeme in de vorige eeuw nog omringd waren met grachten.

Het ontstaan en de groei van Terwische speelde zich af in de 12de tot de 15de eeuw, toen Stellingwerf een min of meer zelfstandig gebied was, en dat dit Stellingwerf iets geheel anders was dan na 1500, toen het bij Friesland werd ingelijfd, als onderdeel van de Zevenwouden. Bestuur en rechtspraak werden uitgeoefend door een drietal Stellingen, gekozen uit en door de "gemeene meente", d.w.z. door de eigenrde boeren in de verschillende kerspelen. Het geheel bestond uit een drietal delen: het gebied waarin ~~de~~ de dorpen Blesdijke, Steggerda, *Finkage* Peperga, Noordwolde en Boyl liggen, ten zuiden van de Lindedus; het gebied tussen Linde en Kuinder; en het gebied van het tegenwoordige Ooststellingwerf. Twee van de belangrijkste kenmerken van dit oude Stellingwerf waren dat het geen steden en geen adel kende en dat over het algemeen alle grond buiten het dorpscentrum gemeenschappelijk eigendom van de boeren was. De boeren van Terwische zullen ongetwijfeld in de dorpsgemeenschap APPELSCHE een vooraanstaande rol hebben gespeeld, zodat zij het tot de hoogste functies hebben gebracht.

Van één hunner is dat zelfs historisch vastgelegd, want in zijn Kroniek vertelt Suffridus Petri van een Eyse Terwische, die "praetor" was in Appelsche, omstreeks 1520. (Eén van de betekenissen van praetor is rechter). Wat voor ons het belangrijkste is: vóór 1500 is er in Stellingwerf geen sprake van groot-grondbezit. Er mogen dan wel enkele boeren zijn, die meer dan één boerderij bezitten, maar in het algemeen zijn de boeren eigenaar van de plaats, waarop zij wonen.

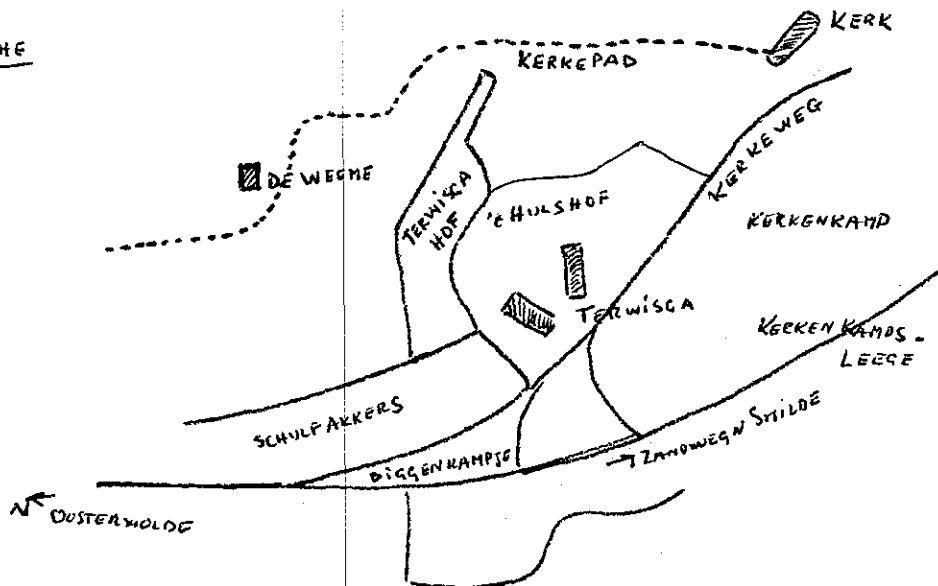
De inlijving van Stellingwerf bij Friesland omstreeks 1500 bracht grote veranderingen met zich mee in de bestuurlijke sector. De Stellingen werden vervangen door grietmannen, die niet door het volk werden gekozen, maar benoemd door de centrale overheid. We vinden tot in de 18de eeuw in de meeste dorpen nog wel een Stelling, maar dat is dan een functie die overeenkomt met die van Dorpflechter. Van zeer grote betekenis was ook het feit, dat het stemrecht werd gekoppeld aan het bezit van grond, waardoor het aantrekkelijk werd om door aankopen zijn grondbezit te vergroten, waardoor op de duur veel van de stemmen geconcentreerd raakten in de handen van enkele groot-grondbezitters. Dit werd nog verergerd, doordat het stemrecht verbonden was aan de zoolstede (Fr. hornleger), dat is de woning met de omringende grond (brink). De situatie rondom 1600 bewijst, dat ook de bezitters van Terwische hun bezittingen aanzienlijk hebben uitgebreid, en dat die over geheel Stellingwerf en ver daarbuiten verspreid lagen. Dat wij toch in de eerste halve eeuw na de inlijving bij Friesland geen leden van de familie op Terwisché in de hoogste bestuursfuncties aantreffen, zullen wij waarschijnlijk moeten

toeschrijven aan hun houding ten opzichte van de machthebbers in Friesland: of zij hadden de verkeerde partij gekozen, of zij stonden geheel buiten de strijd van de elkaar bekampen de partijen. Pas omstreeks 1580 vinden wij als grietman van Stellingwerf-Oosteynde Johannes Eyses (die zich ook wel Johannes Willems noemde), een zoon van Eyse Jan Willems; (die praetor was in Appelsche), en omstreeks 1600 vinden wij de familie van Terwisga als één van de grootste grondbezitters in Ooststellingwerf. In Appelsche waren zij de eigenaars van de hoeven Nrs. 3, 7 en 10 in HOOGH APPELSCHE, van de Nrs. 23, 24 (de Sate Terwische), 26 (De Dijk), 27, 28, 29 en 30 De Bult). Er woont dan reeds geen Terwische meer in Appelsche en de meeste bezittingen worden langs de vrouwelijke lijn vererfd. (noot 1).

Keren wij terug naar "De Burcht". Zoals gezegd kan het uiterlijk van een boerenhofstede enige gelijkenis vertonen met een versterkt huis, vooral wanneer er ook nog een brede gracht omheen is gegraven. Maar van een burcht in de ware zin des woords kan in Appelsche geen sprake zijn geweest, om de eenvoudige reden dat Stellingwerf tot aan de inlijving bij Friesland omstreeks 1500 geen adel heeft gekend en geen groot-grondbezit. In de kleine agrarische gemeenschappen was verreweg de meeste grond gemeenschappelijk bezit van de boeren. Dat gold voornamelijk de heidevelden en de hooi- en weidelanden. Pas onder een geheel ander staatkundig bestel werd groot-grondbezit aantrekkelijk en dan zien wij ook in Stellingwerf de opkomst van de enige familie, die het praedicaat adellijk mag opeisen: de familie Lycklama à Nijholt, nakomelingen van Lyckle Eebles, die in 1512 de eerste Bourgondische grietman van Stellingwerf was.

Dus óók geen burcht in Appelsche? Wij vrezen van niet; het is in ieder geval hoogst twijfelachtig. Er zijn reeds verschillende malen opgravingen gedaan naar mogelijke overblijfselen in de bodem, maar die zijn alle zonder resultaat gebleven. Ook bij de aanleg van een nieuwe weg door het betreffende gebied heeft niets opgeleverd. Het kan natuurlijk allemaal het gevolg zijn van zoeken op de verkeerde plaatsen. Ook kan het zijn, dat de oudste gebouwen niet van steen waren opgetrokken, en welk geval er vanzelfsprekend geen spoor meer van over is. Maar als er toch nog sporen aanwezig zijn van de oorspronkelijke hoeve "te-der-wische" dan zal men

TERWISCHE

moeten zoeken op een andere plaats, ergens aan het reeds vermelde kerkepad van Terwische via de Weeme, De Dijk naar De Bult, en dan speciale aandacht schenken aan dat eigenaardig gevormde perceel grond, dat de veelzeggende naam Terwisga Hof draeg. (Zie het hierbij afgedrukte kaartje)

In de volgende hoofdstukken zullen wij zien, hoe in een vrij snel tempo, de oorspronkelijke eigenerfde boeren van Appelsche verdwijnen om plaats te maken voor "uittheemse" grondeigenaren, terwijl zij zelf pachters werden. Maar voor wij daartoe overgaan eerst nog iets anders.

Nadat het kerspel Appelsche zich in 1328 bij Stellingwerf had aangesloten, heeft het dus verder het lot gedeeld van dit "land" Over die geschiedenis heeft Oosterwijk uitvoerig geschreven. De naam APPELSCHE komt in dat stuk zo goed als niet voor. Slechts eenmaal, in de reeds genoemde lijst van Stellingwerfse kerspelen in 1408, vermeld in de Kroniek van Friesland van Worp van Thabor, Boek IV, komt de naam voor. Tot 1640 zijn wij daarna de naam slechts één keer tegengekomen in een manuscript uit de 16de eeuw, dat zich bevindt in het Rijksarchief in Utrecht (noot 2). Daarin staat een lijst met namen van geëxamineerden voor allerlei kerkelijke functies en óók een lijst van tot priester gewijden. In deze laatste lijst, onder de op Paaszaterdag 30 maart 1510 tot priester gewijden bevindt zich een zekere Abellinus Rodolphi de Appelschee (de dubbele ee moet een verschrijving zijn). Dat is dus een Aebele Rudolfs van APPELSCHE. In het reeds eerder aangehaalde boekje van J.H. Popping over de geschiedenis van Ooststellingwerf (II, 3) vermeldt de schrijver onder een opsomming van de kerkelijke bezittingen in de Beneficiaalboeken (1542/43) van Elsloo als vicaris van O, L. Vrouwe vicarie ~~Abel Rodolphi~~ Abel Rodolphi, presbiter. Daaruit blijkt dus, dat deze Aebele Rudolfs, na in 1510 de priesterwijding te hebben ontvangen, vicaris is geworden in Elsloo, waar hij in 1542 nog was. Hij is hiermee de eerste inwoner van Appelsche, die wij bij naam kennen.

Voetnoten bij Hoofdstuk III:

- 1): G. Mulder: Van Terwisga tot Willinge Prins (Uitg. Sasland, Groningen, 1974)
- 2): Rijks Archief in Utrecht, Archief Domkapittel Nr. 2544

.....

N O O F D S T U K IV.

APPELSCHE in 1640.

In het eerste hoofdstuk hebben wij gezien, dat de historische gegevens over APPELSCHE uiterst schaars zijn. Twee belangrijke bronnen, waaruit voor zoveel plaatsen interessante gegevens zijn te putten over de 16de eeuw, komen voor APPELSCHE helaas niet in aanmerking. Wij bedoelen in de eerste plaats het Register van de Aanbreng, dat in 1511 en 1514 werd aangelegd als grondslag voor de flooreenrente, d.i. een grondbelasting die berustte op een bedrag per flooreen huur. (Een flooreen was een gouden gulden, door de Saksische

hertogen in Friesland geslagen en als munteenheid gebruikt). In dit register ontbreken alle gegevens voor Stellingwerf-Oosteynde. In de tweede plaats de z.g. Beneficiaalboeken. Op last van Karel V moesten in 1542 alle grakegenijen lijsten inleveren met de grootte en de jaarlijkse opbrengsten van de patroons-, pastorie- en vicariegoederen. Er was veel verzet tegen deze maatregel, omdat men bijbedoelingen vreesde, en als gevolg daarvan zijn deze lijsten allesbehalve compleet. Voor Appelsche ontbreken ~~z~~ de gegevens zelfs geheel.

De eerste bron, waaruit wij iets meer te weten kunnen komen over APPELSCHE, zijn de stemkohieren van 1640. In dat jaar besloten de Staten van Friesland van de tot dan toe op de grietenij-gerechten berustende registers der z.g. schättschietende huizen en plaatsen (noot 1) te herzien en er voortaan kopieën van te bewaren op het College van Gedeputeerde Staten.

In deze stemkohieren van 1640 krijgen wij voor het eerst enig inzicht in de samenstelling van de kleine boerengemeenschap die APPELSCHE altijd is geweest, doordat hierin voor het eerst alle stemgerechtigde plaatsen, met hun eigenaars en/of pachters (die meijers of bruckers werden genoemd) opgenoemd worden. Volgens dit Cohier had APPELSCHE 30 stemmen, overeenkomende met 30 stemgerechtigde hoeven, (In het Cohier spreekt men van "sate" of "plaets") beginnende "van 't Oost" met No. 1 tot en met No. 30 op de Bult. Vergeleken met het door ons geschatte aantal van 20 hoeven in 1408, zien wij dus een groei van 10 boerderijen, die dus allemaal in Aeking, Terwische en De Bult hebben gestaan, en een theoretische bevolkingsgroei van ca. 100 tot ca. 150. Wij zullen later zien, dat dit wel ongeveer de maximaal bereikbare aantallen waren voor APPELSCHE.

Het blijkt, dat in 1640 in APPELSCHE de meeste boerderijen (nog) eigendom zijn van en gebruikt worden door inwoners van het dorp. Van slechts 6 wonen de eigenaars niet in APPELSCHE: Nrs. 10, 26 en 29 zijn eigendom van Suffridus Lycklama à Nijeholt, namens zijn vrouw (Jeltje van Terwisga) en haar 3 zusters. No. 28 is eigendom van Jan Piers Lycklama (een zoon van Grietje van Terwisga). No. 25 is de pastorie-hoeve en No. 30 behoort aan de erfgenamen van Asse Syrcks van Terwisga. (Dat waren Eyse Asses, 1640-1710, Jetse Asses + 1648 en Antje Asses van Terwisga). Deze hoeve No. 30 wordt genoemd "de Beege Bult" hetgeen W. de Jong interpreteert als Stellingwerfs voor Lage Bult. Dit moet echter als ongerijmd van de hand worden gewezen. De betekenis van Leeg is hier ledig in de zin van onbehuist. Het is te vergelijken met b.v. Nijeberkoop No. 18, die genoemd wordt "een leege soolstede ofte hornleger".

Een zesde eigenaar, die niet in Appelsche thuis hoorde, was zeer waarschijnlijk de eigenaar van Appelsche No. 18, die genoemd wordt Jan Hendrik Sikkingh. Bij het lezen van deze naam denkt men onmiddellijk aan de gelijknamige buurschap Sikkinge onder Oosterwolde. En wat zien wij in het stemcohier van dit dorp? Van No. 41 Oosterwolde, de sate Sikkinga genaamd, is de eigenaar Jan Hendriks, Stelling, en dat is ongetwijfeld dezelfde als die van Appelsche No. 18.

De eigenaren van de overige 24 boerderijen van Appelsche zijn in 1640 nog allen Appelschers, maar er is onder hen niet één te vinden met een herkenbare familienaam; ze worden allen aangeduid met hun vóórnaam + vaders naam + s. Er wordt wel één familienaam genoemd, n.l. Wiltinge. Twee keer komen wij de naam Hendrik Wiltinge tegen, maar beide keren als reeds overleden. De eigenaren van de hoeven Nrs. 3 en 7 zijn de erfgenamen van Hendrik Wiltinge ~~op de sate van Nijeholt~~ ~~terwijl als eigenaars van No. 24~~

worden genoemd "Wilt Hendricks weduwe cum liberis (d.i. met haar kinderen) en de erfgenamen van Hendrik Wiltinge!" Het is duidelijk, dat deze overleden Wilt Hendricks een zoon was van Hendrik Wiltinge, en dat de andere erfgenamen zijn andere kinderen waren en de kinderen van zijn overleden zoon. Wie ~~dit~~ dit waren, weten wij niet, maar wij zullen ze moeten zoeken onder diegenen, die als tweede naam Hendriks hadden. Dat waren een viertal: Jan Hendriks, gedeeltelijk eigenaar van No.2 en de gebruiker van No.25, de pastoriehoeve. Aebele Hendriks, dorprechter en eigenaar van de helft van No.16. Beernt Hendriks, mede-eigenaar van No.27, en de overleden Wilt Hendriks

Na 1640 komt de naam Wiltinge in Appelsche niet meer voor als persoonsnaam. Wij vinden hem alleen nog in een aantal toponiemen, zoals b.v. de Wiltingefenne, de Wiltingemaad, het Wiltingeveen en de Wiltingeweg (noot 2). Het lijkt ons toe, dat Hendrik Wiltinge (dat betekent: Hendrik, zoon van Wilt), om de een of andere reden van de oude traditionele wijze van naamgeving is afgeweken en zich Wiltinge in plaats van Wilts heeft genoemd, maar dat zijn zoon~~s~~ weer overgegaan zijn tot de traditionele manier en zich dus Hendriks noemden. Het is daardoor onmogelijk de verdere geschiedenis van deze familie te volgen, maar er zal onder de mensen, die wij in 1698 aantreffen als Wilt zeker één kleinzoon van Hendrik Wiltinge zijn. Wij denken daarbij speciaal aan Wilt Binnes en Wilt Eyses, die beide in dat jaar voorkomen als mede-eigenaar van een aantal boerderijen.

Er is reeds vaker over gespeculeerd, wie toch wel die Hendrik Wiltinge is geweest, en er zijn daarbij de meest fantastische verhalen verteld. De kroon op dit alles is wel de door De Jong (II,2) vermelde overlevering, volgens welke de "Fenne" (d.i. de Wiltingefenne) indertijd zou zijn aangelegd door een uit Appelsche afkomstige abt van het klooster te Ruinen!

Wie hij was, zal wel altijd een onopgelost mysterie blijven, maar het staat wel vast, dat hij in het 17de eeuwse Appelsche de meest vooraanstaande boer is geweest, want hij was met zekerheid eigenaar van de hoeven Nrs.3,7 en 24, en zeer waarschijnlijk ook van Nrs.16 en 27. Wij hebben er elders (III,1) reeds op gewezen, hoe significant zijn bezit van No.24, de Sate Terwissche wel is, waarbij wij de mogelijkheid van een verwantschap - door een huwelijk - met de familie Van Terwissche hebben geopperd, en dat lijkt ons nog steeds de meest aannemelijke verklaring.

Van de overige plaatsen noteerden wij de volgende eigenaars en/of gebruikers:

- No.1. Jacob Andries weduwe met haar kinderen, de plaats genaemt het Hoogeveene
- No.2. Jan Hendriks en Jurrien Jacobs erfgenamen
- No.4. Martjen, Geert Alberts weduwe, met haar kinderen en de geestelijkheid van Appelsche (De Patroon).
- No.5. Wilt Battes
- No.6. Claes Jansen kinderen
- No.8. Jan Alberts, gebruiker Jan Roelofs
- No.9. Olde Jan Jansen c.s.
- No.11. Aernt Jacobs, mede-benefens de andere erfgenamen van wijlen Eijse Otten
- No.12. Wilt en Jan Battes
- No.13. Marten Wijbes
- No.14. Lammert Lenses, gebruiker Carste Thonis (Teunis?)
- No.15. Geert Aebeles
- No.17. Beernt Jacobs
- No.19. Jan Everts
- No.20. Fedde Lubberts en Jan Meynes
- No.21. Lammert Jacobs ende zijn "Stijpkinderen"

No.22.Hendrik Jansen c.s.;bruiker Geert Jans
 No.23.Willem Martens en Geert Pieters c.s.
 No.25.Jan Hendricks,bruiker van de Pastorie.

Noten bij Hoofdstuk IV:

1):Scotschietende huizen en plaatsen waren huizen en plaatsen,
 waarop belasting rustte,zulks in verband met enig stemrecht
 2):De Wiltingeweg was de oude zandweg die langs de noordkant
 van de Oosterse Es liep naar de Wiltingemaad.Tegenwoordig
 draagt deze weg de niet erg toepasse lijke naam van Oosterse Es
 Er is nu ook een nieuwe straat met de naam Wiltinge,maar die
 is abusievelijk Wiltingerweg genoemd.Maar die r hoort er niet
 in thuis.

.....

H O O F D S T U K V.

APPELSCHE in 1698.

In 1698 werden de stenkohieren herzien.Het aantal boer-
 derijen bleef 30,maar overigens zijn er in die tussenliggende
 jaren grote veranderingen opgetreden,waarvan ongetwijfeld de
 belangrijkste is,dat er nu zeer veel eigendommen in handen zijn
 gekomen van enkele families van groot-grondbezitters.De voor-
 naamste hiervan is wel de familie Lycklama à Nijwholt,met
 name Augustinus Lycklama Nijeholt,grietman van Opsterland,die
 eigenaar is van 5 hele boerderijen en gedeeltelijk eigenaar
 van ~~9~~ nog 10 anderen,namelijk:

Geheel zijn eigendom zijn Nrs.11,13,20,21 en 22;gedeeltelijk zijn
 eigendom zijn :

No.1 voor $\frac{1}{3}$

No.4 voor $\frac{1}{2}$

No.5 voor $\frac{3}{8} + \frac{1}{12}$

No.6 idem als voor No.5

No.8 voor $\frac{1}{4}$

No.12 voor $\frac{3}{4} + \frac{1}{24}$

No,16 voor $\frac{1}{6}$

No.17 voor $\frac{3}{4}$

No.24 voor $\frac{1}{3}$

De bezittingen,die in 1640 eigendom waren van de 4 gezusters
 Van Terwisga (namens hen beheerd door Suffridus Lycklama à
 Nijeholt) zijn nu geërfd door de familie Frankena,die in de
 vrouwelijke lijn afstammen van de familie Van Terwisga .Het zijn
 één zoon Joachimus en twee dochters,Anna en Harmijntje,van
 Hiltje van Terwisga en Regnerus Frankena. No.10 is eigendom
 van Anna Frankena en No.26 (De Dijk) van Joachimus,Anna en
 Harmijntje Frankena samen,terwijl Nos.28 en 29 nu eigendom zijn
 van een andere afstammeling der Terwisga's: Aernt Barels.
 Dit betekent,dat in 1698,9 van de 30 boerderijen van Appelsche
 geheel en 10 gedeeltelijk eigendom zijn van niet-Appelschers
 Van de 11 resterende boerderijen,die dus wel eigendom zijn van
 Appelscher boeren valt het op,dat daaronder slechts 2 zijn,die
 in hun geheel eigendom zijn van één persoon.Dat zijn de nummers
 14,die eigendom is van Meijne Jacobs,namens zijn vrouw, en No.15
 die eigendom is van Aebeltjen Geerts.Voor de overigen ziet

het er als volgt uit:

- No.1: Jan Klases als curator over Roelof Clases kinderen en Jacob Claesen samen voor $1/3$ part
- No.2: de Stelling Lense Sybrens, Jacob Jans namens zijn vrouw, Sander Teunis namens zijn vrouw en Sybrant Lenses samen $3/8$ Jurjen Binnes en Engbert Michiels samen $1/8$ part en Jan Barels en Jelle Hendriks ook samen $1/8$ part
- No.4: Jannes Piers en zijn moeder Antjen Piers samen $\frac{1}{2}$ en de Patroon van Appelsche $\frac{1}{4}$
- No.5: Eijse Wilts en Jan Hendriks ieder $1/6$ part en Wijbe Wijbes $1/12$ part
- No.6: idem als bij No.5
- No.7: Jannes Piers en zijn moeder Antjen Pijters samen
- No.8: Albertjen Andries, Jan Alberts, Anne Roels, Wilt Eyses, Jannes Jans, Jantjen Jans, Roelof Jans en Aernt Barels tesamen $3/4$ part
- No.9: idem als bij No.8
- No.12: Eijse Wilts, Jan Hendriks ieder $1/12$ part en Wijbe Wijbes $1/24$ part
- ~~No.16: Jan Jelles en Roelof Wolters samen $\frac{1}{4}$ part~~
- No.16: Jan Wijbes $1/6$, Wijbe Jans "qualick" $3/6$ parten
- No.17: Jan Jelles en Roelof Wolters samen $\frac{1}{4}$ part
- No.18: Jacob Martens $3/4$, Maxtje Claes voor haar kint $\frac{1}{4}$
- No.19: Lubbert Hendricks ca. $\frac{1}{2}$ en zijn dochtertje Hendrikjen Lubberts $\frac{1}{2}$
- No.23: Jan Thijsinga met zijn vrouw, Luijtjen Jans met zijn vrouw ca $3/4$ part; het resterende "circumcirca" $\frac{1}{4}$ part is van Wijbe Jans, Lammertje Lammerts, Jan Wijbes en Jan Parijs. de gebruiker is Jan Thijsinga.
- No.24: Wilt Binnes, Engbert Michiels, Jan Barels en Jelle Hendriks elk voor $1/6$ part eigenaars van "de sate en stemme Terwisscha genaemt".
- No.25 is nog de Pastoriehoeve. Gebruiker is Andries Meijnes.
- No.26 (De Dijk) is van de familie Frankena. Gebruiker is Alle Halbes.
- No.27: Foppe Jans $2/3$, het andere $1/3$ part is verdeeld onder 6 eigenaars: Augustinus Lycklama à Nijeholt, Geert Meijnes, Hendrik Bernts, Carste Alberts, Leffert Hendriks en Wolter Harmens.
- No.30 (de Leege Bult), idem als bij No.27.

Nog steeds ontbreken familienamen, op één uitzondering na: onder de verschillende eigenaren van hoeve No.23, allen blijkbaar kinderen of schoonzoons van de vorige eigenaar, bevindt zich een zekere Jan Thijsinga, en aangezien de ij of y in die tijd spellingsvarianten waren voor ie, is dit dus de eerste Tiesinga die wij in Appelsche tegenkomen, en na Aebele Rudolfs in 1510 is hij de tweede inwoner van Appelsche, die we bij name kennen. Hij was vermoedelijk geen geboren Appelscher, maar zal wel uit Oosterwolde of daaromtrent gekomen zijn. Vast staat echter, dat sedert deze tijd de Tiesinga's steeds een vooraanstaande rol hebben gespeeld in Appelsche. De laatste mannelijke nakomeling is na de tweede wereldoorlog geëmigreerd naar Canada of de Verenigde Staten.

.....

H O O F D S T U K V I

Weer 30 jaar later is de toestand grondig veranderd, want nu zijn 12 van de 30 hoeven geheel en 6 gedeeltelijk eigendom van Augustinus Lycklama à Nijeholt, die nu oud-grietman van Opsterland is. Dat zijn de nummers 11, 12, 13, 15, 16, 17, 21, 22, 24, 27, 30 en 1, 2, 3, 4, 5, 6, en 29. Nog 4 andere hoeven zijn geheel of gedeeltelijk eigendom van Bartholdus Lycklama à Nijeholt, de grietman van Stellingwerf-Oosteynde, n.l. de nummers 8 en 9 deels en 18 en 19 geheel. Nummer 25 is nog steeds de pastorie-hoeve en de nummers 10 en 26 zijn nog in het bezit van de familie Frankena: Anna is nog eigenaar van No. 10 en No. 26 is gezamenlijk bezit van Joachimus en Anna Frankena en de weduwe Heloma, namens haar kinderen. (Deze weduwe Heloma was Siccomina van Boekholt, weduwe van de enige zoon van Harmijntje Frankena en Saco van Heloma: Tjeerd van Heloma.

In de plaats van de in 1702 overleden Aernt Barelts treedt nu op - namens zijn echtgenote - Albartus Hubbelink, die dan nu eigenaar is van No. 28 geheel en van No. 29 voor de helft. De andere helft is van Augustinus Lycklama à Nijeholt. Dit alles betekent, dat in 1728 nog slechts 3 hoeven geheel eigendom zijn van Appelschers (nrs. 7, 14 en 23) en 5 gedeeltelijk (nrs. 1, 2, 3, 8 en 9).

De eigenaar van No. 7 was James Piers, die dat ook reeds in 1698 was; toen samen met zijn moeder Antje Piers.

Van No. 14 is de eigenaar de weduwe van Jacob Meijnes met haar 4 kinderen en Lammechien Hebels en Andries Meijnes.

Eigenaar van No. 23 blijven de Tiesinga's; dat is nu Roelofjen Jans, weduwe van Jan Thysinga met haar beide zoons Albert en Hendrik Jans Tiesinga.

Deze situatie toont duidelijk aan, hoe dreevig het met de Oude Appelscher boerenbevolking was gesteld: nog maar iets meer dan 10% van het totaal is nog hun eigendom, en de rest is geheel of gedeeltelijk in handen van rijke groot-grondbezitters. Zelfs als men in aanmerking neemt, dat veel van het bezit slechts nominaal was - betrekking hebbende op de soolsteden - om het stemrecht in handen te krijgen, dan nog is het een bewijs, dat het er allesbehalve rooskleurig uitzag voor de kleine boerengemeenschap. Het is een situatie, waaruit het gemakkelijk te verklaren is, hoe b.v. de Gezamentlijke Compagnons (lees: de familie Lycklama à Nijeholt) de uitgestrekte hoogveengebieden van Appelsche in handen kregen.

Ook de stemkohieren van 1728 bevatten, behalve Tiesinga nog geen herkenbare familienamen. Wij noteerden de volgende namen als eigenaar of deels eigenaar van de boerderijen, die nog in het bezit zijn van Appelschers:

Hoeve No. 1: de kinderen van Jan Glaes (=Klazes) zijn de eigenaren van 1/18 part; de rest is van Augustinus Lycklama à Nijeholt.

No. 2: Sander Teunis en de 3 nagelaten zonen van Lense Sijbrands ~~namer 3/4 parten, Michiel Engberts en Wilt Binnes nagelaten dochter 1/8 part~~ en de erfgenamen van Hiltyn Sijbrands tesamen 3/4 parten; Michiel Engberts en Wilt Binnes nagelaten dochter 1/8 part. Het dan nog resterende 1/8 part is van Augustinus Lycklama à Nijeholt.

No. 3: Michiel Engberts en Wilt Binnes nagelaten dochter ~~eld~~ 1/4 part.

No. 4: Jannes Piers 1/4 en de Patroon 1/4

No. 7: Jannes Piers

No. 8: Bartholdus Lycklama à Nijeholt, grietman, 1/4 part; de kinderen en erfgenamen van Albertien Andries 1/4 part,

Bartholdus Lycklama à Nijeholt en Jan Alberts tesamen $\frac{1}{4}$
en Albartus Hubbelink $\frac{1}{4}$

No.9: Bartholdus Lycklama à Nijeholt, de executeur J. Cornelis en het nagelaten zoontje van Aaltien Jans voor $\frac{1}{4}$; Jan Jans Roelof Jans, Jannes Jans kinderen, Jantyn Jans en Wilt Eijses namens zijn vrouw tesamen $\frac{3}{4}$.

No.14: Jacob Meynes weduwe met haar 4 kinderen en Lammechien Hebels samen voor $\frac{3}{4}$ parten en Andries Meijnes voor $\frac{1}{4}$ part.

No.23: Roelofjen Jans, weduwe van Jan Thysinga met haar beide zonen Albert en Hendrik Jans

No.25: de Pastorye.

Onder de vele eigenaars van hoeve No.14 zagen wij ook een Lammechien Hebels (de a is onduidelijk geschreven; er kan even Lammechien staan). Dat is dus een dochter van iemand die Hebel heette. Nu maakt De Jong (II,2) in zijn beschrijving van de Oosterse Es van Appelsche melding van een smalle akker bouwland, langs de Boerereed, die Heebles akker genoemd werd. Het lijkt waarschijnlijk, dat deze akker naar die Hebel is genoemd, die de vader was van Lammechien Hebels. In dit verband moeten wij ook vermelden wat wij vonden in het Doopboek van Oosterwolde (Appelsche en De Vogtel hadden geen eigen predikant, zodat gegevens over doop van kinderen uit Appelsche bij Oosterwolde gezocht moeten worden). Op 25 augustus 1726 wordt een tweeling gedoopt, waarvan de vader reeds eerder is overleden; de moeder was Lumke (of Lamke) Hebels, en de kinderen werden ten doop gehouden door de zuster van de weduwe: Clasiën Hebels en haar man Albert Jacobs. En op 1 januari 1733 werd gedoopt een kind van het mannelijk geslacht, dat de naam kreg van Hebel; de vader was bovengenoemde Albert Jacobs, huijsman (d.i. boer) en de moeder Clasiën Hebels.

Wat wij tot dusverre hebben gezien betreffende de inwoners van Appelsche betref uitsluitend boeren - eigenaars of meijers, maar waren er in die tijd geen andere bevolkingsgroepen, zoals ambachtslieden (timmerman, smid), middenstanders en arbeiders? Er bestaan daarover uiteraard weinig of geen gegevens, maar wij hebben toch een interessante bron gevonden, waaruit van allerlei omtrent het leven in Appelsche in de 18de eeuw valt te lezen. De diakenen van de N.H.kerk van Appelsche (die onder Oosterwolde ressorteerde) hielden een "schriefboek" bij, waarin zij met meer of minder volledigheid hun gewone uitgaven en ontvangsten boekten. (Sommigen hebben in hun tweejarige ambtsperiode niet meer dan een drietal posten geboekt, terwijl anderen meerdere bladzijden nodig hadden. Van deze kasboeken zijn een drietal bewaard gebleven: deel I loopt van 1730-1754, deel II van 1764 - 1790 en deel III van 1790-1812. Tussen I en II is blijkbaar nog een boek geweest, dat verloren is gegaan.

Het beeld, dat hieruit naar voren komt, is dat van een heel kleine gemeente, waarin gewoonlijk niet een dan één of twee personen door de diakonie werden onderhouden en waarin geen ambachtslieden woonden buiten de molenaar, die tegelijkertijd ook bakker was. Meestal, als er voor de diakonie timmer- of smidswerk moest ~~worden~~ worden verricht, was het een timmerman of smid uit Elslo of Oosterwolde, die daarvoor betaling ontving. Er is geen spoor te vinden van arbeiders onder de bevolking, maar wij veronderstellen dat die, als ze er waren, bij de boeren inwonend waren. Wij hebben wel af en toe uitgaven gevonden voor het "torfgreven en het "turfmennen" (d.i. het vervoer van de turf per wagen van het veen naar het dorp), maar geloven, dat deze werkzaamheden werden verricht door de boeren zelf met hun arbeiders. De betaling is gering en bestaat gewoonlijk meer uit jenever dan uit

geld, getuige de volgende post: "Op 20 January 1751 uytgeven aan Hendrik Claes voor jenever voor turfgraven en menneb, 23 stuyvers".

Van een brouwer in Appelsche hebben wij geen spoor kunnen ontdekken, al wijst de naam "happegoren" wel in die richting. Maar die verbouw van hop zal wel bestemd zijn geweest voor de brouwers in Oosterwolde en Makkinga.

In 1698 vonden wij als één van de voornaamste eigenaar, van de hoeven Nrs. 27 en 30 een zekere Foppe Jans, en deze naam vinden wij vanaf het begin dezer diakonieboeken in 1730 geregeld terug als de diakenen de ontvangst noteren van "de obligatie van Foppe Jans akker". Het woord obligatie is voor de meeste dezer eenvoudige lieden, die soms de schrijfkunst maar nauwelijks machtig waren, een te zware opgave, en langzamerhand zien we het dan ook verbasteren tot "obbelegase" en tenslotte verdwijnt het geheel, zodat slechts overblijft de vermelding van de ontvangst van de 3 schepel rogge van Foppe Jans akker. Daar deze Foppe Jans in 1728 al niet meer leefde, is hij dus na 1698 en vóór 1728 overleden en heeft hij aan de diakonie van Appelsche de opbrengst van 3 schepel rogge van een bepaalde "akker" ~~xxx~~ nagelaten. In de eerste jaren vinden wij de post tweemaal vermeld de eerste keer als de diaken de rogge heeft ontvangen en de tweede keer als hij ze heeft verkocht. Later wordt de rogge gewoonlijk gebruikt om het brood voor de armen van te bakken. De boer, die de eerste jaren na 1730 de 3 schepel rogge betaalt is de hiervoor reeds genoemde Albert Jacobs, die dus blijkbaar ook de "Foppe Jans akker" heeft geërfd.

Aangezien dit jaarlijkse betalingen waren, op vrijwel steeds dezelfde datum, is het mogelijk aan de hand daarvan na te gaan wat wat de rogge in de 18de eeuw opbracht. Wij zullen dit niet voor alle jaren doen, maar kiezen er enkele kenmerkende uit:

Voor het eerst vernemen wij de prijs in 1735, als op 5 juni van dat jaar de diaken Geert Alberts noteert: "... ontfangen de drie schepel rogge van wegens foppe ijans acker het schepel voor 17 stuyvers belopt tezaamen twee caroliguldens en elf stuyvers is door albert jakops aan de diaeken voldaan te Appelsche". We zien hieruit, dat in 1735 de rogge per schepel 17 ~~xxx~~ stuivers opbracht. Een schepel was $\frac{1}{2}$ mud, zodat de prijs per H.L. 68 stuivers of 3 gulden en 18 stuivers bedroeg. Een aantal jaren schommelde de prijs tussen 4 en 7 gulden, maar dan, terwijl in 1800 de prijs nog 5 gulden en 6 stuyvers was, volgt er in 1801 een enorme sprong naar 14 gulden en 8 stuyvers! Daarna volgt dan weer enige daling, maar de prijs blijft hoog en bedraagt in 1812 nog 9 gulden en 8 stuivers.

Dat deze hoge roggaprijzen van enorme betekenis waren voor de levensomstandigheden van de boerenbevolking is buiten kijf, want rogge was in feite het enige graan dat beschikbaar was voor het bakken van brood, terwijl bovendien de totale hoeveelheid die vergouwd werd, niet groot geweest kan zijn. Er was immers niet zoveel grond die daarvoor in aanmerking kwam, en dat was dan over het algemeen nog maar zeer onvruchtbare zandgrond.

APPELSCHE in de 18de EEUW (2)

DE TENTEN van APPELSCHE.

Op 21 juli 1764 noteert diaken Jan Jans het volgende: "Ontfangen op 't kerkhof by de begraffenisse van een man "uyt de tenten" de samma van 17st(uyvers) en 4 pen(ningen)". Dit is de eerste maal, dat wij van die "tenten" horen, zodat wij mogen aan-

nemen, dat ze vóór die tijd niet bestonden. Vanaf dit jaar komen wij ze geregeld tegen, soms zelfs zeer dikwijls, maar uitsluitend in verband met begrafenissen, waarbij aanvankelijk alleen maar wordt gesproken van "een man, een vrouw of een kint uyt de tenten". Uit het feit, dat er ook een paar keer wordt gesproken van "een vreemdeling uyt de tenten", zou men kunnen afleiden, dat de mensen in die "tenten" toch wel bij de bevolking van Appelsche werd gerekend. Slechts bij uitzondering heeft de begravene een naam, maar later wordt dit anders en wordt soms een naam vermeld, een enkele keer ook met zijn ambacht erbij. Zo lezen wij op 17 maart 1771 van de begraffenisse van "de Rolder boer uyt de tenten". Dit is wel zeer merkwaardig, want hoe kwam deze boer uit Rolde hier verzeild? Diezelfde vraag kan men stellen over de twee "schippers uyt de tenten", één in 1766 en één in 1774. Die moeten hier wel uit de richting Smilde naar toe zijn gekomen. Kennelijk zijn deze "tenten" een verzamelpplaats geweest van tot op de laagste trede van de maatschappelijke ladder gezonkenen, die hier een einde vonden in een naamloos graf. Op 27 december 1771 wordt begraven "een kint van Marten Engberts uyt de tenten". Twee jaar later, op 28 augustus 1773 vinden wij deze zelfde Marten Engberts terug als "backer op die Smelde". Op 14 december 1772 is het de begrafenis van "een kint van Bauke, timmerman uyt de tenten", en 10 dagen later, op 24 december 1772 "Bauke timmermans vrouw uyt de tenten" en op 1 juli 1774 Bauke timmerman uyt de tenten zelf. Er was ook een schoenmaker bij deze bewoners van de "tenten", want op 9 maart 1774 is de begrafenis van "een schoenmakersvrouw uyt de tenten". Tenslotte is er op 14 maart 1787 de begraffenisse van "mijlders zijn vrouw uyt de tenten".

Na deze datum komen wij de "tenten" niet meer tegen. Zijn ze opgeruimd of vond men de aanduiding niet meer nodig? Opvallend is wel het relatief grote aantal sterfgevallen in deze "tenten", vooral onder de kinderen. Daarbij moet nog in aanmerking worden genomen, dat deze diakonieboeken geen begrafenisregisters zijn, en dat een begrafenis er alleen in werd vermeld als daarbij op het kerkhof enig geld voor de diakonie werd gegeven. Als wij daar dan bovendien nog bedenken, dat de bewoners "uyt de tenten" zeker tot de allerarmsten onder de armen hebben behoord, dan mogen wij gerust aannemen, dat het aantal werkelijke begrafenissen van lieden "uyt de tenten" nog veel groter is geweest dan uit deze boeken blijkt.

Wij vinden dan, dat tussen de jaren 1765 en 1775 in totaal 47 van die begrafenissen hebben plaatsgevonden. Hiervan waren 12 mannen, 7 vrouwen en 28 kinderen. Alleen al in de jaren 1771 tot 1774 werden er 21 kinderen "uyt de tenten" begraven. Op 16 februari 1773 zelfs "drie kinder op een dag uyt de tenten".

Op de vraag, wat waren deze "tenten" en waar hebben ze gestaan, kan niet met zekerheid worden geantwoord, maar dat het menselijke woningen van het allerprimitiefste soort geweest moeten zijn, staat wel vast. Dr. Oosterwijk spreekt in zijn opstel over Haulerwijk ook van tenten, als volgt: "in 1827 vond men er langs de vaart burgerhuisjes of tenten, of hutten of hokken in de aardwallen gegraven". Het is duidelijk, dat deze tenten in Haulerwijk een bijkomend verschijnsel waren van de verveningen, maar dat kan niet van die van Appelsche gezegd, omdat de verveningen daar pas ± 1827 begonnen en de tenten daar reeds in 1765 bestonden.

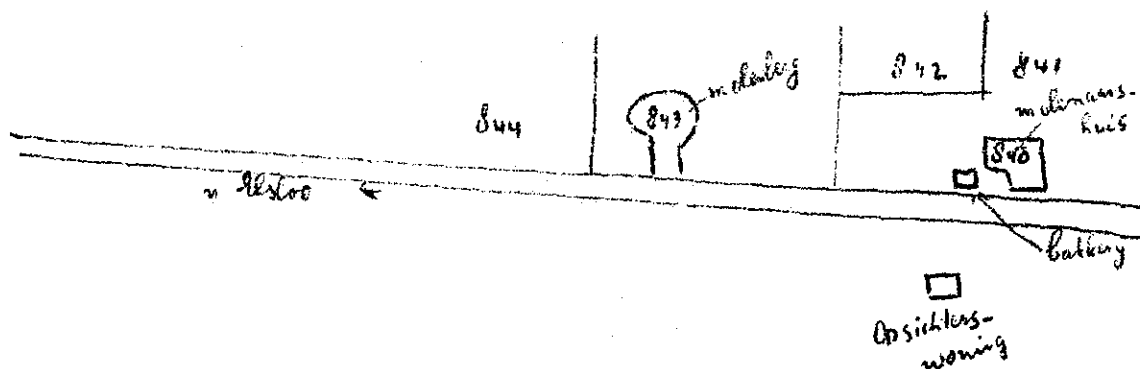
Wat de plaats betreft, zouden wij het vermoeden willen uitspreken, dat ze gestaan hebben op de plaats van, of in de buurt daar van, van de latere Willemstad. Ook dat was eigenlijk nooit meer dan een klein aantal zeer armoedige huisjes midden in de heide door de latere bevolking van het nieuwe Appelscha ironisch betiteld met de weidse naam "stad". Of de Willem, wiens naam aan

deze "stad" werd verbonden, een lid van de familie Hoogeveen is geweest, zoals door Dr. Oosterwijk en De Jong is geopperd, blijft een vraag. In ieder geval hebben wij vóór 1820 geen enkele Willem Hoogeveen aangetroffen in Appelsche. Het is dan bovendien nog de vraag van welke familie Hoogeveen er sprake zou moeten zijn, omdat er na 1811 in Appelsche meer dan één familie met die naam voorkomt, zonder dat vaststaat, dat dit ook bloedverwanten waren. Wij zullen in een later hoofdstuk nog op deze zaak terugkomen.

H O O F D S T U K VII.

De olde meule van APPELSCHE.

De korenmolen (rogmolen) van APPELSCHE stond op De Bult "onder de klokslag van Appelsche", aan de zandweg van Appelsche naar Elsloo, zoals blijkt uit het hierbij afgedrukte kadasterkaartje

Het oude molenaarshuis annex bakkerij stond op de plaats, waar nu de boerderij van de heer H. van den Berg staat. Het kleine huisje aan de overkant van de weg was oorspronkelijk de woning van de "opsichters" die toezicht moesten houden op de inning van de belasting op het gemaal, impost genaamd. Voor ons, 20ste eeuw is het maar een vreemde geschiedenis: een korenmolen op zo'n grote afstand van de buurschappen waarvoor hij diende; midden op de heide, op zo'n 5 K.M. afstand van Hooch Appelsche, aan een zandweg, die dikwijls niet veel meer dan een onbegaanbare modderpoel moet zijn geweest. Waarom niet veel dichterbij de bewoonde wereld? Wij hebben getracht op die vraag een bevredigend antwoord te vinden en menen dat te hebben gevonden: Er bestond een belasting op het gemaal, en dat betekende, dat er voor alle granen die op de molen werden gebracht impost moest worden betaald, die dan natuurlijk weer door de molenaar moest worden afgedragen. Op een en ander moest natuurlijk ook toezicht worden uitgeoefend. Welnu, hoe verder van de bewoonde wereld en hoe moeilijker begaanbaar de toegangs wegen, hoe moeilijker die contrôle was. Het antwoord op onze vraag moet dus luiden: om de ontduiking van de belasting gemakkelijker te maken! Dat er hiermee nogal flink geknoeid werd, blijkt uit de volgende geschiedenis, die wij opdiepten uit de archieven van de Provinciale Staten van Friesland. In een Resolutie van de Staten d.d. 16-6-1638 lezen wij het volgende:

"Alsoo wij van jaer tot jaer alle mogelijke vlijt ende neerstigheid hebben aengewendet omma, ten stuyr van den swaren oorloge (de 80-jarige oorlog.M.) soo te water als te lande

uyt te soecken alle bequaemste ende minst quetsende middelen, door welcke den last van den oorloge gedragen ende de goede ingesetenen bij leven, goet en vrijheit haarder conscientien ~~is~~ bewaert ende handhavet mochten blijven; ist nochtans, aem de andere zijde alsoo, dat de droevige ~~er~~varentheit leert, dat deselve ingewilligde middelen bij (lees: door) velen fraudeert, onderkropen, en voor 't land, door de sluyckerieën onvruchtbaar worden gemaect, in 't welke de goetwillige, vroomde ende het welvaren van 't land behartigende ~~is~~ beswaert, en die quaetwillige en omstooters van 's landts middelen van 't geven vrij blijven. Ende mede bevindende door verscheidene aenwysingen en remonstrantien, dat specialycken in 't middel van 't gemael, seer grote en menichvuldige en grove frauden en dieverijen begaen worden, door quaet (lees: opzettelijk foutief) en ook weynig aengeven der granen den Impost subject sijnde: waertoe grote aenleydinge gegeven wort door die veelvoudige molens op verscheyden plaetsen sonder consent en vereyschende noot gestelt. Waeromme oock voor dezen, specialyck in de lijst- en van den verleden jare, in de 21sten articule gestatueert en geconditioneert is, dat de molens alle half jaeren soudent moeten opbrengen drie hondert guldens, bij poene (lees: op straffe van) dat anders die voorsegde molens een geheel jaer daernaer soudent moeten stille staen; ten welcken eynde de molenijzers ofte spullen, door den Officier ter plaetsen sullen worden uyt de molens gehaelt". (Alle cursiveringen in dit citaat zijn van ons. M.). De Staten echter bevindende dat "de sluyckeryen dagelycks aenwassen ende groeien", besluiten "omme beter de frauden en sluyckeryen voort te comen" dat "alle molens dewelcke 't verleden half jaer geen drie hondert guldens hebbende opgebracht, een jaer, volgens de vorige lijsten van den jaere 1637 sullen stille staen, sonder granen te mogen malen nae den eersten Maey deses tegenwoordigen jaers 1638; bij poene van arbitrale correctie".

Men ziet het: de Staten winden er geen doekjes om, maar ondanks de bedreigingen met zware straffen is het resultaat blijkbaar onbevredigend geweest, want in een Resolutie later ~~in~~ in het jaar wordt een commissie ingesteld, die ter plaatse van de molens een onderzoek moet instellen. Rapporteurs worden aangewezen in juni 1638. Ook dat heeft geen effect, omdat de commissie van rapporteurs voortijdig uiteenvalt, door overlijden van twee van de drie leden. Maar dan, op 28 november 1638 wordt de zaak opnieuw behandeld, en nieuwe rapporteurs benoemd. Deze tijgen onverwijld aan het werk, ditmaal met grote voortvarenheid, want reeds op 2 maart daaropvolgende brengen zij verslag uit aan Gedeputeerde Staten. Men moet grote bewondering hebben voor de snelheid, waarmee deze rapporteurs te werk zijn gegaan, als men bedenkt dat men in die tijd alleen te paard of per koets kon reizen. En de heren moesten de gehele provincie van Oost naar West en van Zuid naar Noord afreizen, en dan nog wel in de winter. Men luistere naar hun eigen bewoordingen in hun rapport: "..... hebben wy onderschreven Gecommitteerden ons respectievelyck niet sonder grote moeijte in het winter sayson alomme in dese Provincie in landen en steden getransporteert en soo door inspectie oculaire (d.i. met eigen ogen geïnspeteerd) van de distantie der plaetsen, visitatie der Collectboeken ende andere aequivalente bescheiden als door examinatie van geloofswaerige getuygen op de gelegtheden (d.i. de ligging) van molens ende molenaars ten volle geïnformeert".

Het resultaat van hun werk is een lange lijst van molens, die "ten voorgeselden half jaere ten behoeve van 't land gene drie hondert Car.gld. opgebracht hebbende, tott redelycke costen van en nae voorgaende taxatie affgebroken en niet weder opgemaect sullen worden". In totaal betreft dit 47 molens, verspreid over 20 grietenijen, waaronder in Stellingwerf-Oosteynde één van de twee molens in Oosterwolde en "de ~~mollen~~ mollen" (sic) tott Appelsche". Zoals gezegd is er blijkbaar toch nog een manier gevonden om de Appelscher molen te behouden, want hij is blijven staan; in 1754 nog vernieuwd en pas in 1899 - op 29 februari van dat jaar - definitief gesloopt. Een verdere maatregel van het provinciaal bestuur was "omme alle frauden te voorcomen, bij de molens die sullen ~~mogen~~ blijven staen, kijkershuyzen sullen worden gestelt, en daerin gestelt goede en vrome personen, die alle cedullen en granen ten geostroyeerden molen gaende, als oock de molens sullen mogen besichtigen en visiteren tot haer welieven". Ook bij de molen van Appelsche werd een dergelijk "kijkershuis" geplaatst en het staat daar nog steeds tegenover de boerderij, die vroeger het molenaarshuis was.

En wie waren de molenaars van de molen op de Bult? Wij zijn erin geslaagd dit vrij nauwkeurig vast te stellen vanaf het begin van de 18de eeuw, met behulp van gegevens uit de Doopboeken van Appelsche (die echter pas na 1700 beginnen) en de reeds eerder genoemde diakonieboeken. Het blijkt, dat er in die tijd verschillende gezinnen bij de molen woonden, waarvan de hoofden in de doopregisters als "molenaar op de Bult" worden vermeld. Dit wijst er wel op, dat de situatie daar in de buurt nogal verschillend moet zijn geweest van die welke ouderen in Appelscha, Langedyke of Elsloo zich zullen herinneren uit het eind van de 19de of het begin van de 20ste eeuw.

De in 1759 genoemde Jan Jans was de eerste, die wij geregeld vermeld vonden als "mulder". Toen hij in 1797 overleed, stond hij bekend als "de olde mulder van de Bult". Dat zal wel geweest zijn om hem te onderscheiden van zijn in 1759 geboren zoon Jan, die natuurlijk eveneens Jan Jans heette. Het was deze, die bij de invoering van de burgerlijke stand de achternaam Mulder als familienaam koos. Tot aan het einde in 1899 is steeds een nakomeling van de oude Jan Jans molenaar op de Bult geweest; het laatst schrijvers grootvader en vader.

Noten bij Hoofdstuk ~~VI~~ VII

Van de Molenbelt is niets meer te vinden; de grond is daar ter plaatse afgegraven. Het oude kadastrummer 843 is bij een verkoping omstreeks 1904 middendoor gedeeld en gevoegd bij de twee belendende perdelen.

Men zie ook een opstel in De Nieuwe Ooststellingwerper van 22 december 1966.

Placcaet der Staten van Friesland, d.d. 27-4-1638

Resolutie der Staten d.d. 16-6-1638

Rapport Gecommitteerden aan Gedeputeerde Staten d.d. 2-4-1639.

.....

H O O F D S T U K VIII

Vreemdelingenverkeer in Appelsche in de 18de Eeuw.

Het al de lezer waarschijnlijk evenzeer verbazen als ons, wanneer hij veneemt dat Appelsche in de 18de eeuw reeds een plaats was, die van heinde en verre bezoekers aantrok, niet alleen uit het binnenland, maar ook uit het buitenland. Weliswaar zijn de redenen waarom men thans deze streek bezoekt, geheel andere dan die, waarom die 18de eeuwse "toeristen" hier naar toe kwamen, en men zal daarover dan ook niets kunnen vinden in de jaarverslagen van toenmalige V.V.V.-secretarissen. Onze bron van inlichtingen zijn alweer die koel zakelijke kasboeken van de diakenen van de N.H.kerk van Appelsche. Onder de vele, voor ons merkwaardige zaken, die wij hierin kunnen lezen, vinden wij een groot aantal die erop wijzen, dat er in die lang voorbije tijden veel vreemdelingen de weg naar Appelsche wisten te vinden. Helaas verschaften deze aantekeningen ons generlei aanwijzing omtrent de wijze waarop zij Appelsche bereikten, noch omtrent hun verdere bestemming. Wat het eerste betreft, mogen wij wel als vaststaand aannemen, dat ze te voet kwamen, maar wat hun bestemd was, daarover tasten wij in het duister. Zijn ze weer verder getrokken naar een volgend dorpje of bleven zij misschien hier hangen in de "tenten"? Wie zal het zeggen. Het enige wat wij te zien krijgen, is als het ware een momentopname uit hun lange pelgrimage: het moment waarop zij bij de Appelscher diaken aankloppen om een aalmoes, dikwijls in de vorm van "een reispenning".

De rij van bezoekers is een lange stroom van stakkers, die soms half Europa moeten hebben afgezworven eer zij tenslotte voor een ogenblik in onze schijnwerper komen te staan. De redenen, waarom zij zwerven zijn velerlei, maar wat ook het motief is, zeker is het dat geen dezer lieden naar Appelsche kwam omdat het zo'n prachtig recreatiegebied was.

Onder de zwervers, die "een aelmoes begeerende" langs Appelsche trokken, waren er vele waarvan wij nooit zullen weten waar ze vandaan kwamen. Daar is bijvoorbeeld op 8 april 1731 "een vrent persoon, een presterszoon", die "uyt meedoogentheit" zes stuivers ontvangt. Men zou zo graag meer willen weten: waarom moest een predikantszoon al bedelend door de wereld zwerven, en waar kwam hij vandaan? Dan is er op 10 augustus van datzelfde jaar 1731 "een arm man die zijn schip verloren hadde en een aelmoes begeerende, en aen hem gegeven drie stuyvers". Wat voor een schipper was datijhoe had hij zijn schip verloren en waar? Bedenk lezer dat het nog 100 jaar zou duren vóórdat er een schip Appelsche kon bereiken!

En dan, op 20 maart 1734 verschijnt er een vrouw "die haer goet door het water met armoet verloren heeft" en die ook drie stuyvers ontvangt. Iets meer horen wij van enkele andere "schippers" - dat zullen zeker zeelieden geweest zijn - zoals bijvoorbeeld op 2 april 1806, wanneer de diaken uytgeeft "aen een vrou die om een reispenning by langes gong (noot:) die haer man in Engeland gevangen was", de somma van vijftien stuyvers. Of van die andere twee "schiepers", die op 28 februari 1807 "Om een reispenning vroegen en in Engeland gevangen hadden geweest". Slachtoffers van de oorlog tussen Napoleon en Engeland?

Vervolgens ontmoeten wij een reeks, waarvan wij in ieder geval vernemen, waar zij vandaan kwamen, terwijl sommigen zelfs een naam hebben, wat meer is dan de meeste Appelschers toen hadden!

Op 16 mei 1730 is er een Maria Groenewold "uyt die Brill" (d.i. Den Briel) vandaen. Op 25 februari 1743 een "vroupersoon genaemt Anna Maria van Blankenstein, die haer huys is afgebrant". Op 5 juli 1749 komen er "twee personen uyt bergum op soom (d.i. Bergen op Zoom), die met een goede "asstase" de somma van 1 Car.gld. ontvangen. We hebben reeds meer gezien, dat onze diakenen wel eens moeite hadden met vreemde woorden, en met dat curieuze "asstase" zal wel attestatie bedoeld zijn. Van heel dicht bij kwam wel op 20 juni 1765 "een seecker persoon uyt saruisterfeen die met lichamelijk gebrek beladen was" en die met "commissie van d'heer Grietman de somma van vier stuyvers ontving. Voor deze zekere persoon die wel invalide geweest zal zijn, moet zelfs de reis naar Appelsche van Surhuisterveen een zware opgave zijn geweest. En weer vraagt men zivh af: waarom kwamen deze lieden nu juist naar Appelsche. Dat was toch zeker ook geen rijke gemeente en dat lag ook niet aan een grote verbindingsweg? Een wel heel bizarre categorie van zwervers is de volgende: Op 15 september 1737 noteert de diaken: "Uytgeven aen twee slaeven, die by de tuerck (d.i. de Turk of Turken) gefangen geweest waren" en op 22 en 24 februari 1742 "uytgeven aen drie slaven en aen twee personen die bij de turck gefangen geweest waren met een letterte (lees: lettertje = briefje) van de bi-sitter, 12 stuyvers. Voorwaar een royale aalmoes: 12 stuyvers voor 5 personen! En men vraagt zich ook af: wat was wel het verschil tussen die 3 slaven en die 2 personen? En welk een invasie van vreemde snuiters: 7 slaven uit Turkije? En dat helemaal in Appelsche!

Ook uit het buitenland kwamen bezoekers: Uit Oost Vriesland ontmoeten wij op 1 september 1743 "een manspersoon voor wat meesterloon (d.i. doktershonorarium; De meester was in die tijd de dokter), en op 14 oktober van datzelfde jaar "een seecker manspersoon die huys en goet is afgebrant en met een "arstasy" (zie boven bij "asstase") en een aelmoes begerende". Deze ontvangt nevens de andere diakens de somma van 1 Car.gld.

Voor het laatste hebben wij bewaard een afzonderlijke groep van lieden die vanwege hun geloof of door oorlogshandelingen - of beide - uit hun vaderland verdreven waren. Ze komen allemaal uit de Pfaltz, een protestantse enclave in het R.K. Zuidwest Duitsland, bekend door zijn hoofdstad Heidelberg. De eerste van deze, die wij ontmoeten, arriveert in Appelsche op 9 maart 1730, en de diaken Wilt James noteert: "Uytgeven aen een vrent persoon uyt die pals verdreven om het gelove en een aelmoes begerende en aen hem gegeven ses stuyvers". Op 20 april daaropvolgend zijn het "een man met een vrouwe uyt die pals, noteert diaken Durk Hendriks. Vervolgens op 5 november 1733 "een pastorszoon uyt die Pals" en op 31 januari/noteert Knieles (=Cornelis) Jans "een arme manspersoon uyt de pals. Waarschijnlijk hoort ook nog de volgende "persoon" in deze categorie thuis: op 23 juni 1742 heeft de diaken "uytgeven aen een persoon die een aelmoes begerende die haer gemeente verdruct en verarmt wierde tien stuyvers door het pausdom".

Nadien horen wij over deze mensen niets meer. Zoals dat met de meeste Stellingwerfse dorpjes het geval was, kwam Appelsche door zijn sterk geïsoleerde ligging in de wereldgeschiedenis in het stuk niet voor. Er werden geen grote mannen geboren en het dorp lag niet aan een strategische route zodat er ook geen veldslagen werden geleverd, zoals b.v. bij

het kleine Overijsselse dorpje Ane, dat door een beroemde "gulden sporenslag" de geschiedenisboekjes heeft gehaald. De Stellingwerfse volksaard verzette ~~zich~~ zich tegen alles wat zij maar "nije fratsen" noemden, en was over het algemeen zeer achterdochtig ten aanzien van door de centrale overheid ingevoerde nieuwe maatregelen, die dan ook prompt werden gesaboteerd. Een berucht voorbeeld hiervan is de houding der Stellingwerfers jegens de verplichte opgave der kerkelijke eigendommen in 1542, waardoor o.a. de gegevens voor Appelsche in de Beneficiaalboeken geheel ontbreken. Het betreurenswaardige gevolg is dan wel, dat ons een waardevolle bron voor de oude geschiedenis ontbreekt.

Dat Appelsche toev. niet geheel ontkwam aan kwesties die de wereld beroerden, daarvan zijn de vluchtelingen uit de Pfaltz een duidelijk voorbeeld. Er woedde namelijk in Duitsland en Polen tussen 1733 en 1735 een oorlog, de z.g. Poolse Successie-Oorlog. Op 22 februari 1733 was koning Augustus II van Polen overleden. Oostenrijk en Rusland wilden hun kandidaat Augustus van Saksen op de Poolse troon, terwijl Frankrijk ~~en~~ die had toev. gedacht aan de schoonvader van Lodewijk XV, Stanislaus. Om deze laatste te helpen tegen Oostenrijk en Rusland deed een Frans leger een inval in Duitsland en bezette ook een deel van de Pfaltz. De inwoners kwamen zo tussen twee vuren te zitten en werden door rondzwervende en rovende benden soldaten van beide zijden uitgeplunderd en vermoord. De moeilijkheden waren al lang voor 1733 begonnen en duurden ook na 1735 nog lang voort. Wij zullen in onze vluchtelingen uit de Pfaltz de slachtoffers moeten zien, die door oorlogsgeweld en geloofsvervolging van huis en haard werden verdreven. Ze zijn zeker niet de enige en ook niet de laatste die om die redenen naar ons land zijn gevlucht.

Een andere hoogst belangrijke fase in de wereldgeschiedenis: de Franse revolutie en de daaropvolgende inlijving van ons land bij Frankrijk, kon natuurlijk ook niet helemaal ongemerkt aan Appelsche voorbijgaan. Dat de grietman nu "maire" werd, de grietenij "canton" en het district "arrondissement", waren slechts uiterlijke veranderingen. Maar de door Napoleon ingevoerde conscriptie of militaire dienstplicht greep diep in in het dagelijkse leven der Stellingwerfers. Wij vernemen echter niets over jongemannen uit Appelsche, die gedwongen werden om aan de Franse invasie in Rusland deel te nemen, maar wel horen we iets over een bijkomend verschijnsel: de loting voor de dienstplicht. Op 25 februari 1801 noteerde diaken Wilt Pieters: "ontfangen van Evert Engberts vanwege het lotten een somma van thien stuyvers, en op 22 januari 1802 noteert diaken Hendrik Jans Tiesinga: "ontfangen van Claes Jans van het lotten vijf stuyvers, en dezelfde nogmaals op 31 januari "ontfangen van Sander Teunis van het lotten 4 stuyvers. Ook nog op 11 februari "ontfangen van R Emmelt Claes vanwege het lotten 9 stuyvers". Nadien horen wij van deze loterij niets meer.

Ook op ander gebied blijkt de Franse invloed door te dringen zelfs bij onze diakenen. Zo bijvoorbeeld als diaken Albert Jans Tiesinga schrijft: "Aen Jenne Jacobs gedaen (d.i. betaald) 1 gulden en vijf stuivers à cause der in-quartieringe der Engelsche milletaarden", dan zien we dat zijn eigen Stellingwerfse "vanweege" reeds is verdrongen door het ongetwijfeld deftiger klinkende Franse à cause, ook al wist hij dan niet precies hoe dat geschreven moest worden.

Deze notitie van Albert Jans is ook uit een ander oogpunt interessant, want wie waren die Engelse militairen en waar waren ze ingekwartierd? Daarover verschaft dr. Oosterwijk enig licht (II,5). Het blijkt een troep Engelse soldaten geweest te zijn, die al plunderende onderweg waren naar Hannover, dat toen Engels gebied was. Oosterwijk heeft hen in Donkerbroek gesignaleerd, maar uit onze aantekening van de Appelscher diaken blijkt, dat zij ook in Oosterwolde zijn geweest. De genoemde Jenne Jacobs werd namelijk door de diaconie van Appelsche onderhouden, maar hij woonde in Oosterwolde.

Tot besluit van dit hoofdstuk een geheel andere kwestie. Op 27 januari 1795 verantwoordt diaken Albert Jans Tiesinga de volgende post: "Ontfangen van den Heer Grietman Blom van het oortiesgelt f20,-, en enkele jaren achtereen vinden wij geregeld om ongeveer dezelfde tijd een soortgelijke post. Maar in 1796 is het niet meer "de Heer Grietman Blom", maar eenvoudig "de burger Blom", en zo ziet men, dat ook in Appelsche de leuze van de Franse Revolutie: Vrijheid, gelijkheid en Broederschap is doorgedrongen!

Maar wat was nu dat "oortiesgelt"? Wij lezen daarover in de Encyclopedie van Friesland het volgende: "De belastingpachters moesten sinds 1590 van elke gulden der pachtsummen een stuiver betalen. Hiervan werd een "blank" (d.i. $\frac{1}{2}$ cent) afgetrokken tot dekking van de verpachtingskosten, zodat er ca. $1\frac{1}{2}$ cent, een "oörd" overbleef. Deze oortjes kwamen aan de armen ten goede. Tussen kerkvoogden als verzorgers der algemene armen en de diakenen was er vaak strijd hierover, die de diakens meestal verloren. Zoals uit deze posten in de diakonieboeken blijkt, was dat in Appelsche niet het geval

Voetnoot 1: *Stellingname "by langer gaen" = in hant hun bedelen of collecteren.*

H O O F D S T U K I X

Het "Dorp" APPELSCHE.

Het tussen aanhalingsteken van "Dorp" in de titel van dit hoofdstuk wil er nog eens de nadruk op leggen, hoe belangrijk het is, dat wij goed weten, wat wij met dit woord bedoelen en om misverstanden te voorkomen. Wanneer wij tegenwoordig spreken van het "dorp", dan wordt daarmee bedoeld het dorp APPELSCHA, waarvan het oude centrum langs de vaart lag en het nieuwe, in de jongste tijd ontstane, in het blok Naart - Boslaan - Kerkhfslaan - Oosterse Es - Boerestreek - Bruggelaan - Zaart. Bij dit centrum behoren dan nog enkele oude buijrschappen, zoals de Willemstad, Hildenberg, Oud-Appelscha, De Boerestreek, Aekinga, Terwisscha en DE Bult. Maar dat is een totaal andere definitie van het "dorp" dan die welke geldt voor het oude APPELSCHE van vóór 1800. Toen was het Dorp identiek met de "gemeente", en vóór de reformatie met het Kerspel of de parochie. Daaruit is het ook te verklaren dat men op oude kaarten twee benamingen vindt: 1. APPELSCHE bij de kerk en 2. Hooch Appelsche op de plaats van de Boerestreek. Bij al onze beschouwingen dient men dus terdege rekening te houden met dit feit: het dorp APPELSCHE is de gehele kerkelijke gemeente en bestaat uit een viertal bewoningscentra: Hooch Appelsche, Aekinga, Terwische en De Bult. Zowel de Jong als Oosterwijk hebben de fout gemaakt, dat zij de Boerestreek hebben geïdentificeerd

met ~~het~~ "dorp" Appelscha, en zeer recent deed dat ook nog dr. K. Bouwer (noot 1). Bij al deze auteurs kan men lezen, dat er "vroeger" - zonder overigens nader te preciseren over welke tijd zij spreken - in De Boerestreek 13 boerderijen hebben gestaan. Zij vergeten daarbij, dat de benaming "Boerestreek" pas in gebruik is gekomen, toen het Nieuwe Appelscha aan de Vaart - dat toen nog geen boeren kende! aan dit oude APPELSCHHE de voor hen toepasselijke bijnaam Boerestreek gaf, en dat er in die tijd - ± 1830 zeker geen 13 boerderijen meer stonden.

Alle vorige beschrijvingen berusten voornamelijk op de door De Jong (II, 2) geschetste situatie, zoals deze was omtrent de tijd dat het kadaster werd ingevoerd (l.c., p. 60/68), hetgeen wel ± 1830 zal zijn geweest. Op blz. 61 zegt deze dan: "rondom de mandebrink vinden wij een reeks hoeven gegroepeerd, welke zijn aangegeven met de nummers die zij in het floreenregister hebben. Niet alle nummers zijn meer behuisd maar om de behandeling te vergemakkelijken, houden wij daar geen rekening mee". Jammer, want dat was nu juist een belangrijk punt, omdat men daaruit had kunnen zien, hoever de ontbinding van het oude APPELSCHHE toen reeds was gevorderd! De schrijver begint dan met No. 2, die hij de meest oostelijke hoeve Oosterloo noemt. Geen woord over No. 1, die toch beslist meer naar het oosten moet hebben gelegen, omdat de samenstellers van deze registers (floreen- en stem-) steeds duidelijk vaststellen dat zij hun beschrijving beginnen "op 't Oost, gaende naar West). Op de bewering dat No. 2 Oosterloo was, komen wij in een later hoofdstuk nog terug. Van de nummers 3, 4 en 5 is De Jong niets bekend. No. 6 wordt "de burcht" genoemd, waarbij gezinspeeld wordt op een mogelijk verband met Terwische, waar immers ook een burcht zou hebben gestaan. Ook dit is zo'n op niets gebaseerde wilde fantasie van de schrijver, zoals o.a. zijn mening dat Lux Mundi iets met het klooster van Ruinen te maken zou hebben gehad of dat de Wiltingemaad zou zijn aangelegd door een abt van Ruinen, die Wiltinge heette. Hij gaat verder met No. 7 tot en met No. 12, waarvan hem ook niets bekend is, en vervolgens hem wordt de rij dan afgesloten met No. 13, de Olde Hof, die onbehuisd is. Als wij goed hebben geteld, komen wij zo op slechts 12 hoeven in de Boerestreek (Hooch Appelsche). Maar er waren er, zoals wij reeds eerder hebben betoogd, in werkelijkheid 14, zodat niet No. 13 maar No. 14 de rij hoeven afsloot. De Jong moet dit ook hebben beseft, want in een situatieschets van de Boerestreek tekent hij ook een nummer 14 in, die echter wat buiten de rij stond, aan de overkant van de wegen naar Aekinge en Terwische. Het volgende nummer 15 behoort reeds tot Aekinge.

Over No. 13, de Olde Hof zegt de Jong nog: "Of dit een functie in de gemeenschap heeft vervuld, is mij niet bekend, maar wel staat vast, dat er meerdere eigenaars waren. De naam van een hoeve was het niet. Mogelijk heeft er vroeger een gestaan, maar er is niets dat er op wijst, dan alleen het floreennummer 13, dat geen hoeve heeft". Tot zover De Jong. Wij hebben tegen zijn artikel vele bezwaren, en ook hier trekt de schrijver een ongeoorloofde conclusie uit het feit, dat er meerdere eigenaars van deze hoeve waren. Dat was immers met zoveel andere hoeven ook het geval, zoals wij hebben aangetoond in ons artikel over Grootgrondbezit in Ooststellingwerf in de 17de en 18de eeuw (noot 2). Als men zich verdiept in de vraag - zo achteloos door De Jong voorbij gegaan - welke functie deze Olde Hof in de gemeenschap kan hebben vervuld, dan blijkt er een voor de hand liggende verklaring te vinden. Wij zijn het met De

Jong eens dat de Olde Hof niet de naam is van een hoeve, maar dat het woord Hof dadelijk zou doen denken aan een boomgaard, een appelhof dus, geloven wij niet. Naar onze stellige overtuiging is hier met Hof bedoeld "begraafplaats", en dan betekent Olde Hof dus "vroegere begraafplaats". In de paar eeuwen vóór Appelsche een zelfstandige parochie werd met een eigen kerk met kerkhof, moeten de bewoners van Hooch Appelsche hun doden ergens hebben begraven en er zal ook zeker een kapel bij zijn geweest. De plaats, waar dit alles gebeurde, moet De Hof geweest zijn, die na de verplaatsing ~~van~~ naar Terwische natuurlijk de Olde Hof werd genoemd, d.i. de voormalige begraafplaats. Appelsche zou echt niet het enige dorp zijn, waar zoiets in de loop der geschiedenis is gebeurd, en er zijn talloze voorbeelden van plaatsen met een Old Hof vermeld o.a. door Spahr van der Hoek (noot 3). Deze naam bleef door de eeuwen heen bewaard, lang nadat de herinnering aan de vroegere bestemming was verdwenen. In deze situatie past ook het door De Jong genoemde voetpad, dat vóór de boerderijen langs liep van Oosterloo tot De Olde Hof, en dat in schrijvers jeugd nog bestond. Oorspronkelijk - toen er nog geen weg door de boerestreek was, stonden de boerderijen met de voorkant naar het noorden - dus naar de kant waar nu de Vaart loopt, en stonden met de achterkant onmiddellijk aan de Mandebrink. Zo'n voetpad als dit was niet zo maar een verbindingspad voor de hoeven, waar men langs kon wandelen om bij elkaar op visite te gaan, maar het verbond de hoeven met de kerk, c.q. de kapel. Dergelijke voetpaden - kerkepaden - vindt men overal in Stellingwerf, waar de boerderijen soms zeer willekeurig verspreid liggen; vaak ver van de wegen, die pas veel later zijn aangelegd. Er is er nog één in Appelsche, n.l. het pad dat liep van de boerderijen op De Bult, langs de Dijk, De Weeme, Terwische naar de kerk. Een buitengewoon mooi voorbeeld van zo'n oud pad vinden wij in Oldeberkoop, waar een groot deel van de 50 boerderijen niet aan de twee wegen: de Buitenweg en de Bovenweg lagen, maar, zoals Dr. Bouwer opmerkt: in groepjes aan een kronkelend voetpad of zo maar in het veld. (Noot 4). Die verspreide ligging behoeft ons niet te verbazen als wij slechts bedenken, dat éérst de boerderijen zijn gesticht en pas veel later de kerk, en dat het "kronkelend voetpad" voor alle boerderijen de weg vormde naar de kerk. Daarmee wordt ook duidelijk, dat deze voetpaden veel ouder zijn dan de wegen. Als men ooit nog eens de overblijfselen zal vinden van de oudste zate Terwische (de burcht?), dan zal dat zijn aan dat oude voetpad.

Wat de Olde Hof betreft, een op moderne leest geschoeid wetenschappelijk bodemonderzoek zou misschien nog kunnen vaststellen of onze conclusie juist is, maar dan moet het wel snel gebeuren, vóórdat ook dit stukje oude, gewijde geschiedenis door het belendende Pretpark wordt opgeslokt!

Zowel Dr. Oosterwijk als Dr. Bouwer hebben de situatieschets van de Boerestreek van De Jong overgenomen, en bij geen van beiden is dus rekening gehouden met het feit, dat óók No. 1 het Hoogeveene bij de hoeven in de Boerestreek hoorde, zodat ook zij maar tot 12 hoeven komen.

Uit het onderzoek van dr. Bouwer (l.c. p. 80) blijkt, dat van de hoeven in Hooch Appelsche de nummers 2, 4, 5 en 9 hun bouwland hadden liggen op de Oosterse Es, de nummers 6, 7, 8 en 10 op de Westerse Es, terwijl de nummers 11 t/m 14 hun bouwland op beide essen hadden liggen. In deze schets van Dr. Bouwer ontbreekt No. 3, maar dat is ongetwijfeld een vergissing. Dat ook No. 1 ontbreekt, hebben wij reeds eerder vermeld, maar dat zal moeten worden toegeschreven aan het feit, dat

deze hoeve na het afgraven van het veen geheel was verdwenen.

De Jong noemt een groot aantal namen van percelen bouwland op de essen, zonder daarvoor een verklaring te geven of een foutieve. Zo b.v. de paalakkers, een naam waarin we ongetwijfeld het woord "paal" moeten zien, dat grens betekent. Vgl. het werkwoord "afpalen" van een stuk grond. Deze akkers zullen eens de uiterste grens van de es gevormd hebben. Een ander geval is de laanakkers. Dat waren akkers, die aan weerszijden met bos begroeid waren, zodat zij wel enigszins aan een "laan" deden denken. Deze verklaring werd ons bevestigd door één van de laatste boeren uit de Boerestreek, die de situatie in zijn jeugd had gekend (+1880). Voor het toponiem de Wauakkers menen wij te mogen aannemen, dat dit een van de vele vergissingen van De Jong is. Hij heeft hier zeer waarschijnlijk een n voor een u aangezien, zodat de werkelijke naam moet zijn Wauakkers. In dat geval moet men hierin het woord wan - Stellingwerfs wanne - herkennen, dat is een oud instrument om het kaf van het koren te scheiden. Men mag dan aannemen, dat dit speciaal hier op deze akker werd gedaan.

De Heebles akker noemden wij reeds, en namen zoals Keutelkamp, Kalverakkers, Zandakkers, Nije akker en Huyssteden spreken voor zichzelf. Dat is echter niet het geval met de merkwaardige percelen land, bekend als de Vaalven, die zich ook uiterlijk onderscheiden van de rest van de percelen bouwland op de es, doordat de percelering geheel anders verloopt. Er waren de Groote Vaalveh, de Doove Vaalven en de Schuine Vaalven. Voor deze onverklaarbare naam heeft dr. Oosterwijk de naam "Valouwe" bedacht en vereeuwigd in een bungalow park. Dat dit op een geheel andere plek ligt dan de oude Vaalven is nog niet zó ernstig, maar het bedenksel "Valouwe" is dat wel. Er is namelijk niets in oude documenten te vinden, dat dit woord ooit een o en een w heeft gehad. De oudst bekende vorm is Value (mv valuen), waaruit dan het 19de eeuwse vaalven is ontstaan. Wat geheel uit het oog verloren is bij de interpretatie als "valouwe" is, dat in het vroegere schrift het letterteken u bebruikt kon worden om zowel een n, een u als een v weer te geven, en gezien de oude in Appelsche bekende naam Vaalven, moeten wij die ook aannemen voor de oudste vormen valve, valven. Wat de betekenis van dit woord kan zijn blijft onopgelost.

De Jong heeft bij zijn verklaringen wel meer vergissingen gemaakt, die wij grotendeels toeschrijven aan het feit, dat hij zijn gegevens ontleende aan geschreven bronnen en niet aan de plaatselijk gebruikte namen. Zo heeft hij bijvoorbeeld op de Westerse Es een stuk bouwland gelezen als Alkenhaar, waarmee hij dan verder ook geen raad weet, want dat het iets met de alk te maken zou hebben, gelooft hij zelf ook niet. Toch is de verklaring eenvoudig: er is een fout gemaakt in de interpretatie van het geschreven woord; dat alkenhaar moet gelezen worden als aekenhaar, of nog liever aekenheer, waarin naast het woord "haar" (Stellingwerfs "heer" dezelfde naam Aeke voorkomt, waaraan ook Aekinge zijn naam dankt.

In de Boerestreek vindt De Jong een perceel met de onbegrijpelijke naam Turkhof, waarbij hij vragenderwijs opmerkt: misschien ook wel Finkhof? Daarin zou dan hetzelfde woord Fink zitten, dat we ook in Finkega vinden. Het zou kunnen, maar gezien De Jong's eigen twijfel aan de eerste letter, zouden wij er liever Pinkhof (een omheind stuk weide voor de pinken) voor lezen, een benaming die goed aansluit bij een aantal andere, zoals Kalverakkers, Koeland, Biggenkamp, Paardenkamp, enz.

De weg van de Boerestreek over Aekinge naar Oosterwolde noemt de Jong Heereweg. Daar hijzelf eerder heeft vastgesteld dat dit oorspronkelijk geen doorgaande verbinding was, kan dit

niet juist zijn. Het lijkt ons duidelijk, dat dit moet zijn Heerweg, d.w.z. de weg over de "heer" (haar), i.c. de Aekenheer.

Het is bekend, dat Appelsche vroeger ook een brink heeft gehad, de z.g. Mandebrink. Dat betekent dat deze brink niet het eigendom van een of twee boeren was, maar dat het gezamenlijk bezit was van alle boeren. Zoals dat ook het geval was met het gemeenschappelijk heideveld, dat Mandeveld heette. Het bestaan van dit woord Mandebrink alleen al doet vermoeden dat er ook andere brinken waren. En dat is inderdaad het geval. Het woord "brink" betekende namelijk "rand" en elke boerderij had zijn eigen "brink", d.i. een strook grond rondom de boerderij. Wij zien dan ook later, wanneer boerderijen in stukken worden verkocht, herhaaldelijk posten zoals b.v. "verkocht aan Hendrik Jan Reinders enig bouwland en brink" of: idem aan Lammert Lefferts Oosterloo enig heideveld en brink-erve".

Het onderwerp Toponiemen in Appelsche is hiermee nog lang niet uitgeput en wij hopen er later nog wel eens op terug te komen. Wij willen thans iets meer gaan vertellen over de mensen, die dit "Dorp" APPELSCHE bewoonden.

Voetnoten bij Hoofdstuk IX:

- 1): Dr. K. Bouwer: Cultuurlandschapsvormen aan de Westzijde van Het Drents Plateau (Diss. Gron. 1971)
- 2): G. Mulder: Groot-grondbezit in Stellingwerf-Oosteynde in de 17de en 18de Eeuw; (Driem. Bld. 72/1, blz. 23/38 en 72/4, blz. 186.
- 3): Dr. J. J. Spahr van der Hoek: By de Kúnder Om (Bijdrage tot Studia Frisica i.m. Prof Dr, K. Fokkema 1967)
- 4): Zie noot 1.

.....

H O O F D S T U K X

De Bevolking van Appelsche in 1811.

In de hoofdstukken I-IV hebben wij gezien, dat de bevolking van de parochie Appelsche in 1408 naar schatting uit 100 zielen bestond en dat het maximum van + 150 reeds bereikt moet zijn in 1640. In 1728 was dit nog hetzelfde, en tellingen van 1744 en 1815 geven als resultaat resp. 140 en 155. We mogen dus aannemen, dat de bevolking van Appelsche tussen 1600 en 1800 heeft geschommeld tussen de 140 en 155 zielen. Uit alles blijkt, dat er in de natuurlijke gang der zaken geen groei meer zat in de meeste Stellingwerfse boerendorpjes, ja, dat er hier en daar zelfs reeds een achteruitgang was te bespeuren. Ook is ons gebleken, dat wij van de bewoners van dat oude Appelsche vrijwel niemand bij name hebben leren kennen. In een tweetal artikelen ~~ix~~ over namen in Appelsche (noot 1) hebben wij laten zien, dat vóór 1811 echte familienamen zo goed als geheel ontbraken en dat feitelijk alleen Tiesinga sinds 1698 als familienaam in Appelsche voorkwam. Tot na de tweede Wereldoorlog heeft deze familie steeds in Appelsche gewoond, toen de laatste mannelijke nakomeling is geëmigreerd. In 1728 waren er twee broers Albert Jans en Hendrik Jans, die wij beiden als diaken van de N.H.kerk hebben aangetroffen; in 1768 was er een Jan Tiesinga diaken, in 1794

weer een Albert Jans en in 1802 een Hendrik Jans, beide diakenen. Daarnaast waren er nog wel enkele namen, die toen nog zuiver beroepsnamen waren, zoals bijvoorbeeld een Marten Engberts bakker, Jan Jans mulder (de oudste met deze namen werd genoemd Jan Jans de oude mulder op de Bult. Ook was er een Pieter Willems, die op de plaats De Dijk woonde, en daarom werd genoemd Pieter Willems van de Dijk. In dit verband willen wij voor dialect liefhebbers wijzen op de merkwaardige constructie in "Pieter Willems kint van de Dijk", die wij in het diakonieboek aantreffen, en waarmee bedoeld werd: "het kind van Pieter Willems, van de Dijk". Voor de rest werd iedereen genoemd met zijn eigen naam - de voornaam - gevolgd door zijn vaders naam + een s, soms -sen (zoals b.v. in Jansen en Klasen). Eén enkele keer kwamen wij in plaats van Tiesinga de naam tegen als Tiesen (zo geschreven door de diaken zelf).

In deze toestand kwam een radicale verandering, toen Keizer Napoleon op 18 augustus 1811 een Decreet uitvaardigde, waarin iedere burger, die geen familienaam had, de verplichting werd opgelegd er een aan te nemen, of, zo hij er reeds een had, een verklaring af te leggen dat hij die naam als familienaam wenste te blijven voeren. Men moest hiertoe op een nader vast te stellen dag op de mairie (het gemeentehuis) verschijnen of zich door een gemachtigde ~~te~~ doen vertegenwoordigen. Voor Appelsche werd daarvoor vastgesteld 30 december 1811.

En zo zien wij, op die gedenkwaardige dag, voor het eerst in de geschiedenis van ons dorp, nagenoeg de gehele volwassen mannelijke bevolking van Appelsche als het ware aan ons oog voorbij trekken, als zij om aan de hen opgelegde verplichting te voldoen, op 30 december 1811 naar Oldeberkoop gaan, om zich daar op de mairie te laten registreren met de naam, die zij en hun nakomelingen voortaan zullen dragen. Dat wij in deze optocht geen vrouwen en kinderen mee zien trekken, laat zich gemakkelijk verklaren: de gehuwde vrouwen droegen immers toch de naam van hun echtgenoten, de ongehuwde en de kinderen werden bij de naam van de vaders ingeschreven.

Het register, waarin de namen werden geregistreerd, bestaat uit foliobladen, waarop per bladzijde twee voorgedrukte formulieren staan, waarop de volgende tekst:

<p>No..... Voor ons MAIRE der gemeente van <u>Oldeberkoop</u>... Canton Oldeberkoop, Arrondissement <u>HEERENVEEN</u>, Departement <u>VRIESLAND</u> gevompareerd zijnde wonende te....., heeft deselve verklaard dat hij aanneemt (c.q. verblijft bij) den naam van..... voor familienaam; dat hij heeft het navolgende getal zonen en dochters.</p> <p>(voor het geval die er zijn worden zij met hun namen en leeftijden hier bijgeschreven)</p> <p>En heeft dese met ons verteekend den December 1811.</p> <p>w.g. Hendr. Jans, Subst. Baljuw.</p>
--

De inwoners van Appelsche, of hun vertegenwoordigers, zijn ingeschreven onder de nummers 218 t/m 252, met dien verstande, dat er een vijftal inwoners van Makkinga tussen staan (Nrs. 220, 221, 249 en 251). Hoe deze hier tussen verzeild zijn geraakt, is onbekend, hoewel wij voor No. 251 wel een verklaring kunnen geven, want deze Alle Johannes Jager woont in

1818 in Appelsche.

No.218 was Klaas Hendriks, die de naam Dorprechter aannam.

Hij had 3 kinderen: Hendrik 21, Abeltje 24 en Antje 7 jaar oud.

No.219 was James Jans, die de naam Terwisscha aannam. Hij had geen kinderen. (Zie ook bij No.241)

No.222 was Hendrik Jans, die verklaarde bij Tiesinga als familienaam te blijven. Hij had 1 zoon Jan, 10 jaar oud.

No.223 was Lammert Jans, die verklaarde te blijven bij de naam Tiesinga als familienaam. Hij had 4 kinderen: Jan 14, Hendrik 12, Andries 6 en Jantje 9 jaar oud.

No.224 was Geert Jacobs, die de naam Akinga aannam. Hij had geen kinderen. Deze naam komen we later niet meer tegen in Appelsche, zodat hij waarschijnlijk ook kinderloos is gebleven.

No.225 was Theunis Hendriks, die verklaarde te blijven bij de naam Hogeveen. Hij had 3 zoons: Hendrik 15, Pieter 12 en Else 9 jaar oud.

No.226 was Hendrik James, die de naam Herder aannam. Hij had geen kinderen.

No.227 was Dirk Jans, die de naam Westerhof aannam. Hij had 4 kinderen: Dirk 35, Hendrik 29, Jan 26, en Jantje 37 jaar oud.

(In de marge staat voor dit nummer: Voor zijn vader Jan Dirks)

No.228 was Hatte Pieters, die de naam Oosterhof aannam. Hij had 3 kinderen: Pieter 3, Gepke 10 en Rinske 7 jaar oud.

No.229 was Pier Harmens, die de naam Vos aannam. Hij had één dochter Wygertje, oud 3 jaar.

No.230 was Geert Jans, die de naam van der Bult aannam. Hij had één zoon Jan, oud 9 jaar.

No.231 was Halbe Pieters, die de naam van van Dijk aannam. Hij had geen kinderen.

Opm. Uit onze familiegeschiedenis weten wij, dat deze Halbe Pieters ongehuwd is gebleven en dat het "van" bij zijn naam er bij vergissing bij is gekomen, waarschijnlijk door het Gallicisme in de uitdrukking "de naam van". De familie heeft het "van" nooit gevoerd en onder de naam Dijk zijn ze ook begraven op het kerkhof van Terwische.

Het is onbegrijpelijk, waarom bij deze naam niet is toegevoegd "voor" of "namens" zijn moeder Antje Halbes. Men vergelijkte b.v. bij No.241, waar dit wel is gebeurd.

Halbe Pieters had ook nog een zuster Rensje Pieters Dijk, die getrouwd was met Jan Jans Mulder, No.234.

No.232 was Jakob Kornelis, die de naam Bult aannam. Hij had geen kinderen.

No.233 was dezelfde, nu voor zijn broer Jan Kornelis Bult. Deze had 3 kinderen: Kornelis 2, Maartje 7 en Jacobje 5 jaar oud.

No.234 was Jan Jans, die de naam Mulder aannam. Hij had in 1811 vier kinderen: Jan 3, Pieter 1, Abeltje 8, en Antje 6 jaar oud.

Deze Jan Jans Mulder was onze bet-overgrootvader. Hij was getrouwd met Rensje Pieters Dijk, een zuster van No.231.

Men zie ook, wat wij hierover hebben gezegd bij de geschiedenis van de oude molen op de Bult. Rensje Pieters en Halbe Dijk wafden de kinderen van Pieter Willems (van de Dijk), die in 1794 overleden was en Antje Halbes.

- "Dijk" is de naam van de hoeve Appelsche No.26, die nog bestaat en nog eigendom is van schrijvers zusters.
- No.235 was Roelof Teunis, die de naam Bosma aannam. Hij had 2 kinderen: Roelof 18, en een dochter Antje 20 jaar oud.
N.B. In de marge hierbij staat "verschijnt namens zijn moeder Theunis Pieters", maar dat moet een vergissing zijn voor Theunis Pieters weduwe, omdat Theunis een mansnaam is.
- No.236 was Lammert Lefferts, die de naam Oosterlo aannam. Hij had 6 kinderen: Leffert 13, Hendrik 11, Jacob 9, Albert 4, Hiltje 6 en Antje 1 jaar oud.
- No.237 was dezelfde, namens Sander Teunis, die de naam van der Duin aannam. Deze had 1 zoon: Theunis, oud 37 jaar.
- No.238 was dezelfde, namens Albert Jacobs, die de naam ~~Oosterlo~~ Oosterlo aannam. Deze had geen kinderen. Vermoedelijk is hij een neef van No.236.
- No.239 was ook dezelfde, nu namens Alle Hendriks, die de naam Scheper aannam. Deze had 2 kinderen: Hendrik 2 en Geesje 5 jaar oud.
- No.240 was Jurjen Geerts, die de naam van den Berg aannam. Hij had 3 dochters: Jantje 6, Grietje 3 en Antje 1 jaar oud.
- No.241 was Andries Jans, die de naam van Terwisscha aannam. Deze verscheen namens zijn moeder, de weduwe Hilbrand, hetgeen wel zal moeten zijn Hilbrands weduwe. Zij heeft 2 kinderen: deze No.241 en No.219. Opgemerkt moet worden, dat van de twee broers de ene Van Terwisscha en de andere alleen maar Terwisscha gaat heten. Het is niet waarschijnlijk, dat deze (van) Terwisscha's verwant zijn aan de oude 17de-eeuwse familie. Zij hebben zich deze naam alleen maar gekozen omdat zij in de buurschap van die naam woonden.
- No.242 was Rimmelt Klaas, die de naam (.)iesing aannam. Hij had geen kinderen. De eerste letter van de naam is in het handschrift onleesbaar; het zou een T of een N kunnen zijn.
- No.243 was Alle Jans, die de naam Feenstra aannam. Hij had geen kinderen. (Deze naam wordt later met een V geschreven).
- No.244 was Pieter Jans, die de naam Scheper aannam. Hij had 6 kinderen: Jan 32, Alle 28, Wytse 25, Luiten 31, Pietertje 23 en Grietje 19 jaar oud.
Het is niet te zien, of deze Scheper familie was van No.239.
- No.245 was Jan Lamberts, die de naam Van der Duin aannam. Hij had geen kinderen. Ook hier is niet te zien of hij familie was van No.237
- No.246 was Harm Jans, die de naam Vos aannam. Hij had 2 kinderen: Geert 6, en Jacobje 16 jaar oud. Ook hier is niet te zien of hij familie was van No.229.
- No.247 was Lammert Alles, die de naam Hogenberg aannam. Hij had 5 kinderen: Berend 28, Alle 17, Pietertje 30, Jantje 28 en Grietje 21 jaar oud.
- No.248 was Jannes Harmens, die de naam Bouwman aannam. Hij had vier kinderen: Harmen 25, Jurjen 21, Kornelis 16 en Aantje 29 jaar oud.
- No.249 was Alle Johannes, die de naam Jager aannam. Hij had geen kinderen en woonde, zoals wij in het begin reeds opmerkten, in Makkinga. Maar in 1818 zullen wij hem opnieuw ontmoeten en dan in Appelsche.
- No.252 was Wilt Pieters, die de naam Eisinga aannam. Hij had geen kinderen. (De naam wordt ook wel geschreven als Eisenga of Eizinga).

Dat zijn dan, behoudens een onbekend aantal die zich, om welke

redenen dan ook, onttrokken hebben aan de verplichting zich te laten registreren, de inwoners van Appelsche in 1811. (De Appelschers zouden geen Stellingwerfers zijn geweest, als ze zich niet hadden verzet tegen zulke nijerwetse fratse als familienamen, en dus bleven er een aantal gewoon thuis en gingen nog jaren door met de oude traditionele wijze van naamgeving.)

In totaal tellen wij, met de kinderen, 96 personen. Daar Appelsche in 1815, volgens opgave van dr. Oosterwijk, ca. 150 inwoners telde, en wij bij dit aantal van 96 zeker nog wel een 30-tal gehuwde vrouwen of alleenstaanden mogen rekenen, ontbreken er slechts ongeveer 20, die niet hebben kunnen of willen gaan naar Oldeberkoop.

Hoe hebben nu de Appelschers hun familienaam gekozen?

Wij kunnen een zevental manieren onderscheiden:

- 1) door behoud van de reeds lang bestaande familienaam, zoals Tiesinga en Hoogeveen
- 2) door zich te noemen naar een boerderij of een stuk grond, zoals Oosterloo, Dijk, Oosterhof, Westerhof
- 3) ER was in Appelsche alleen een perceel, oostelijk van Oosterloo, dat de naam Oosterhof droeg. Een Westerhof is onbekend, maar het is aannemelijk, dat iemand zich naar analogie met Oosterhof, Westerhof noemde.
- 3) naar hun beroep, zoals Dorprechter, Herder, Scheper en Mulder
- 4) naar de omgeving, zoals Van der Duin, Van der Berg, Hoogenberg
- 5) naar de buurschap waar ze woonden, zoals Van der Bult, Bult, Terwisscha, Akinga
- 6) door een suffix achter de naam te zetten, zoals b.v. Veenstra, Bosma Eisinga
- 7) door een bijnaam als naam te kiezen ? b.v. Vos

Voetnoten bij Hoofdstuk X:

- 1): G. Mulder: Namen in Appelsche (Driemaandelijke Bladen, 1974/1, blz. 37/47 en 1974/2, blz. 57/58)

.....

H O O F D S T U K X I

APPELSCHE in 1818.

a) De boeren van APPELSCHE.

Het floreenregister van 1818 is om verschillende redenen interessant. Het werd opgemaakt vlak na de invoering van de familienamen en vlak voor de diep-ingrijpende veranderingen tengevolge van de verveningen. Bovendien vinden wij hierin voor het eerst enige informatie omtrent de grootte en de ligging der boerderijen.

Er is sedert het stemkohier van 1728 nogal wat veranderd. De naam van Augustinus Lycklama à Nijeholt, die toen een overheersende plaats innam, is verdwenen, en de familienaam komt alleen nog voor bij hoeve No. 2, waarbij vermeld staat dat voor 2/15 parten eigenaar is Lycklama à Nijeholt, waarmee ongetwijfeld de toenmalige grietman van Stellingwerf-Oosteynde wordt bedoeld. Paulus Gasinjet, een nakomeling in de vrouwelijke lijn van de familie Barels is eigenaar van $\frac{1}{2}$ van No. 1, en de familie Frankena, die

eigenaars waren van No.10, zijn opgevolgd door hun nakomelingen: de gebroeders Nicolaas en Markus van Heloma. De grootste grondbezitters zijn nu enkele nieuwe families, die toch weer verwant blijken te zijn aan de familie Lycklama à Nijeholt. In de eerste plaats zijn dat de 4 gezusters Suzanna, Christina, Martha en Augusta Bögel, kinderen van wijlen Georgina Bögel. (Wij merken hierbij op, dat in de Copie van het floreenregister van 1818 in het Gemeente-Archief van Ooststellingwerf bij al deze namen steeds de umlaut op de o (ö) is vergeten, zodat er steeds Bogel staat). Deze 4 zijn de eigenaars van de boerderijen Nrs. 11, 13, 15, 16, 17 en 20. Verder is R. van Lynden eigenaar van de Nrs. 18, 21, 22, 27 en gedeeltelijk van Nrs. 8 (2/3) en 9 (1/4). Eveneens nieuw zijn Johanna Sibilla Geertruida Lewe en Sikko van Boekholt, die samen voor 1/3 part eigenaars zijn van No. 2. Evenals de dames Bögel vinden wij deze twee ook in verschillende andere dorpen, waar ze ook genoemd worden "de erven Meekhoff". Johanna Sibilla Geertruida blijkt te zijn de douairière Van Inn en Kniphuizen. Ze was een dochter van Edzard Willem Lewe van Nijenstein en Siccomina Johanna van Boek-

holt, dochter van Sicco van Boekholt. R. van Lynden blijkt te zijn Reinhard baron van Lynden, geboren te Utrecht 6 mei 1742. Hij was de stichter van de Friese tak dezer familie. Hij was grietman van Opsterland, Kamunnik van Oud-Munster, Lid van de Provinciale Staten van Friesland. Hij werd bij organiek besluit van 28 augustus 1814 onder de edelen van Friesland geadmitteerd en stierf te Beets-terzwaag 26 januari 1819. Hij was tweemaal gehuwd: 1. te Beetsterzwaag op 25 oktober 1778 met Ypken Hillegonda van Boelens, een dochter van Ayzoo van Boelens en Romelia Sakes van Idsinga, wier moeder Eritia Lycklama à Nijeholt was. Hoe het precies in elkaar zit, hebben wij niet uitgezocht, maar uit het voorgaande blijkt wel duidelijk dat er een relatie bestond tussen de families Van Lynden en Lycklama à Nijeholt, en dat daaruit ook het grondbezit der Van Lyndens in Appelsche te verklaren is. Bij de dames Bögel ligt de zaak eenvoudiger. Uit het Stamboek der Friese Adel (I, 252) blijkt dat Georgina Wolfelina Françoise Lycklama à Nijeholt, geboren 26 februari 1765, gestorven 16 augustus 1816, in 1782 trouwde met Philip Hendrik Nering Bögel, Kornet-titulair en in 1783 ontvanger der floreenen. Zij hadden 4 dochters, de in 1818 in Appelsche aangetroffen Suzanna, Christina, Martha en Augusta. De vader van Georgina was Augustinus Lycklama à Nijeholt (24-4-1742 tot 30-10-1789), getrouwd met Suzanna Georg Wolfgangsdochter Barones thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg. De 4 dochters Bögel hebben dus de namen gekregen van de 4 grootouders en zij zijn in 1818 de erfgenamen van veel der Ooststellingwerfse bezittingen van hun grootvader.

Als wij het geheel overzien, dan blijkt, dat in 1818 van de 30 boerderijen nog slechts 12 geheel of gedeeltelijk eigendom zijn van Appelscher boeren (Nrs. 4, 5, 6, 7, 14, 24, 25, 26, 28, 29, 30) terwijl er 15 geheel en 3 gedeeltelijk eigendom zijn van "vreemde" grondbezitters, zoals de genoemde zusters Bögel, Van Lynden en de broers Nicolaas en Markus van Heloma. De 3 boerderijen, die gedeeltelijk eigendom zijn van niet-Appelschers (Nrs. 2, 8 en 9) willen wij iets nader bezien, omdat de verdeling onder soms zeer vele eigenaren ons voor grote raadselen plaatst. Hoe moet men zich im-

mers een verdeling indenken, die resulteert in 1920ste en zelfs 3840ste gedeelten? Toch is dat hier het geval, zoals uit het vervolg zal blijken.

De hoeve No.1, "Het Hoogeveene" was voor $\frac{1}{2}$ eigendom van Antje Heeres (Andringa) en voor de andere $\frac{1}{2}$ van Paulus Gasinjet, uitgezonderd $\frac{1}{2}$ mad hooiland, waarvan Pieter Jans Scheper eigenaar was.

De hoeve No.2 - volgens De Jong en Oosterwijk - genaamd Oosterloo was in 1818 onder 3 eigenaars verdeeld, die ieder $\frac{1}{3}$ ervan bezaten. Pieter Eyses, een Appelscher en vermoedelijk een Eisinga, was eigenaar van één derde part. Wij zullen hem ook bij de twee andere te bespreken hoeven tegenkomen. Weer $\frac{1}{3}$ was eigendom van de besproken Johanna Sibilla Geertruida Lewe en Sikko Boekholt samen, en het resterende $\frac{1}{3}$ part was van Lycklama à Nijeholt ($\frac{2}{15}$) en van den Berg ($\frac{1}{15}$) samen. Deze Van den Berg was de in het vorige hoofdstuk onder No.240 vermelde Jurjen Geerts van den Berg.

Bij de hoeven 8 en 9 vinden wij een zeer ingewikkelde verdeling. Reinhard van Lynden voornoemd, is voor $\frac{2}{3}$ eigenaar van No.8 en voor $\frac{5}{24}$ ste + $\frac{47}{1920}$ ste deel van No.9. De andere eigenaars zijn niet allemaal te identificeren, omdat zij zich nog op de oude manier met vaders naam noemen. De twee gebroeders Jan en James Gorter, die eigenaars zijn van $\frac{1}{34}$ ste deel van No.8 en van $\frac{1}{20}$ ste deel van No.9, zijn afkomstig uit Donkerbroek. De Alle Jacobs, die ook $\frac{1}{20}$ ste deel van No.9 bezit, is een ~~Veenstra~~ Veenstra (zie vorig Hoofdstuk onder No.243). Jan Eyses en Pieter Eyses, die beide aandelen hebben in No.8 en 9 zijn Eisinga's. Pieter Eyses bezit $\frac{47}{1920}$ ste deel van No.8 en Jan Eyses $\frac{19}{1920}$ ste deel. Pieter Eyses bezit $\frac{11}{160}$ ste deel van No.9 en Jan Eyses $\frac{7}{160}$ ste. Ook R. van Lynden bezit nog $\frac{11}{160}$ ste deel van No.9. Wie echter Klaas Theunis, Theunis Lieuwes, Klaas en Hendrik Sakes en Hendrikje Koarts zijn, die allen van No.8 eigenaar zijn van $\frac{47}{3840}$ ste deel en van $\frac{11}{320}$ ste deel van No.9, is onbekend. Wel herkennen wij James Jans Terwisscha, die eigenaar is van $\frac{1}{24}$ ste deel van No.8 als de onder No.219 in het vorige hoofdstuk vermelde.

De 12 boerderijen, die in 1818 nog geheel eigendom waren van Appelscher hoeren, waren de volgende:

- No.3 was van Lammert Lefferts Oosterloo (No.236)
- Nos.4,5 en 6 waren van Wilt Pieters Eisinga (No.252)
- No.7 was van Klaas Hendriks Dorprechter (No.218)
- No.14 was van Wychertien Pieters Vos (No.229)
- No.24 was van Lammert ~~Klaas~~ Tiesinga (No.223)
- No.25 was van Jan en Klaas Hendriks Tiesinga (No.222)
- No.26 was van Antje Halbes Dijk (No.231)
- No.28 was van Geert Jans van der Bult (No.230) voor $\frac{1}{2}$ en van Jan Kornelis en Jacob Cornelis Bult voor de andere $\frac{1}{2}$ (No.232)
- No.29 was van Jan Ebben de Boer en van Jan Jans Allen elk voor $\frac{1}{2}$
- No.30 was van dezelfde als No.29.

We merken hierbij nog op dat Hendrik Jans Tiesinga in 1811 maar één zoon had, die Jan Hendriks heette en die toen 10 jaar oud was. De hier nu ook genoemde Klaas Hendriks Tiesinga moet dus na 1811 zijn geboren. De eigenaar van de helft van Nos.29 en 30, Jan Ebben de Boer, was van Elsloo afkomstig.

Naast de tot zover besproken eigenaars waren er natuurlijk ook de pachters (meijers of gebruikers) van de an-

dere boerderijen. Deze zullen wij nu ook de revue laten passeren:

Van hoeve No. 1, "het Hoogeveene" was de gebruiker Hendrik Jans Leertouwer, die niet in 1811 bij de uit Appelsche afkomstigen behoorde. Ook al gezien de betekenis van zijn naam (een niet in Appelsche voorkomend beroep), moeten wij aannemen, dat hij van elders afkomstig was. Er leeft op het ogenblik nog een lid dezer familie in Appelsche.

De eigenaar van de ene helft was Paulus Gasinjet, uitgezonderd voor $\frac{1}{2}$ mad hooiland, dat aan Pieter Jans Scheper behoorde (No. 244 in 1811).

Van No. 2 was "bruikersche" Antje Pieters en van No. 3 de eigenaar Lammert Lefferts Oosterloo zelf.

Van No. 4 eveneens de eigenaars: zelf, n.l. Wilt Pieters Eisinga voor $\frac{1}{2}$ en Klaas Hendriks Dorprechter voor $\frac{1}{4}$ (Nos. 252 en 218). Het resterende $\frac{1}{4}$ deel van deze hoeve was nog altijd eigendom van de Patroon van Appelsche (d.w.z. van de kerk). Blijkens een in het register hierbij gestelde aantekening werd in 1827 het $\frac{1}{4}$ deel van Klaas Hendriks Dorprechter verkocht aan de Maatschappij van Weldadigheid.

Van Nos. 5 en 6 was de eigenaar Wilt Pieters Eisinga ook zelf de gebruiker.

Van No. 7, eigenaar Klaas Hendriks Dorprechter (No. 218), was de gebruiker Dirk Lammerts Oosterbosch. Deze komt ook niet voor in het register van 1811. Wij sluiten de mogelijkheid niet uit, dat dit ook een Oosterloo is geweest. Men nam het in die eerste tijd na de invoering van de burgerlijke stand niet zo nauw met zijn achternaam en van -loo naas -bosch is maar een kleine stap, omdat beide woorden hetzelfde betekenen.

De gebruiker van No. 8 was Jan Jacobs Russchen, eveneens in 1811 onbekend, en waarschijnlijk van elders (Elslo?) afkomstig.

Bij deze hoeve is in het register de volgende Aantekening geplaatst: "Bij scheidinge volgens akte van den 23 December 1820 het aandeel van R(einhard) van Lynden aan A(yzo) B(oelens) baron van Lynden.

Volgens koopbrief op den 5 July 1824 is de eigendom van Jan Jans Veenstra en Grietje Jans (Veenstra), kinderen van Jan Allen, welke een zoon is geweest van Alle Jacobs, verkocht aan de Heeren Compagnons van de Opsterlandsche en Ooststellingwerfsche vaarten en vallaten. Volgens koopbrief op den 27 Augustus 1827 is het aandeel van Wilt Andries van der Meulen en Theunis Andries van der Meulen verkocht aan dezelfde Heeren Compagnons. Aan dezelfde Heeren Compagnons is volgens vertoonde Koopbrief op de 9 Juni 1829 verkocht het aandeel van Jan Andries van der Meulen."

Wie deze drie gebroeders Van der Meulen zijn geweest, is ons niet bekend. Onder de eigenaars van 1818 die in het floreenregister worden vermeld, zijn ze niet te vinden, en ook in het familieregister van 1811 komen zij niet voor.

Van No. 9 is de gebruiker Jan Jacobs Russchen, dezelfde als van No. 8.

De gebruiker van No. 10 is Lammert Lefferts Oosterloo (No. 236) en van No. 10 is dat Pieter Jans Scheper (no. 244).

Blijkens een aantekening hierbij is bij koop, volgens Acte van 31 October 1826 deze hoeve verkocht aan Albert

Berends Prakken te Oosterwolde.

De gebruiker van No.12 was Jurjen Geerts van den Berg (in 1811 onder No.240).

Pieter Jans Scheper voornoemd is ook de gebruiker van Nrs.13 en 15.

Klaas Hendriks Dorprechter voornoemd ook van Nrs.16, 17, en 20.

De gebruiker van No.14 is Alle Johannes Jager, dezelfde die wij in 1811 hebben gezien en diestoen in Makkinga woonde. De eigenaar van deze hoeve is nu Wychertien Pieters Vos, die in 1811 bij haar vader (No.229) stond vermeld. Ze was toen 3 jaar oud, en in 1818 dus met haar 10 jaar nog minderjarig. Wij vermoeden een familierelatie tussen deze beide families, en dat deze Alle Johannes Jager een oom van Wychertien was en haar wogd. De gebruiker van No.18 was Matte Pieters Oosterhof (No.228).

Van No.21 en 22 was de gebruiker Dirk Jans Westerbosch, (No.227).

Van No.23 Teunis Sanders van der Duin (No.237) en van No.25 Aaltje Roelofs Bos (de weduwe van Hendrik Jans Tiesinga en de moeder van Jan en Klaas Hendriks Tiesinga, de eigenaars van deze hoeve, die vroeger de pastoriehoeve was.

De eigenaar van No.26 (De Dijk), Antje Halbes Dijk, was zelf de gebruiker.

Van No.27 was Geert Jans van der Bult gebruiker en van No.28 Jannes Harmens Bouwmeester.

Wij merkten hiervoor reeds op, dat men het in de eerste tijd na 1811 nog niet zo nauw nam met de nieuw-ingevoerde familienamen, en dat het herhaaldelijk voorkwam dat mensen eigenmachtig hun namen veranderden. Ook hier wil het ons voorkomen, dat er van zoiets aprake is geweest. Mede gelet op het feit, dat de naam Bouwmeester in 1811 niet voorkomt, maar wel Bouwman en dat de voornamen in beide gevallen Jannes Harmens zijn, menen wij gerust te mogen aannemen, dat dit een en dezelfde persoon is geweest.

Van Nrs.29 en 30 zijn de eigenaars zelf de gebruikers.

b) De boerderijen van Appelsche.

De oppervlakte van de boerderijen is uitgedrukt in pondematen - in dit floreenregister "ponden" -. Eén pondemaat is ca. 0.36.78 H.A. De grootste van de 30 is No.24, de sate Terwischa, met 56 en de kleinste is No.5 in de Boerestreek met 22 pondemaat. No.1, Het Hoogeveene is 50, Nrs.12 en 29 zijn 48 p.m. No.20 is 46 en Nrs.26 en 27 zijn 45 p.m. Nrs.10 en 15 zijn 42 en de Nrs.2,7,8,9 en 13 zijn 40 p.m. Dan volgen de Nrs.14 en 18 met 36 p.m. en dex Nrs.4,6,11,17,19,28 en 30 (De Bult) met 35 p.m. Nrs.3 en 16 zijn 34, Nr.25 is 30, No.21 is 27 en tenslotte Nr.22, die 25 pondemaat groot is. De totale oppervlakte der 30 boerderijen bedraagt 1163 pondemaat, dat is ongeveer 427,75 H.A., of gemiddeld per boerderij ongeveer 14,25 H.A.

Niet te zien is of in dit register bij de opgegeven grootte van de boerderijen ook zijn meegerekend het bouwland op de beide essen, het grasland in de fennen en op de maden en in het Aekingebroek, de heidevelden van Appelsche, Aekinge en De Bult, en het hoogveen van Appelsche, maar dit lijkt, gezien de totale oppervlakte

van ruim 427 H.A. niet waarschijnlijk.

Wat de ligging der boerderijen betreft, zijn de verstrekte inlichtingen zeer summier, en het is dan ook niet mogelijk daaromtrent een duidelijk inzicht te krijgen. Er wordt in de meeste gevallen volstaan met de namen van de naastliggende eigenaars ten oosten en ten westen, en de begrenzing ten noorden en ten zuiden, die meestal luiden "de veenscheiding" of "de veldscheiding", ~~die~~ begrippen, die voor ons geen betekenis meer hebben, ook al omdat zowel het veen als het "veld" (de heidevelden) reeds lang verdwenen zijn.

Geen der boerderijen is met zekerheid aangegeven, maar enkele leveren nog extra moeilijkheden op. Daar is b.v. de hoeve No.1: Het Hooegeveene", waarvan gezegd wordt: "hebbende ten Oosten de eigenaren van No.2, ten westen "het Dorp" en ten noorden de veenscheidinge in het veen". Die begrenzing "het Dorp" komen wij vaker tegen, maar wat moet men daaronder verstaan? Wij vermoeden dat ermee bedoeld wordt de gemeenschappelijke gronden, zoals hooilanden, weidlanden of essen. En waarom is er geen begrenzing ten zuiden? Zou dat betekenen, dat de bezittingen in een punt uitliepen en dus een driehoeksvorm hadden? Een ander voorbeeld is No.20, waarvan wordt gezegd: "Hebbende ten oosten de weg, ten westen de Vaart, ten zuiden en noorden als voren". (Dit laatste betekent: zoals bij No.19, waar ten noorden het Diep en ten zuiden de veenscheiding loopt. Men vraagt zich hier af: Welke weg en welke Vaart en welk Diep? Wij menen, dat in 1818 de Compagnonsvaart nog niet tot zover was doorgetrokken, maar zelfs al zou dit zo zijn, waarom ~~dan~~ ^{ook} deze ene hoeve No.20 alleen ten westen de Vaart ~~laat~~ ^{laat}? En Appelsche heeft nooit een andere Vaart gekend. En dat Diep, dat wel een van de vele stroompjes geweest zal zijn die tenslotte in de Kuinder uitkomen. Maar welk? Als die Vaart werkelijk de Compagnonsvaart is geweest, dan zou met dit Diep bedoeld kunnen zijn het Old Diep, dat door het graven van de Vaart afgesneden werd en sindsdien zijn water loosde in de Compagnonsvaart juist beneden de Fochtelersluis. Maar dan nog: hoe moet men zich een hoeve voorstellen, die ligt ten oosten van de Compagnonsvaart en die dan toch tegelijkertijd in Aekinge moet liggen?

Het is dus onmogelijk de juiste ligging der boerderijen te bepalen. Vroegere auteurs, zoals b.v. De Jong en Dr. Bouwer hebben hun beschrijvingen dan ook gebaseerd op veel latere gegevens van na de tot standkoming van het kadaster. Maar die beschrijvingen gaan uit van een totaal veranderde situatie. Een situatie waarin door het graven van de Compagnonsvaart en het afgraven van het veen, een geheel nieuwe, op het kanaal gerichte perceleering heeft plaatsgevonden. Wij vrezen, dat ook de kaart van Eekhoff (noot 1) daarbij een rol heeft gespeeld, en die naar onze mening volkomen onbetrouwbaar is als het verkavelingslijnen betreft, zeker wat Appelsche betreft. Men zie b.v. hoe op die kaart een aantal van 12 "wijken" is getekend, terwijl er in werkelijkheid nooit meer dan 11 geweest zijn, en dat de Lycklamavaart er in het geheel niet op staat. Wij menen dan ook, dat men het Dr. Bouwer zeer kwalijk moet nemen, dat hij uit een beschrijving, die grotendeel berust op gegevens van omstreeks 1830 conclusies meent te mogen trekken ten aanzien van het veel oudere APPELSCHE, van vóór 1800.

Wij besluiten dit hoofdstuk met een beschrijving van

de voor APPELSCHE zo belangrijke hoeve No.2, die door De Jong, Oosterwijk en Bouwer Oosterloo genoemd wordt, hoewel wij nergens hebben kunnen vinden waar zij deze wetenschap vandaan hebben. Noch in de Stemkohieren, noch in de Floreenregisters wordt deze naam genoemd. De beschrijving in het floreenregister van 1818 luidt als volgt: No.2, groot 40 pond lands; ~~eigenaars~~ Pieter Eysse 1/3 part, Johanna Sibilla Geertruida Lewe en Sikke Boekholt 1/3, waarvan competeert Jan Jans Leffert 1/12 van het veen en Jan Freerks 1/12 van het land; Lycklama à Nijeholt 2/15 parten en van den Berg 1/15 part, tesamen eigenaren van No.2, hebbende ten Oosten de veenscheidinge, ten Westen No.3, ten Zuiden de veenscheidinge en ten Noorden het Dorp; bezwaard met twee floreen zes stuivers en twee penningen. Antje Pieters bruikersche". In ieder geval blijkt uit alles, dat de familie die zich in 1811 Oosterloo ging noemen, geen eigenaars waren van de hoeve No.2. In het volgende hoofdstuk komen wij nog op deze zaak terug.

Voetnoot bij Hoofdstuk XI:

1. W. Eekhoff: Nieuwe Atlas van de Provincie Friesland; Leeuwarden 1849/52.

.....

H O O F D S T U K XII.

De Reservekas van APPELSCHE.

In een van zijn opstellen over Appelscha (noot 1) en in de Nieuwe Drentse Voksalmannak (noot 2) heeft dr. T.H. Oosterwijk verteld over de geschiedenis van deze merkwaardige instelling de hulp- of reservekas van Appelsche. Hij vertelt daarin hoe de bewoners van het kleine boerendorpje (dat was niet alleen de Boerestreek, zoals Dr. Oosterwijk ten onrechte meende) met vrees in het hart de vervening zagen naderen. Men had immers aan vroegere voorbeelden - zoals Haule en Haulerwijk - gezien, hoe met de vervening grote armoede onder de veenarbeiders gepaard ging, vooral in de wintermaanden. Daar de armenzorg toen uitsluitend een aangelegenheid was van de plaatselijke diakonie, die ook al niet behoorde tot de rijkste instellingen, was men zeer bevreesd voor de grote lasten, die de ondersteuning van de armlastige veenarbeiders met zich mee zou brengen. Om die reden wendden zich "L. Jans Tiesinga en tien andere eigenerfde ingezetenen van Appelsche" tot de Kroon met het verzoek een fonds op te richten, waaruit de kosten van het onderhoud van toekomstige armen zouden kunnen worden bestreden. Na de gewoelgangdurige procedure komt dan eindelijk, in 1828, de machtiging van Gedeputeerde Staten van Friesland aan de gemeente Ooststellingwerf om een reservekas op te richten onder het door hen op stellen regelement. Voor het volledige verhaal verwijzen we naar de genoemde artikelen van Dr. Oosterwijk. Het interesseerde ons echter te weten, wie de elf eigenerfde ingezetenen van Appelsche waren, die het oorspronkelijke adres aan Z.M. Koning Willem I richtten, en die in de artikelen van Dr. Oosterwijk telkens schuil gaan achter "L. J. Tiesinga, c.s." Omdat het oorspronkelijke stuk om onverklaarbare redenen niet aanwezig bleek in het Archief waar het hoorde te zijn, kostte het enige moeite en tijd om de hand te leggen op een foto-kopie waarop alle elf adressanten hun handtekening voorkomen. Wij la-

ten deze elf ondertekenaren hier volgen:

De eerste ondertekenaar was Lambert Jans Tiesinga, No.223 in 1811 en in 1818 eigenaar en gebruiker van hoeve No.24, de oude sate Terwisscha.

De tweede ondertekenaar was Geert Jans van der Bult, No.230 in 1811 en voor de helft eigenaar van hoeve No.28 op De Bult en gebruiker van No.27. (Bij Dr.Oosterwijk staat S.J.v.d.Bult, waar dat is een vergissing).

De derde ondertekenaar was Teunis Sanders van der Duin, No.237 in 1811 en in 1818 gebruiker van hoeve No.23, die eigendom was van Jan en Klaas Hendriks Tiesinga. Als eigenaar komt deze T.S.van der Duin niet in de kohieren voor. Hoe hij dan toch als eigenerfde dit Adres heeft kunnen medeondertekenen is een raadselachtige zaak.

De vierde ondertekenaar was J.K.Bult. Aangezien er twee broers waren met dezelfde voorletters: Jan Kornelis en Jacob Kornelis, is niet te zien welke van de twee de ondertekenaar was. Ze waren in 1811 resp. Nrs.232 en 233 en waren in 1818 gezamenlijk, ieder voor $\frac{1}{4}$ deel eigenaar van hoeve No.28 op De Bult, terwijl Jacob Cornelis tevens de gebruiker was van Nrs.29 en 30 op De Bult. Gezien ook het feit, dat Jacob Cornelis ook in 1811 voor zijn broer in Oldeberkoop tekende, nemen wij aan, dat hij ook de ondertekenaar van het Adres is geweest.

De vijfde ondertekenaar was Jan Jans Mulder, wiens naam wij ook tevergeefs zoeken in het floreenregister van 1818. Toch kunnen wij hem met zekerheid identificeren, omdat hij onze betovergrootvader was, de zoon van ook een Jan Jans, die in zijn tijd bekend stond als "de oude mulder van de Bult". Jan Jans Jr. (no.234 in 1811) was getrouwd met Rensien Pieters Dijk, de dochter van ~~WILHELM PIETERS~~ en Antje Halbes. Deze Antje Halbes Dijk komt wel voor in het floreenregister van 1818, als eigenaar van hoeve Nr.26 (De Dijk). Zij had ook één zoon, Halbe Pieters (No.231), die jonger was dan Rensje Pieters en die ongehuwd is gebleven. Het is duidelijk dat Jan Jans Mulder ondertekende namens zijn schoonmoeder.

Pieter Willems

De zesde ondertekenaar was Lammert Lefferts Oosterloo, in 1811 No.236; dezelfde die in 1806 nog als Lammert Lefferts diaken was van de N.H.kerk van Appelsche. Hij nam in 1811 de familienaam Oosterloo aan, naar de gelijknamige hoeve. Dat was dus zoals vroegere auteurs beweren No.2. Dat de familienaam is afgeleid van de hoeve-naam, zal niemand betwisten, maar dat betekent nog niet, dat deze familie ook op de hoeve Oosterloo woonde. Integendeel, wij vinden in het floreenregister van 1818 dat Lammert Lefferts Oosterloo de eigenaar was van No.3, terwijl hij ook nog de gebruiker was van No.8, die eigendom was van de gebroeders Nicolaas en Markus van Heloma. Wij hebben reeds eerder geconstateerd, dat de hoeve No.2 verschillende eigenaren had: Pieter Eyses, Johanna Sibilla Geertruida Lewe en Sikko Boekholt, Lycklama à Nijeholt en Jurjen Geerts van den Berg. Verder waren er nog een Jan Freerks en een Jan Jans Leffert, die eigenaar was van $\frac{1}{12}$ de part van het $\frac{1}{3}$ part van Johanna Sibilla Geertruida Lewe en Sikke Boekholt (het veen). Wij zien onder al deze namen slechts één, die heel misschien tot de familie Oosterloo kan hebben behoord: de genoemde Jan Jans Leffert, maar vinden het dan wel vreemd, dat hij niet bij die naam genoemd wordt. Wij hebben niet de zekerheid, dat onze theorie de juiste is, maar zien hierin een mogelijke verklaring: er is Oostelijk van No.2 nog een hoeve geweest, zodat de werkelijke hoeve Oosterloo No.3 is geweest.

De zevende ondertekenaar was A.P.Hoogeveen, en van deze kennen wij niet de voornamen, omdat die niet in het familieregister van 1811 voorkomen en evenmin in het floreenregister van 1818. De enige Hoogeveen in 1811 was Theunis Hendriks, die toen 3

zoons had: Hendrik, Pieter en Eyse, waarvan de oudste 15 jaar was. Dus geen enkele met de voorletters A.P. en het blijft een raadsel, wie deze A.P. Hoogeveen is geweest.

Er is met deze familienaam iets soortgelijks aan de hand als met Oosterloo. Het lijkt verleidelijk, om ervan uit te gaan, dat deze naam is afgeleid van de naam van hoeve No.1, en dan maar zonder meer te spreken van deze hoeve als "het stamslot" van de familie Hoogeveen, zoals b.v. Dr. Oosterwijk doet. Maar daartegen kan toch wel het een en ander naar voren worden gebracht, want ten eerste staat het vast dat er meer dan één familie van die naam is (c.q. is geweest), maar zwaarder weegt voor ons het argument, dat in het floreenregister van 1818 de naam Hoogeveen in het geheel niet voorkomt. Daar staat dan weer wel tegenover, dat in 1811 Theunis Hendriks (No.225) verklaarde dat hij wenste te blijven bij de naam Hoogeveen als familienaam, maar die had geen zoon met de voorletters A.P. Ook de oudere registers geven geen enkel aanknopingspunt met de familienaam Hoogeveen. In 1818 zijn Paulus Gasinjet en Antje Heeres ieder voor de helft eigenaars, behalve dat Pieter Jans Scheper eigenaar is van $\frac{1}{2}$ mad hooiland, en de gebruiker is Hendrik Jans Leertouwer.

De genoemde Antje Heeres menen wij te kunnen identificeren als een Vrouwe Andringa (weduwe), met veel bezittingen over de hele gemeente Ooststellingwerf. Zo was zij b.v. in dat jaar eigenaar van de volgende boerderijen: Makkinga Nrs.15 en 34, Donkerbroek Nrs.16,17 en 41 (gedeeltelijk), Appelsche No.1 (voor de helft) en in Oosterwolde van enkele stukken hooi- en bouwland. Dat zij een weduwe Andringa was, menen wij te mogen afleiden uit het feit dat in 1850, toe de plaats in stukken was verkocht, de eigenaar van de ene helft was Heere Andries Andringa.

De achtste ondertekenaar was Wilt Pieters Eisinga (No.252), de eigenaar van Nrs.5 en 6 en de helft van No.4.

De negende was Jan Hendriks Tiesinga, die met zijn broer Klaas Hendriks Tiesinga de eigenaar was van No.23. Hij was een zoon van Hendrik Jans (in 1811 No.222), en voor de helft medeëigenaar van No.25, de vroegere pastoriehoeve.

De tiende ondertekenaar was Alle Johannes Jager (No.250). Deze was, evenals de derde ondertekenaar T.S.v.d. Duin, geen eigenaar. Hij woonde in 1811 in Makkinga en was in 1818 de gebruiker van Appelsche No.14, waarvan eigenaar was Wychertien Pieters Vos. Zij werd in 1811 ingeschreven bij haar vader Pier Harmens Vos (No.229) als Wygertje, oud 3 jaar. In 1818 was zij dus pas 10 jaar oud en wij nemen dan ook aan, dat Alle Johannes Jager, hetzij als oom, hetzij als voogd, namens haar heeft getekend.

De elfde en laatste ondertekenaar was ene M.Meinsma, een naam die later in Appelsche nog voorkomt, maar die wij in dit verband niet hebben kunnen identificeren. Noch in 1811, noch in 1818 komt zijn naam voor, zodat wij vermoeden, dat hij in het geheel geen Appelscher is geweest. Wij worden in die mening nog gesterkt door het feit, dat achter zijn handtekening op het Adres de afkorting staat van Sollicit^r. ~~sollicit~~. Dat betekent dat deze Meinsma Solliciteur was, en een solliciteur was iemand, die bevoegd was om voor anderen verzoekschriften in te dienen. Hij ondertekende dus namens een of meer anderen, maar wie hij was en voor wie hij tekende, blijft onbekend.

Als wij zo deze lijst van ondertekenaars nog eens bekijken, dan ontkomt men niet aan de gedachte, dat de Adressanten het met de waarheid niet zo héél nauw hebben genomen, want tenminste twee van de ondertekenaars waren geen eigenerfde boeren (T.S.v.d. Duin en A.J. Jager) terwijl dat voor een der-

de (Hoogeveen) twijfelachtig is.

Wij laten nu hier het gehele Adres aan Z.M.Koning Willem I volgen:

Aan
Zijne Majesteit den Koning
der Nederlanden, enz., enz.

Sire!

De Ondergeteekenden, allen Eigenerfde Ingezetenen van den Dorpe Appelsche, Grietenye Ooststellingwerf, Provincie Friesland, geven met de diepste eerbied zeer onderdanig te kennen, dat de Heeren Compagnons van de Opsterlandsche en Ooststellingwerf vaarten met aanhoudenden ijver, moeite en met zware kosten hebben gegraven ene Vaart van De Gordyk tot in het dorp Appelsche en aldaar tot in de hooge veenen met oogmerk om deze groote massa hoogveen af te graven en te verkopen, waarmede importante voordelen voor de Heeren Compagnons en andere Ingezetenen voor het meeren gedeelte allen buiten Appelsche woonachtig, kunnen worden gewonnen.

Hoezeer de ondergeteekenden zich ook verblijden over het voordeel waarmede deze geweldige onderneming eindelijk zal worden beloond, zoo vinden zij echter voor zich voor hunne belangen verplicht voor den troon van Uwe Majesteit eerbiedig neder te leggen de bezwaren wegens het onderhoud der Armen welke hun zeker te wachten zijn indien Uwe Majesteit hunne bede niet zal willen verhoren, bezwaren die zoo gewichtig en drukkende zullen worden dat zij hunne krachten verre te boven zullen gaan.

Voorbeelden van naburige Dorpen in Vriesland gelegen, zooals de Compagnie van Schoterland, Haulerwyk, Noordwolde en meer andere leveren de ontegenzeggelijke bewijzen op dat veengraverijen wel voordelig zijn voor een Eigenaar der Veenen, Veenbaas en Arbeider, maar dat het onderhoud der Armen een bezwaar wordt voor de bewoners der plaatsen, dat velen niet vermogend zijn dezelve te dragen. In de Compagnie van Schoterland vindt men zoovele arme huisgezinnen, alle arbeiders, dat het dorp volstrekt niet in staat is in derzelve onderhoud te voorzien, waardoor de meeste des winters af bedelende de kost moeten zoeken, terwijl te Noordwolde, niettegenstaande een drukkende omslag over de Ingezetenen van bijna twee duizend gulden, desniettemin de armen sober worden bedeed en nog al bedelende de kost moeten zoeken, terwijl op de Haulerwyk ook al hetzelfde plaats heeft.

Teneinde deze zekere gevreesde rampen zooveel mogelijk te lenigen verzoeken de ondergeteekenden dat het Uwe Majesteit gunstig moge behagen te statueren dat de Eigenaren der Veenen te Appelsche bij verkoop derzelve voor ieder dagwerk of veertig roeden Turf, aan het Armfonds aldaar afstaan en betalen de belastinge van zes stuivers als een gering aequivalent voor alle de immense schatten (cursive-ring van ons.M.) die aldaar uit de veenen worden gehaald met handen die des winters of bij de minste ongesteldheid, ziekte of ongeval ten laste van de gemeente (d.i. de kerk. M.) komen en wel van diegenen die van handwerklieden voordeel genieten die in gevalle van armoede iets aanbrengen tot derzelve verligtinge boven anderen, die op het gene anderen betrekking heeft, als mede inwoning in hetzelfde dorp, doet de ondergeteekenden eerbiedig vertrouwen dat het Uwe Majesteit zal behagen op deze ene gunstige dispositie te nemen.

Hetwelk zijn doende, enz., enz.,

Geteekend (de bovengenoemde 11 personen)
(Opm. De laatste alinea is zeer onduidelijk doordat de opsteller waarschijnlijk zelf in de war is geraakt. Wij geven hier weer, wat naar onze mening de betekenis is:
"De billijkheid, dat diegenen die van handwerklieden voordeel genieten, in gevalle van armoede iets bijdragen tot de verlichting daarvan, meer dan anderen, die met de zaak niets anders te maken hebben, dan dat zij inwoners zijn van hetzelfde dorp, doet de ondergetekenden eerbiedig vertrouwen dat het Uwe Majesteit zal behagen op deze een gunstige beslissing te nemen."

Hoe het met dit adres verder is gegaan en hoe tenslotte in 1828 Gedeputeerde Staten van Friesland het gemeentebestuur van Ooststellingwerf machtigen een reservekas op te richten en hoe als eerste gecommiteerden - belast met het invorderen der gelden en de verdere administratie van dit fonds - werden aangewezen Lammert Jans Tiesinga, Geert Jans van der Bult (Dr. Oosterwijk heeft hier S.J.v.d. Bult, maar dat is een vergissing) en Lammert Lefferts Oosterloo, allen eigenerfde boeren te Appelsche, en de verdere geschiedenis van deze instelling leze men bij Dr. Oosterwijk.

Noten bij Hoofdstuk XII:

- 1): Dr. T.H. Oosterwijk; De Geschiedenis der Ooststellingwerfse Dorpen (Nwe Ooststellingwerf 1957, s.v. Appelscha.
- 2): Dr. T.H. Oosterwijk; Nieuwe Drentse Volksalmanak, 1959 blz. 138/144.

H O O F D S T U K XIII

APPELSCHE in 1850

In het voorgaande hebben wij kunnen zien, hoe de situatie in het kleine boerendorpje langzamerhand achteruitging en hoe het dreigde te worden overspoeld met een toevloed aan nieuwe "heren" en daarbij nog een dreiging van onbetaalbare lasten aan armenonderhoud. De achteruitgang was reeds zover gevorderd dat er in 1819 zelfs nog geen 11 eigenerfde ingezetenen te vinden waren om het Adres aan de Kroon - in feite een kreet om hulp van een in doodsgevaar verkerende gemeente - mede te ondertekenen. We zagen, dat het er tenslotte eigenlijk maar 8 waren. Dat betrof dan alleen nog maar de eigendom van de 30 boerderijen, waar men sinds 1640 wel gewend was geraakt aan "vreemde", niet-ingezetenen eigenaars. Toch moet betwijfeld worden, of de oude Appelschers zich wel de volle omvang van de dreigende ramp hebben gerealiseerd, toen zij het Adres aan de Kroon schreven en of zij werkelijk gedacht hebben met de stichting van een Reservekas, die zij zich eigenlijk als een Armenfonds hadden voorgesteld, het getij te kunnen keren. Aan de hand van het floreenregister van 1850 willen wij in deze laatste twee hoofdstukken zien, hoe dit is afgelopen.

Op het eerste gezicht lijkt er niet zoveel veranderd te zijn, want het aantal floreenplichtige hoeven is nog steeds 30, hetzelfde aantal, dat er ook reeds was in

1640. Maar als men iets dieper kijkt, dan ziet men dat er zeer veel is veranderd. Er zijn nog wel 30 floreenplichtige plaatsen, dus hoeven waaraan het stemrecht was verbonden. Zo'n hoeve kon ook een onbehuisde of "leege" soolsteden zijn, d.w.z. dat er wel land was, maar geen boerenhuis. Wij signaleerden reeds in 1640, 1698, 1728 en 1818, dat Appelsche er slechts één had, n.l. de hoeve No. 30, genaamd "De Leege Bult". Dr. Bouwer in zijn bijdrage tot het boek "Oldeberkoop" (noot 1) memoreert, dat Oldeberkoop een 5-tal zulke lege soolsteden had, en gaat dan tevens in op een verschijnsel, dat wij nu ook in Appelsche opmerken, n.l. dat van verscheiden plaatsen ~~de verschillende~~ percelen boeren in gebruik, d.w.z. in eigendom zijn, doordat een hoeve op een bepaald oogenblik "in Stukken verkocht" was. Toch bleven deze percelen onder hetzelfde floreennummer ingeschreven in de kohieren - nu, in 1850, tevens met vermelding van de kadasternummers. Het kwam er in zulke gevallen feitelijk op neer, dat de op zulk een plaats rustende floreenbelasting werd verdeeld onder de nieuwe eigenaren. Dat nu, is het eerste wat bij nadere beschouwing opvalt in het floreenregister van 1850: van de 30 hoeven blijken er niet minder dan 12 in stukken te zijn verkocht, namelijk de nummers 1, 2, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 20 en 29. Dat betekent dus dat van de oudste nederzetting HOECH APPELSCHE - nu BOERESTREEK geheten - de helft van het oorspronkelijke aantal van 14 hoeven in 1850 reeds van de kaart was verdwenen en onder een groot aantal nieuwe eigenaren verdeeld. (Deze situatie komt ongeveer overeen met de toestand in schrijvers jeugd, toen het aantal boerderijen, waar werkelijk nog het bedrijf werd uitgeoefend, een zestal was. Duinen-Zathe was toen uiterlijk nog wel een boerenhuis, maar het was ook toen al hoofdzakelijk een horerabedrijf). Van Aekinge, Terwische en De Bult samen was 1/3 (vijf van de 16) boerderijen verdwenen - "in stukken verkocht". Wij komen hierop in ons laatste hoofdstuk terug, maar willen nu eerst ons met Hooch Appelsche bezighouden.

Nog intact waren in 1850 de hoeven 3, 4, 5, 6, 11, 12 en 14, d.w.z. die waren nog niet in stukken verkocht, ook al zou men No. 4 hier nog van moeten aftrekken, omdat die plaats ook over een groot aantal eigenaren was verdeeld, maar dat was meer een kwestie van een onverdeelde familieboedel. Bovendien weten wij uit het voorgaande al dat Nr. 4 reeds sedert de oudste tijden gedeeltelijk eigendom was van de kerk (de Patroon).

No. 3 is in 1850 nog eigendom van de familie Oosterloo, n.l. van Leffert en Antje Lammerts Oosterloo, en dit bevestigt nog eens, wat wij reeds eerder hebben betoogd, dat niet No. 2 het "stamslot" dezer familie is geweest, maar No. 3.

No. 4 is voor $\frac{4}{8}$ ste deel eigendom van Eise en Theunis Hendriks Hoogeveen en Hillebrand Hartholt en Jeen Stoker. (De beide laatste in ieder geval waren veenbazen). Verder is $\frac{1}{8}$ ste deel eigendom van de Maatschappij van Weldadigheid, die dit in 1827 had gekocht van Klaas Hendriks Dorprechter, en het resterende $\frac{1}{8}$ ste deel is eigendom van drie families, die elk $\frac{1}{24}$ ste part bezitten. Dat zijn: Lammert Jans Tiesinga, Aafje, Hiltje, Andries en Lammert Jans van Rozen, Hilligje, Lammert, Jan, Hessel, Maria, Jantje en Jan Andries Thiesinga, Anne Klaas en Mettje Hendriks Dorprechter tesamen $\frac{1}{12}$ de part en Klaas Hendriks Thiesinga $\frac{1}{24}$ ste part.

Wij komen deze grote groep Tiesinga's en Van Rozent's

F. bij verschillende

(Lammert Jans Tiesinga, Aafje, Hiltje, Andries en Lammert Jans van Rozen, Hilligje, Lammert, Jan, Hessel, Maria, Jantje, en Jan Andries Tiesinga, ~~en nog~~ ~~Wij~~ ~~st~~ ~~tegen~~, en zullen hen dan gemakshalve aanduiden met Lammert Tiesingac.s. Wij merken hierbij op, dat de Van Rozen's door huwelijk verwant waren aan de Tiesinga's. Eerder hebben wij reeds meegedeeld, dat de Tiesinga's uit Appelsche zijn verdwenen, maar er wonen nog steeds Van Rozen's tot op de huidige dag op de oude plaats Appelsche No. 24, de Sate Terwische. Wat zo'n verdeling in 24 ste parten over zoveel personen betekende beseft men pas goed, als men bedenkt dat de gehele plaats No. 4 slechts 12 bunders groot was! Tussen No. 4 en No. 5 lag het z.g. Kerkeland, eigendom van de Patroon van Appelsche.

Nrs. 5 en 6 zijn beide eigendom van Hillebrand Harmens Hartholt (van Donkerbroek) voor $\frac{3}{4}$ deel en van Eise en Hendrik Theunis Hoogeveen voor het resterende $\frac{1}{4}$ part.

No. 11 is eigendom van A, B, Prakken. Dat was Albert Berends Prakken, die woonde in Oosterwolde op Oostenburg (het vroegere Barelsburg). Hij blijkt ook de eigenaar te zijn van de hornlegers van No. 2 en 13 en van diverse losse stukken land, waarop wij in het laatste hoofdstuk nader zullen ingaan. (Wij merken hier nog op, dat wij in dit floreenregister het woord zoolstede niet meer tegen komen; het is overal vervangen door het Friese "hornleger")

Over de familie Prakken schreef Popping indertijd (noot 2) in 1903: "Berend Hendriks Prakken, timmerman van beroep, werd in 1789 tot Dorprechter gekozen (in Oosterwolde. M.). Als herinnering aan hem hangt nog heden ten dage een zonnwijzer aan de Nederlands Hervormde kerk van Oosterwolde. Zijn zoon, Albert Berends Prakken, opgeleid voor het landbouwbedrijf, was een vrij goed ontwikkeld man. Bij Besluit van 10 Januari 1812 werd hij tot Maire (burgemeester) benoemd. Hij was tevens lid van de Municipale Raad (= Gemeenteraad). Later werd hij Assessor en griffier van het Vrdegerecht. Hij overleed in 1851 (noot 3). Zijn oudste zoon was Berend ~~Prakken~~ Prakken. Deze heeft veel gedaan voor de vooruitgang van landbouw en nijverheid. Door de aanleg van schoone bosschen en wandelpaden vanaf de brug langs de zuidzijde van de Vaart, had hij veel bijgedragen tot de verfraaiing van het dorp", aldus Popping. Van al dat fraais is thans niets meer over. Dit in tegenstelling met zijn aanleg en uitbreiding van het "Plaisierbosch" rondom de Bosberg in Appelsche. Popping vervolgt: "Berend Alberts Prakken was ook opziener van de Compagnond der Opsterlandsche en Ooststellingwerfsche veenen en vaarten. Vele jaren was hij lid van de Provinciale Staten van Friesland en de Gemeenteraad van Ooststellingwerf. De laatste van de familie Prakken die op Oostenburg woonde, was Dr. A. L. van der Sluis, die gehuwd was met Hendrikje Prakken. Door de erven van Dr. Van der Sluis werd Oostenburg verkocht." No. 12 is eigendom van Reinhard en Ypje van Lynden, klein kinderen van de Reinhard baron van Lynden die wij hebben ontmoet als groot-grondbezitter in 1818. Toen die in 1820 overleed, waren zijn erfgenamen Aizo Boelens baron van Lynden (zijn zoon) en Binnert Philip van Eisinga (zijn schoonzoon). De Reinhard en Ypje, die wij nu in 1850 tegenkomen, zijn in Appelsche ook de eigenaren van de hoe-

/ Alberts

ven Nrs. 18, 19, 21, 22 en 27, terwijl ze ook eigenaars zijn van vele losse stukken land.

No. 14 tenslotte is nog steeds het eigendom van Wychertje Pieters Vos, die wij reeds in 1911 in het familieregister tegenkwamen als het 3-jarig dochttertje van Pier Harmens Vos, en in 1818 als eigenares van deze zelfde hoeve No. 14.

Als wij vervolgens eens gaan kijken op de buurschappen Aekinge, Terwische en De Bult, dan zien wij, dat van de 14 hoeven in Aekinge 4 in stukken zijn verkocht (Nrs. 15, 16, 17 en 20); dat er 5 eigendom zijn van de reeds genoemde Reinhard en Ypje van Lynden (Nrs. 18, 19, 21, 22 en 27), en dat No. 23 nog steeds eigendom is van de familie Tiesinga n.l. Hendrik Lammerts Tiesinga en Maartjen Jans Bult.

Van Terwissche zijn de nummers 24 en 25 eigendom der Tiesinga's, n.l. de hiervoor zo genoemden Lammert Jans Tiesinga c.s. Wij merkten reeds op, dat No. 24 nog heden eigendom is van de familie Van Rozen.

No. 26 (De Dijk) is nu eigendom van Halbe Pieters Dijk (zijn moeder Antje Halbes was in 1834 overleden) en No. 27 is eigendom van Reinhard en Ypje van Lynden.

Van de andere hoeven op De Bult is No. 29 in stukken verkocht. No. 28 is nog eigendom van de familie Bult, n.l. van Jacob Kornelis Bult voor $\frac{3}{4}$ de part en het andere $\frac{1}{4}$ part is van de kinderen van zijn broer Jan Kornelis Bult, t.w. Lubbartus, Martje, Jacobje en Jan Jans (deze Martje was getrouwd met Hendrik Lammerts Tiesinga).

De laatste, No. 30, van ouds de Leege Bult, is nu eigendom van Halbe Pieters Dijk, voornoemd.

Resumerend constateren wij, dat van geheel Appelsche eigenlijk alleen Terwische en De Bult vrijwel intact zijn gebleven. Daarvan is slechts één hoeve, No. 29, in stukken verkocht. De bijna totale ondergang van Appelsche wordt duidelijk, als wij de zaak van een ander standpunt bezien:

Van de oorspronkelijke 30 hoeven zijn in 1850 nog maar 8 geheel eigendom van Appelscher boeren (Nrs. 3, 14, 23, 24, 25, 26, 28 en 30), en dat zijn dan nog maar 5 families. (Oosterloo, Vos, Tiesinga, Dijk en Bult).

Nog 3 hoeven zijn voor $\frac{1}{2}$ part eigendom van Appelschers (Nrs. 4, 5 en 6) Eise en Theunis Hendriks Hoogeveen, doch tekenen van het naderende einde is het feit, dat van de hoeven 4, 5 en 6 voor het andere $\frac{3}{4}$ de deel eigenaars zijn twee "veenbazen" Hartholt en Stoker, en het is in het bijzonder deze categorie, die in het latere Appelscha zo'n voorname rol gaat spelen als groot-grondbezitters, maar dat ligt verder buiten het bestek van dit werk, omdat het de geschiedenis van het Nieuwe Appelscha betreft.

Voetnoten:

- 1): "Oldeberkoop", Fryske Akademy Nr. 411, Wâldrige Nr. 18, Rige Doarpsskiednissen Nr. 4, Leeuwarden, 1972
- 2): J.H. Popping: Schetsen uit de Geschiedenis van Ooststellingwerf (Oosterwolde 1903)
- 3): Men merkt hierbij op, dat het in die tijd blijkbaar niet zo kwalijk werd genomen, als iemand de kant van de Franse bezetters had gekozen. Datzelfde kan gezegd worden van een andere bekende Oosterwolder ingezetene: Paulus Gasinjet, die ook Maine is geweest.

H O O F D S T U K XIV

De Verdeling van APPELSCHE.

In dit laatste hoofdstuk willen wij bezien op welke wijze de hoeven van APPELSCHE in stukken uiteen zijn gevallen en beginnen daartoe met die van HOECH APPELSCHE (DE BOERE-STREEK), dus met de nummers 1,2,7,8,9,10 en 13.

Hoeve No.1, "Het Hoogeveene" had reeds in 1698 meer dan één eigenaar: Augustinus Lycklama à Nijholt, toen grietman van Opsterland, die voor $\frac{1}{3}$ de part eigenaar was, en verder Jan Klazes (=Claes), voor zichzelf en de kinderen van Roelof Claes en Jacob Claes, elk voor $\frac{1}{3}$ de part van $\frac{1}{6}$ de part en Meyne Jacobs voor de 3 resterende zesde parten. In 1728 was dezelve Lycklama à Nijholt, nu oud-grietman van Opsterland, eigenaar van de gehele sate, uitgezonderd $\frac{1}{18}$ de part, dat eigendom was van de kinderen van Jan Claes. In 1818 waren er in hoofdzaak 2 eigenaren, die ieder $\frac{1}{2}$ van de plaats in eigendom hadden: Antje Heeres, die wij nu hebben geïdentificeerd als een Andringa, en Paulus Gasinjet. Alleen $\frac{1}{2}$ mad hooiland uit deze plaats was eigendom van Pieter Jans Scheper.

In 1850 was de plaats in stukken verkocht, als volgt:

Eigenaar van de ene helft is Heere Andries Andringa. De andere helft van de sate behoorde aan George Willem Frederik Suringar (noot 1) en Jan Alles van der Sluis, uitgezonderd 2 bunder 49 roeden hooiland, die toebehoorden aan Jan, Luite, Wytze, Pietertje en Grietje Scheper, de kinderen van Pieter Jans Scheper.

Hoeve No.2 was in 11 stukken verkocht, als volgt:

- a) het hornleger met bouw- en weidland aan Elise en Hendrik Theunis Hoogeveen,
- b) een stuk heideveld aan de Christelijke Afgescheiden gemeente van Appelscha (noot 2),
- c) enig weidland aan Alle Wytzes van der Sluis
- d) enig bouwland aan Wybe Gerrits Hoogeveen
- e) enig bouwland aan de groep Tiesinga's en Van Rozen's, die wij in 1850 zeer dikwijls tegenkomen, en die wij in het vorige Hoofdstuk hebben aangeduid met de benaming Lammert Jans Tiesinga c.s.
- f) enig bouwland aan Hendrikus Tigelaar
- g) enig bouw- en hooiland aan A.B. Prakken
- h) enig hooiland aan Leffert Lammerts Oosterloo
- i) enig bouwland aan Reinder Annes Kromkamp
- j) enig weidland aan Hendrik Jans Reinders
- k) enig heideveld en brinkerve aan Lammert Lefferts Oosterloo (noot 3)

Hoeve No.7 was in 9 stukken verkocht, als volgt:

- a) het hornleger met enig bouwland aan Lammert Jans Tiesinga c.s.,
- b) enig hooiland aan Antje Jans Bloemberg
- c) enig bouwland aan Jan Geerts Lok
- d) enig bouwland aan Jan Haveman Booy (noot 4)
- e) enig hooiland aan Antje en Leffert Lammerts Oosterloo
- f) enig bouwland aan Teunis Sanders van der Duin
- g) enig bouwland en heideveld aan Aaltje Annes Kromkamp voor $\frac{1}{2}$ en Anne, Klaas en Mettje Hendriks Dorprechter voor de andere $\frac{1}{2}$
- h) enig bouwland aan Klaas Haveman Booy (noot 4)

i) enig hooi-,weid-,en bouwland aan dezelfde als bij a),

Hoeve No.8 was in 9 stukken verkocht,alsvolgt:

- a) het hornleger met enig hooi- en weidland aan A.B.Pra-
kken
- b) enig weid- en hooiland en bosch aan HillebrandsHarmens
Hartholt
- c) enig bouwland en brink (noot 3) aan Hendrik Jans Rein-
ders
- d) enig heideveld aan Wytze Geets Veldman
- e) enig bouwland aan Jan Haveman Booy (noot 4)
- f) enig bouwland aan Teunis Sanders en Sander Teunis van
der Duin
- g) enig heideveld en hooiland aan Leffert Lammerts Ooster-
loo
- h) enig hooiland aan Reinder Annes Kromkamp
- i) enig hooiland aan Eise en Hendrik Theunis Hoogeveen.

Hoeve No.9 was in 6 stukken verkocht,alsvolgt:

- a) het hornleger met bouw- en weidland en heideveld aan
Margje Arents Hartmans $\frac{1}{4}$,Jannes,Hendrik,Arent,Klaas,Geer-
tjen en Margjen Jans Prakken $\frac{1}{4}$ en Berend Wilts Landmeter $\frac{1}{2}$
- b) enig hooiland aan Jan Libbes Dijkstra
- c) enig heideveld en bosch aan Hendrik Theunis Hoogeveen
- d) enig bouwland aan Margje Arents Prakken en Leffert Lam-
merts Oosterloo
- e) enig bouw- en hooiland aan Jan Karsten Donker en Wycher-
tje Piers Vos
- f) enig ~~hooiland~~ hooiland aan Rensjen Pieters Dijk (in
1850 was zij weduwe van Jan Jans Mulder)

Hoeve No.10 was in 5 stukken verkocht,alsvolgt:

- a) het hornleger met enig bouw-,weid-,hooiland en bosch
aan Antje en Lammert Lefferts Oosterloo
~~byenigbouwweidlandxxx~~
- b) enig bouwland aan Hendrik Wolter van Veen
- c) enig weid-,hooiland en bosch aan Karst Pieters Jongsmā
- d) enig bouwland aan Jan Hendriks Tiesinga
- e) enig bouwland aan Jan Karsten Donker

Hoeve No.13 was in 4 stukken verkocht,alsvolgt:

- a) het hornleger met enig bouw-,weid-,en hooiland aan
A.B.Prakken
- b) enig bouw-,weidland en heideveld aan Margjen Arents
Hartmans $\frac{1}{2}$ en Jannes,Geertje,Klaas,Arent,Hendrik en Marg-
je Jans Prakken $\frac{1}{2}$
- c) de helft van een weidevenne aan Jan Engbert de Kleine
voor $\frac{1}{2}$ en Hinke en Jantje Jans de Kleine voor de andere $\frac{1}{2}$
- d) enig hooi- en weidland aan Leffert Lammerts Oosterloo.

Van de 9 boerderijen in Aekingē (Nrs.15 t/m 23) waren in
1850 een viertal eigendom van Reinhard en Ypje van Lynden
(Nrs.18,19,21 en 22).

Eén was eigendom van Hendrik Lammerts Tiesinga (Nr.23)
en 4 waren in stukken verkocht,n.l.de Nrs.15,16,17 en 20

Hoeve No.15 was als volgt verkocht:

- a) het hornleger met enig bouw- en weidland en heideveld
aan A.B.Prakken
- b) enig hooiland aan A.B.Prakken
- c) enig hooiland aan Jacob Kornelis Bult en Jan Geerts van
der Bult

Hoeve No.16 was als volgt verkocht:

- a) het hornleger met bouw-,weid- en hooiland en heideveld aan de familie Tiesinga c.s.
- b) enig bouw- en hooiland aan A,B,Prakken
- c) enig hooiland aan Antje en Leffert Lammerts Oosterloo
- d) enig hooiland aan Jan Geefts Lok

Hoeve No.17 was als volgt verkocht:

- a) het hornleger met enig bouw-,hooi en weidland en heideveld aan de familie Tiesinga c.s.
- b) enig hooi- en bouwland aan Jan Haveman Booy (noot 4)
- c) enig hooiland aan Jacob Kornelis Bult
- d) enig hooiland aan Halbe Pieters Dijk $\frac{1}{2}$, Rensjen Pieters Dijk $\frac{1}{4}$, Jan, Pieter, Willem, Albert en Antje Jans Mulder $\frac{1}{4}$
(Dit waren de 6 kinderen van Jan Jans Mulder en Rensje Pieters Dijk)
- e) enig hooiland aan Jan Haveman Booy (noot 4)
- f) enig bouwland aan Jacob en Anske Wolters Pol
- g) enig hooiland aan Jan Geerts van der Bult $\frac{3}{5}$ en Jacob en Anske Wolters Pol $\frac{2}{5}$

Hoeve No.20 was als volgt verkocht:

- a) het hornleger met enig bouw-,weid-, en hooiland, heideveld en bosch aan de familie Tiesinga c.s.
- b) enig bouw- en weidland aan Lammert Jans Tiesinga
- c) enig hooiland aan Antje en Leffert Lammerts Oosterloo

Van de 7 boerderijen in Terwische en De Bult waren in 1850 2 eigendom van de familie Tiesinga (Nrs.24 en 25), 2 waren eigendom van Halbe en Rensje Pieters Dijk (Nrs.26 en 30). 1 was eigendom van Reinhard en Ypke van Lynden (No.27) en 1 was eigendom van de familie Bult (Jacob Kornelis en de vijf kinderen van zijn broer Jan Kornelis) (No.28).

Hoeve No.29 was in stukken verkocht, als volgt:

- a) het hornleger met enig bouw-,weid en hooiland en heideveld aan Jan Geerts van der Bult
- b) enig bouw en weidland en heideveld aan Ernst Alberts Dijk. (Wij hebben niet kunnen vinden, wie dit is geweest, maar het is zeker, dat hij geen familie was van Halbe en Rensje Pieters Dijk).
- ~~d) een stuk hooiland en de andere helft van een weidevenne (Zie ook No.13, c) aan Halbe Pieters Dijk~~
- e) enig bouwland en de helft van een weidevenne aan Halbe Pieters Dijk
- d) een stuk hooiland en de andere helft van een weidevenne aan Jacob Kornelis Bult en de kinderen van zijn broer Jan Kornelis voornoemd.
- e) enig heideveld en veen aan Baartje Jans Allen
- f) enig bouwland aan Cornelis Jans de Boer
- g) enig hooiland aan Eltje Everts van der Broek
- h) enig hooiland aan Reinder Annes Kromkamp.

In het floreenregister volgen dan nog na de 30 hoeven een aantal "losse stukken", die ook floreenplichtig waren en die allemaal betrekking hebben op stukken hooiland op de Appelscher maden. Wij zullen deze niet allemaal bespreken maar ons beperken tot enkele, waaruit óók blijkt hoe het oude gemeenschappelijke bezit is versnipperd, precies zoals wij dat hebben gezien bij de afzonderlijke hoeven, waar de verkoop in stukken ook vaak betrekking had op oude gemeenschappelijke eigendommen, zoals de maden, de vennen en het heideveld.

Als eerste nemen wij:

1): het perceel kad.gem.Makkinga, Sectie C, No.167:

Een half mad (d.i. ca.28 roeden) hooiland op de Appelscher maden, waarvan de eigenaars waren:

- a) Reinhard en Ypkje van Lynden
- b) Jr.Lycklama à Nijeholt (dit moet geweest zijn Jhr.Mr, G.W.F.Lycklama à Nijeholt, tot 1851 de laatste grietman en na 1851 de eerste burgemeester van Ooststellingwerf)
- c) Trijntje en Hiltje Eises
- d) George Willem Frederik Suringar en Jan Alles van der Sluis
- e) Lammert Tiesinga c.s.

(In totaal zijn er van deze 28 roeden hooiland niet minder dan 20 eigenaars!)

2) het perceel kad.gem.Makkinga Sectie C.Nr.?:

Eén mad (d.i.ca 55 roeden) hooiland op dezelfde maden.

Daarvan waren de eigenaars:

- a) de Maatschappij van Weldadigheid $\frac{1}{2}$
 - b) Anne, Klaas en Mettje Hendriks Dorprechter en Aaltje Annes Kromkamp $\frac{1}{6}$ de part
 - c) Lammert Tiesinga c.s. $\frac{1}{3}$ de part
- (Van deze 55 roeden in totaal 18 eigenaren)

.....

Voetnoten bij Hoofdstuk XIV:

1): De enige Mr.George Willem Frederik Suringar, die wij hebben kunnen vinden (Ned.Patr.1937 jg 17, blz.334) werd geboren op 25 -12-1804 en gedoopt op 27-1-1805 te Heetsterzwaag. Hij trouwde te Ressen (Gem.Nemmel) op 12-11-1835 met Wilhelmina Augustina Tymens. Dit zou de in Appelsche voorkomende Suringar kunnen zijn geweest, ..als niet deze Mr.G.W.F. Suringar was overleden te Ressel op 31-12-1837! Toch moet het wel dezelfde persoon zijn geweest, gezien de volkomen gelijke voornamen. De enige verklaring lijkt te zijn, dat de aantekening in het Floreenregister van 1850 slaat op een verkoping van vóór die datum, dus van vóór 1837, toen Surungar nog leefde.

Noot 2): Van de Christelijk Gereformeerde gemeente (hier Christelijke Afschepden gemeente genoemd) moet een eerste kerkgebouw(tje) hebben gestaan aan de niet meer bestaande kerkelaan (een weg die, evenals de Smidslaan liep van de Oosterse Es naar de Vaart). In 1841 werd de kerk aan de Vaart gebouwd, toen de predikant was ds.J. Tiesinga. Dat is nu "Ons Huid" en een geheel nieuwe kerk is gebouwd aan de Van Ernstlaan.

3): Het woord "brink" betekent eigenlijk "rand" en heeft hier de betekenis van een smalle strook grond rondom de boerderij. Iedere boerderij had dus zijn eigen brink. Aan de achterzijde verenigden zich die strookjes en vormden zo de gemeenschappelijke brink, de Mandebrink.

4): Deze naam Haveman Booy hebben wij persoonlijk nooit als één naam gekend. Wij wisten niet beter of er woonden in Appelsche een Jan Haveman en een Teunis Booy. Nu realiseren wij ons, dat dit eigenlijk dezelfde familie was, waarvan twee leden ieder een gedeelte van de naam voerden.

.....
944